

ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และการพัฒนาชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน

Factors of Changes in Japan after World War II to the Present

ศิริพร ดาบทเพชร¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน โดยเสนอว่า ปัจจัยภายนอกเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่น และแบ่งช่วงเวลาศึกษาออกเป็น 4 ช่วง ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงช่วงแรก คือ ค.ศ. 1945-1952 ได้แก่ นโยบายของฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อปฏิรูปเศรษฐกิจและวางรากฐานสังคมประชาธิปไตยในญี่ปุ่น การเปลี่ยนแปลงช่วงที่ 2 คือทศวรรษ 1950 – 1970 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ โดยมีปัจจัยหลักจากสงครามเกาหลี (ค.ศ.1950-1953) ที่สหรัฐอเมริกาให้ญี่ปุ่นเป็นฐานการผลิตสินค้ายุทธปัจจัย ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นฟื้นตัวและเติบโตต่อเนื่องมาจนทศวรรษ 1970 ที่ญี่ปุ่นขึ้นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก

การเปลี่ยนแปลงช่วงที่ 3 คือ ทศวรรษ 1980-1990 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศและเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงนี้ คือ การพังทลายของกำแพงเบอร์ลินใน ค.ศ. 1989 การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและการสิ้นสุดสงครามเย็น สงครามอ่าวเปอร์เซีย ใน ค.ศ. 1991 และภาวะเศรษฐกิจถดถอยในทศวรรษ 1990 ช่วงที่ 4 คือ ทศวรรษ 2000 ถึง 2010 เป็นช่วงที่ปัจจัยภายนอก คือ ผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกทำให้ญี่ปุ่นต้องประคองตัวด้านเศรษฐกิจและหันมาให้ความสำคัญกับการส่งออกทางวัฒนธรรมเพื่อขยายช่องทางทางเศรษฐกิจ ส่วนในเวทีการเมืองโลก ญี่ปุ่นถูกกดดันมากขึ้นให้เข้าร่วมรับผิดชอบด้านสันติภาพของโลก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 ของญี่ปุ่นเรื่องการมีกองทัพ ทำให้ประเด็นนี้เป็นประเด็นโต้แย้งในสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน

คำสำคัญ: ญี่ปุ่น ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

Abstract

This paper examined factors of changes in Japan after 1945 to the present. The study argues that the main factors affecting changes in Japan are external factors. The changes can be divided into 4 periods. The first period is the occupation and reconstruction of Japan (1945 - 1952). The major factor of changes is Allied Council's policies focusing on the economic recovery and political rehabilitation of Japan. The second period is during the 1950s - 1970s Japan achieved record economic growth and became a leading economic power in 1970. The turning point and main factor of Japan's recovery is Korean War (1950 - 1953) in which Japan was a production base for the U.S.'s war items, contributing to the revival and steady growth of Japan's economy since then.

The third period covers the 1980s – 1990s external factors influenced Japan's foreign and economic policies are the fall of Berlin Wall in 1989, the end of Soviet Union and the close of Cold War in 1991, The Gulf War of 1991 as well as economic recession in the 1990s. The last period is the 2000s - 2010s. Two main external factors affected Japan are financial crisis in 2007 - 2008 and a pressing issue to force

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Japan's responsibility to the World's peace that dealing with revising Article 9 of the Japanese Constitution that leads to a debate in Japan.

Keywords: Japan, factors of changes, after World War II

บทนำ

การพ่ายแพ้ของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) และผลที่ตามมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อสังคมญี่ปุ่น การปกครองญี่ปุ่นโดยกองบัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตร (The Supreme Commander for the Allied Powers หรือ SCAP) ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำระหว่าง ค.ศ. 1945 - 1952² เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และมีผลสำคัญยิ่งต่อพัฒนาการของญี่ปุ่นในปัจจุบัน ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม เพราะนโยบายการปกครองญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริการได้เปลี่ยนญี่ปุ่นให้เป็นชาติที่เป็นประชาธิปไตย มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ และไม่มีกองทัพ รวมทั้งเปลี่ยนฐานะของสถาบันจักรพรรดิของญี่ปุ่นจากการเป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ ให้กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ของชาติ ในทศวรรษ 1950 ญี่ปุ่นฟื้นตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทศวรรษที่ 1960-1970 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจสูงสุด

ทศวรรษ 1980 - 1990 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ จากภาวะเศรษฐกิจรุ่งเรืองมากในทศวรรษ 1980 สู่ภาวะเศรษฐกิจชะลอตัวในทศวรรษ 1990 ในด้านการเมืองระหว่างประเทศ การพังทลายของกำแพงเบอร์ลินที่เป็นสัญลักษณ์ของสงครามเย็นใน ค.ศ. 1989 ตามด้วยการล่มสลายของสหภาพโซเวียตหรือการสิ้นสุดสงครามเย็นใน ค.ศ. 1991 ตลอดจนความไม่สงบในพื้นที่ต่าง ๆ ของโลกในทศวรรษ 1990 มีผลต่อสถานะความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา และการปรับนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น การมุ่งเน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่ผ่านมาทำให้นานาชาติมองญี่ปุ่นเป็นผู้เอาเปรียบทางเศรษฐกิจจนเกิดการต่อต้านอย่างมากในทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายต่างประเทศและเศรษฐกิจขนานใหญ่ และในช่วงนี้สังคมญี่ปุ่นมีปัญหาความรุนแรงในสังคม ความเครียดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเสียชีวิตจากการทำงานหนัก หรือ คะโรชิ (Karochi syndrome) และอัตราการฆ่าตัวตายมากขึ้น จนกลายเป็นปัญหาสำคัญของประเทศ การชะลอตัวอย่างต่อเนื่องทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นหาช่องทางเพื่อขยายเศรษฐกิจใหม่โดยใช้นโยบายส่งออกทางวัฒนธรรมตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2000 และกำหนดเป็นนโยบายของรัฐใน ค.ศ. 2011 ซึ่งมีการดำเนินการอย่างจริงจังมากขึ้น นอกจากนี้ตั้งแต่สงครามเย็นสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1991 และเกิดสงครามในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกหลายพื้นที่ ทำให้ญี่ปุ่นถูกกดดันจากสหรัฐอเมริกามากขึ้นให้มีส่วนร่วมในทางปฏิบัติมากขึ้นในการรับผิดชอบสันติภาพของโลก แรงกดดันจากนานาชาติทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นหลายสมัยเริ่มดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 ที่ห้ามญี่ปุ่นมีกองทัพ จนกลายเป็นข้อโต้แย้งสำคัญในสังคมญี่ปุ่นมาอย่างต่อเนื่อง

บทความนี้เน้นศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน Carol Gluck (1997) นักวิชาการที่เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น แบ่งช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ออกเป็น 4 ช่วง ช่วงแรก คือ ค.ศ. 1600-1868 สมัยการปกครองของโชกุนตระกูลโทกูงาวะ เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาสู่ความเป็นเมือง การขยายตัวของการศึกษา และการขึ้นของชนชั้นพ่อค้า ช่วงที่ 2 ค.ศ. 1868-1890 สมัยเมจิช่วงแรก เป็นยุคการทำประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสถาบันการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ช่วงที่ 3 ค.ศ. 1890-1945 สมัยจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น เป็นช่วงการพัฒนาเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม สังคมเมือง การเข้าสู่เวทีโลก และการขยายจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในเอเชียจนเข้าสู่สงครามโลก ช่วงที่ 4 ค.ศ. 1945 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นฟื้นฟูภายใต้การยึดครองของฝ่ายสัมพันธมิตร การวางรากฐานสังคมประชาธิปไตย การเติบโตอย่างสูงทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 1960 และ 1970 ตามด้วยความไม่มั่นคงทางการเมืองและภาวะเศรษฐกิจถดถอยในทศวรรษ 1990 ส่วนในงานวิจัยนี้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 4 ช่วง โดยวิเคราะห์ตีความจาก

² ยกเว้นฮิโระ จิมะ (Iwo Jima) และโอกินาวะ (Okinawa) ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสหรัฐอเมริกามาถึง ค.ศ. 1968 และ ค.ศ. 1972 ตามลำดับ

สภาพการณ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ช่วงแรก ตั้งแต่สิ้นสุดสงคราม ค.ศ. 1945 ถึง ค.ศ. 1952 ช่วงที่ 2 ระหว่างทศวรรษ 1950 - 1970 ช่วงที่ 3 ระหว่างทศวรรษ 1980 - 1990 และช่วงที่ 4 ระหว่าง ทศวรรษ 2000 - 2010 การแบ่งช่วงเวลาตามทศวรรษนี้เป็น การแบ่งอย่างกว้าง ๆ แต่เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ จะระบุ ค.ศ. ที่เกิดเหตุการณ์นั้นประกอบด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ ค.ศ. 1945 ถึงปัจจุบัน

สมมุติฐานของการวิจัย

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหลัก ๆ ของสังคมญี่ปุ่นใน 4 ช่วงเวลานี้เกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในช่วงเวลาต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้ศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นโดยเน้นวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกเป็นหลัก
2. ขอบเขตด้านเวลา งานวิจัยนี้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ. 1945 ถึงปัจจุบัน เพื่อเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วง คือ ช่วงแรก ตั้งแต่สิ้นสุดสงคราม ถึง ค.ศ. 1952 ช่วงที่ 2 ระหว่างทศวรรษ 1950 - 1970 ช่วงที่ 3 ระหว่างทศวรรษ 1980 - 1990 และช่วงที่ 4 ระหว่าง ทศวรรษ 2000 - 2010 โดยเป็นการแบ่งที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ตีความจากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น

กรอบความคิดที่ใช้วิจัย

การศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบันนี้ อาศัย กรอบแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม ๆ หนึ่งเกิดจากปัจจัย 2 ประการ คือ *การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสาเหตุภายในสังคม* และ *การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสาเหตุภายนอกสังคม* ในงานวิจัยนี้ตั้งสมมุติฐานไว้ว่าการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นส่วนใหญ่เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายในโดยเฉพาะโครงสร้างสังคม และคุณลักษณะของคนญี่ปุ่น ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นเช่นกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ใช้การวิจัยจากการวิเคราะห์ตีความจากเอกสารข้อมูลเป็นหลัก ทั้งจากหนังสือ หนังสือพิมพ์ บทความ งานวิจัย และข้อมูลจากสื่อออนไลน์ เอกสารข้อมูลหลักเป็นงานวิจัยและหนังสือทั้งในภาษาไทย ภาษาอังกฤษ นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้เสนอว่า

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นเกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก

ปัจจัยภายนอกประการแรก คือ นโยบายการปกครองญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่หลังสงครามโลกที่ญี่ปุ่นเป็นผู้แพ้สงคราม ต้องถูกปกครองโดยสหรัฐอเมริกาในนามของฝ่ายพันธมิตร นโยบายการปกครองและปฏิรูปญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกา ทั้งนโยบายด้านการเมืองที่กำจัดการทหารนิยม ยกเลิกการให้ญี่ปุ่นมีกองทัพ การเปลี่ยนสถานะของสถาบันจักรพรรดิ และการ

สร้างให้ญี่ปุ่นเป็นประชาธิปไตย เป็นนโยบายที่วางแนวทางให้ประเทศญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นนโยบายที่เปลี่ยนแปลงสังคมญี่ปุ่นจากช่วงก่อนสงครามอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคงจะเกิดขึ้นไม่ได้หากญี่ปุ่นไม่ได้ถูกปกครองโดยสหรัฐอเมริกา

ปัจจัยภายนอกประการที่สอง คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของญี่ปุ่นจากปัจจัยเศรษฐกิจ คือ การเปิดสงครามเกาหลีใน ค.ศ. 1950-1953 ที่ส่งผลให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว แต่ผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกใน ค.ศ. 1973 (วิกฤติการณ์น้ำมัน) 1997 (วิกฤติเศรษฐกิจในเอเชีย) และ 2008 (วิกฤติการเงินโลก) ส่งผลกระทบให้ญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายการต่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ กล่าวคือ ตั้งแต่ทศวรรษ 1950 รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลักของประเทศ โดยยึดตามหลัก 3 ประการ ของนายกรัฐมนตรีชิเงรุ โยชิเดะ (Shigeru Yoshida) ที่รู้จักกันในชื่อ ลัทธิโยชิเดะ ได้แก่ ญี่ปุ่นจะรักษาความเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาเพื่อประกันความมั่นคงของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจะเน้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเพื่อช่วยสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจภายในประเทศ และญี่ปุ่นจะหลีกเลี่ยงการเข้าไปมีส่วนพัวพันปัญหายุทธศาสตร์ต่างประเทศ (Potter, 2008) รัฐบาลญี่ปุ่นยึดตามหลักการนี้มาตลอด 20 กว่าปี ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่ในทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นเผชิญปัญหาวิกฤติการณ์น้ำมันในตะวันออกกลางทำให้ราคาเชื้อเพลิงสูงขึ้นและขาดแคลน ตามด้วยการที่สินค้าญี่ปุ่นถูกต่อต้านในหลายประเทศจากการที่ญี่ปุ่นได้ดุลการค้าฝ่ายเดียวมาโดยตลอด ซึ่งส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมและเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอย่างหนัก ทำให้ญี่ปุ่นเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศจากนโยบายสงวนตัวมาเป็นนโยบายการทูตแบบเป็นมิตรรอบด้าน หรือ “การทูตแบบไม่ยึดค่านิยม” (“value-free diplomacy”) (ไชยวัฒน์ คำชู, 2527) ปัญหาเศรษฐกิจครั้งรุนแรงครั้งที่ 2 ของญี่ปุ่น คือในทศวรรษ 1990 ญี่ปุ่นเผชิญภาวะฟองสบู่แตกใน ค.ศ. 1991 ตามด้วยวิกฤติการณ์เศรษฐกิจในเอเชีย หรือวิกฤติต้มยำกุ้งใน ค.ศ. 1997 ทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นตกต่ำอย่างหนักตลอดทศวรรษ 1990 จากนั้นญี่ปุ่นยังเผชิญวิกฤติการเงินโลกอีกครั้งใน ค.ศ. 2008 ทำให้เศรษฐกิจที่เริ่มฟื้นตัวชะงักงันอีกครั้งทำให้ใน ค.ศ. 2010 รัฐบาลญี่ปุ่นต้องหันมาใช้นโยบายส่งออกทางวัฒนธรรมครั้งใหม่ที่จริงจังขึ้นกว่าทศวรรษ 1980 เรียกว่านโยบายคุลเจแปน

ปัจจัยภายนอกประการที่สาม คือ ปัจจัยด้านการเมืองระหว่างประเทศ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการเมืองในช่วงสงครามเย็นมีผลต่อนโยบายการปกครองญี่ปุ่นของสหรัฐอเมริกา ต่อนโยบายการบริหารประเทศของญี่ปุ่น และต่อความคิดของคนญี่ปุ่นด้วย นั่นคือ การยึดนโยบายมุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับปัญหายุทธศาสตร์หรือความขัดแย้งระหว่างประเทศ ซึ่งญี่ปุ่นยึดมั่นมาตลอดตั้งแต่ ค.ศ. 1945 แต่การที่ญี่ปุ่นยึดนโยบายไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองหรือความขัดแย้งระหว่างประเทศ ด้วยการอ้างว่าประเทศญี่ปุ่นไม่มีกองทหาร จึงไม่เคยส่งทหารออกไปปฏิบัติการนอกประเทศตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้จะเป็นภารกิจของกองกำลังสหประชาชาติก็ตาม แต่ให้ความร่วมมือเป็นเงินช่วยเหลือ ซึ่งถูกประเทศต่าง ๆ โจมตีว่าญี่ปุ่นเอาตัวรอดโดยให้ทหารชาติอื่นไปแทน ญี่ปุ่นพยายามชี้แจงมาตลอดว่าเป็นเพราะตนไม่มีกองทัพ แต่กระแสความไม่พอใจก็ยังคงอยู่ และมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ญี่ปุ่นว่าเอาเปรียบ เพราะญี่ปุ่นไม่ต้องใช้งบประมาณด้านการทหาร จึงนำเงินมาพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ มีการเรียกญี่ปุ่นว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจ และเกิดการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นมากขึ้น (ขุนทอง อินทร์ไทย, 2526) ญี่ปุ่นพยายามลดความขัดแย้งเพราะกระทบต่อการค้าของตนด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การนำเข้าสินค้าของสหรัฐอเมริกามากขึ้น การเพิ่มเงินช่วยเหลือในกิจกรรมระหว่างประเทศต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกา องค์การสหประชาชาติ และการช่วยเหลือประเทศคู่ค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในรูปของเงินตรา ทุนวิจัย และการอบรมให้ความรู้ทางการผลิตอุตสาหกรรม

นโยบายต่างประเทศเช่นนี้ของญี่ปุ่นดำเนินมายาวนาน แต่ในทศวรรษ 1990 ประเด็นความมั่นคงและการทหารกลับมาเป็นที่ถกเถียงของสังคมญี่ปุ่นอีกครั้ง อันเป็นผลจากสถานการณ์การเมืองโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ทั้งการสิ้นสุดสงครามเย็นและการเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียใน ค.ศ. 1991 การสิ้นสุดสงครามกลางเมืองในกัมพูชาใน ค.ศ. 1992 การเกิดสงครามกลางเมืองจากความขัดแย้งในหลายประเทศทั้งในตะวันออกกลาง ยุโรป และแอฟริกาในทศวรรษ 1990 ทำให้กองกำลังของสหประชาชาติต้องเข้าไปจัดการรักษาสันติภาพ หลายประเทศเรียกร้องให้ญี่ปุ่นมีส่วนร่วมในปฏิบัติการทางสันติภาพเหล่านี้ ไม่ใช่เพียงแค่การบริจาคเงินให้สหประชาชาติหรือองค์กรอื่น ๆ เหมือนที่ผ่านมา ซึ่งทำให้ถูกวิจารณ์ว่าญี่ปุ่นเอาเปรียบ

และสงครามชาติอื่นไปสู่สงครามแทน โดยเฉพาะเมื่อเกิดสงครามอ่าวเปอร์เซียใน ค.ศ. 1991 ญี่ปุ่นมอบเงินจำนวนมากถึง 11 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้กองกำลังนานาชาติ และให้เงินช่วยเหลือประเทศในพื้นที่อ่าวเปอร์เซียอีก 4 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และส่งคณะแพทย์ไปให้ความช่วยเหลือด้วย แต่นอกจาก “จ่ายมากแต่ไม่ได้รับการขอบคุณ” แล้ว ญี่ปุ่นกลับถูกคำวิจารณ์ เพราะประเทศอื่นต้องการให้ญี่ปุ่นมีส่วนร่วมด้านกำลังคนไม่ใช่ด้านการเงิน รวมถึงญี่ปุ่นมีผลประโยชน์จากทรัพยากรน้ำมัน จากคูเวตและบริเวณตะวันออกกลาง จึงถูกมองว่าญี่ปุ่นควรมีส่วนร่วมทางทหารด้วย (ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์, 2542)

สถานะของญี่ปุ่นในเวทีโลกกลายเป็นที่อภิปรายทั้งในหมู่ชาวญี่ปุ่นและภายนอกประเทศ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าในเวลานี้ ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ มีความมั่นคงและเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ญี่ปุ่นควรแสดงบทบาทในระดับโลกมากขึ้น ผู้นำรัฐบาลบางคนต้องการให้ญี่ปุ่นมีบทบาทในเวทีสหประชาชาติมากขึ้น แต่อีกฝ่ายเห็นว่าการเพิ่มบทบาทของญี่ปุ่นในเวทีโลกมากขึ้น จะทำให้ญี่ปุ่นต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งของประเทศต่าง ๆ ญี่ปุ่นจึงเริ่มปรับนโยบายความมั่นคงโดยเพิ่มงบการทหารมากขึ้นเพื่อผ่อนคลายแรงกดดันเหล่านี้

ในด้านการประนีประนอมกับนานาชาติด้านสันติภาพนั้น ในทศวรรษ 1990 ญี่ปุ่นเริ่มส่งกองกำลังป้องกันตนเอง (Self-Defense Force: SDF) ออกไปร่วมปฏิบัติการในนามขององค์การสหประชาชาติ ความกดดันจากการถูกวิจารณ์ในระดับนานาชาติจากกรณีการจ่ายเงินด้านการทหารเพียงอย่างเดียว ทำให้หลังจากสงครามอ่าวเปอร์เซียรัฐบาลญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายด้านการทหารใหม่ โดยออกพระราชบัญญัติความร่วมมือสันติภาพ (International Peace Cooperation Bill) เพื่อให้สามารถส่งทหารญี่ปุ่นไปร่วมปฏิบัติการเพื่อสันติภาพพร้อมกับกองกำลังของสหประชาชาติ พระราชบัญญัตินี้ได้รับการอภิปรายในสภานานกว่า 9 เดือน เพราะมีฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมากทั้งฝ่ายค้านและประชาชนในญี่ปุ่น แต่ในที่สุดพระราชบัญญัตินี้ผ่านสภาและมีผลบังคับใช้ใน ค.ศ. 1992 (โอภาชาติ, 2535)

ญี่ปุ่นไม่อาจหลีกเลี่ยงการเรียกร้องจากนานาชาติให้ญี่ปุ่นแสดงบทบาทด้านความมั่นคงได้ ทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายด้านความมั่นคงครั้งใหญ่ ด้วยการส่งกองกำลังออกปฏิบัติการด้านสันติภาพในต่างประเทศเป็นครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ การเข้าไปการรักษาความสงบและช่วยจัดการเลือกตั้งในกัมพูชาใน ค.ศ. 1992 หลังสิ้นสุดสงครามกลางเมืองในนามของกองกำลังสหประชาชาติ หลังจากนั้นญี่ปุ่นได้ส่งทหารจากกองกำลังป้องกันตนเองเข้าร่วมในการปฏิบัติการทางสันติภาพของสหประชาชาติอีกหลายครั้ง และใน ค.ศ. 2004 ญี่ปุ่นส่งกองกำลังไปอิรักซึ่งถือเป็นการปฏิบัติการในสมรภูมิครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปฏิบัติการเหล่านี้ของกองกำลังป้องกันตนเองแสดงถึงการขยายบทบาทครั้งสำคัญของญี่ปุ่นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

2. งานวิจัยนี้แบ่งช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน ออกเป็น 4 ช่วง โดยวิเคราะห์หาคำถามจากลักษณะเด่นของเหตุการณ์ ดังนี้

ช่วงที่ 1 เป็นช่วงการวางรากฐานใหม่ให้สังคมญี่ปุ่นโดยสหรัฐอเมริการะหว่าง ค.ศ. 1945 – 1952 โดยระยะแรกระหว่าง ค.ศ. 1945-1947 เน้นการกำจัดลัทธิทหารนิยม สร้างสังคมประชาธิปไตย ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ พัฒนาเศรษฐกิจ ระยะที่สองเน้นการสร้างเศรษฐกิจญี่ปุ่นให้เข้มแข็งเพื่อเป็นปราการป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ที่กำลังขยายตัวในเอเชีย (Gordon, 2014) โดยมีนโยบายเร่งด่วน 2 ประการ คือ การกำจัดลัทธิทหารนิยมและโครงสร้างทางการเมืองของญี่ปุ่น รวมถึงสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้ญี่ปุ่น และการยกเลิกสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิญี่ปุ่น (สุรางค์ศรี ดันเสียงสม, 2543) ทั้งนี้รัฐบาลญี่ปุ่นต้องฟังคำสั่งจากบัญชาการทหารสูงสุด คือ พลเอกดักลาส แมคอาเธอร์ (General Douglas A. MacArthur) ซึ่งให้มีการดำเนินการสำคัญต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ดังนี้

การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สหรัฐอเมริกามีเป้าหมายเพื่อสร้างระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงในญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1945 SCAP จึงได้ประกาศ “พระราชบัญญัติสิทธิมนุษยชนของญี่ปุ่น” เพื่อยกเลิกข้อจำกัดทางเสรีภาพ ยกเลิกกฎหมายที่จำกัดสิทธิมนุษยชน ปลดปล่อยนักโทษการเมือง (Gordon, 2014)

การลงโทษอาชญากรรมสงคราม ในกระบวนการสร้างระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นนั้น SCAP มีความเห็นว่าจำเป็นต้องทำลายระบบทหารของญี่ปุ่น โดยยึดกองกำลังทหาร ปิดฐานทัพ คลังสรรพาวุธ โรงงานสร้างอาวุธ จัดตั้ง “ศาลทหารระหว่าง

ประเทศสำหรับภูมิภาคตะวันออกไกล” (The International Military Tribunal for the Far East) เพื่อไต่สวนคดีอาชญากรรมสงคราม มีการตัดสินแขวนคอผู้นำญี่ปุ่น 7 คน จำคุก 18 คน และมีอาชญากรรมสงครามที่ทำทารุณต่อเชลยสงครามและชนพื้นเมือง 5,000 คน แต่ถูกประหารประมาณ 900 คน (Borton, 1970)

การเปลี่ยนแปลงสถานะของจักรพรรดิ นายพลแมคอาเธอร์ เห็นว่าสถาบันจักรพรรดิมีความจำเป็นต่อการรักษาเสถียรภาพทางการเมืองของญี่ปุ่นและสร้างความสะดวกในการปฏิรูป เพราะหากยกเลิกสถาบันหรือลงโทษจักรพรรดิอาจถูกต่อต้านจากชาวญี่ปุ่นได้ โดยต้องปรับเปลี่ยนสถานะของจักรพรรดิให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ((Gordon, 2014) ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1946 จักรพรรดิฮิโรฮิโตะ (Hirohito) จึงประกาศสละสิทธิในสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ ทำให้จักรพรรดิมีสถานภาพเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ SCAP ยังกำหนดขอบเขตพระราชกรณียกิจของจักรพรรดิว่าต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่จักรพรรดิญี่ปุ่นด้วยการให้ปรากฏพระองค์และพระราชทานพระราโชวาทแก่ประชาชน เพื่อให้จักรพรรดิเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดี และให้ประชาชนรักและเลื่อมใสแทนความน่าเกรงขามอย่างสถานะของจักรพรรดิในอดีต (บิสลีย์, 2543)

การปฏิรูปเศรษฐกิจ ที่สำคัญ คือ มีการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจที่เคยผูกขาดให้เป็นเสรีนิยมมากขึ้น ดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อลดการถือครองที่ดินของเจ้าที่ดินและนำที่ดินมาจัดสรรให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และเอื้อกับความเป็นอยู่ของประชาชนเช่นการยกเลิกกลุ่มผูกขาดทางธุรกิจหรือไชบะสี³ ออกกฎหมายห้ามผูกขาด ห้ามบริษัทต่าง ๆ รวมตัวหรือทำข้อตกลงที่จะเข้าไปควบคุมการค้า (Gordon, 2014)

การปฏิรูปสังคม ยกเลิกพระราชกำหนดของจักรพรรดิเกี่ยวกับการศึกษาที่เป็นชนวนสำคัญในการปลูกฝังชาตินิยมญี่ปุ่น ยกเลิกการอุปถัมภ์ลัทธิชินโตของรัฐ เปลี่ยนแปลงปรัชญาการศึกษาเพื่อรัฐเป็นการศึกษาที่เยาวชนเลือกเรียนตามประสงค์ SCAP สั่งการให้กระทรวงศึกษาธิการปรับปรุงวิธีการสอนและเนื้อหา เปลี่ยนแบบเรียนที่เน้นความจงรักภักดีและสังคมเพื่อรัฐ เป็นการสอนเรื่องสันติภาพและประชาธิปไตย หนังสือเรียนช่วงก่อนสงครามถูกยกเลิก ยกเลิกวิชาที่เกี่ยวกับชาตินิยม การศึกษาวิชาทหารและความเชื่อในสมัยสงคราม เพิ่มวิชาหน้าที่พลเมือง

การปฏิรูปการเมือง ที่สำคัญ คือ การสถาปนารัฐธรรมนูญโชวะ ฉบับ ปี 1946 ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานแนวคิดทางการเมืองของรัฐบาลญี่ปุ่นหลายประการ สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ ได้แก่ สถาบันจักรพรรดิเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศ (มาตรา 1) ญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่ไม่มีกองทัพบก เรือ อากาศ (มาตรา 9) โดยรัฐธรรมนูญระบุว่า “ประชาชนชาวญี่ปุ่นประกาศสละสิทธิในการทำสงครามในฐานะเป็นสิทธิแห่งอำนาจอธิปไตยของชาติ” ซึ่งเป็นข้อความผูกมัดไม่ให้ญี่ปุ่นมีกองทัพ” (บิสลีย์, 2543) ประชาชนมีความเท่าเทียมกันทางกฎหมาย มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เช่น สิทธิการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น การนับถือศาสนา การประกอบอาชีพ การชุมนุม

ส่วนการยึดครองในระยะที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1948–1952 เป็นช่วงที่สหรัฐอเมริกาเน้นปฏิรูปเพื่อให้ญี่ปุ่นมีความมั่นคงทั้งด้านการเมืองแบบประชาธิปไตยและมีเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง เพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นปราการป้องกันคอมมิวนิสต์ในเอเชียในช่วงสงครามเย็น และช่วยสร้างเสถียรภาพในแปซิฟิกด้านตะวันตก (แจนเสน, 2526) เนื่องจากอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มขยายตัวเข้ามาในทวีปเอเชีย สงครามเย็นที่ปะทุขึ้นในยุโรปใน ค.ศ. 1947 ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์เหนือรัฐบาลกัว๋หมินตั๋งในจีนเมื่อ ค.ศ. 1949 รวมถึงสงครามเกาหลีที่เป็นสงครามตัวแทนระหว่างโลกคอมมิวนิสต์และโลกประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1950 ทำให้ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างสองขั้วอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเลวร้ายขึ้น ด้วยเหตุนี้สหรัฐอเมริกาจึงเล็งเห็นว่าญี่ปุ่นซึ่งค่อนข้างมีความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจในเกณฑ์ดีแล้ว จะเป็นปราการสำคัญที่จะใช้ต่อต้านการขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในทวีปเอเชียได้ ญี่ปุ่นจึงกลายเป็นพันธมิตรคนสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้แก่กิจการของสหรัฐอเมริกาในการตอบโต้ คอมมิวนิสต์ เช่น การขอตั้งฐานทัพสหรัฐอเมริกาที่

³ ไชบะสี (Zaibatsu) คือ กลุ่มนายทุนที่ขยายอิทธิพลโดยใช้วิธีผูกขาดทางการค้าด้วยเครือข่ายในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นกลุ่มตระกูลใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระบบเครือญาติ และมีการเอื้อประโยชน์แก่กันกับนักการเมือง และนายธนาคาร ที่รู้จักกันดี คือ กลุ่มมิตซูบิชิ กลุ่มฟูจิโนะ และ กลุ่มยาซูดะ

เกาะโอกินาวา การวางรากฐานการปกครองและความพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยสหรัฐอเมริกา นั้น ทำให้เกิดประโยชน์ต่อญี่ปุ่นใน โลกหลังสมัยใหม่อย่างมหาศาล ระบบต่าง ๆ ของญี่ปุ่นที่ไม่เหมาะสมกับยุคเสรีถูกจัดการให้มีความเป็นระเบียบ ปัญหาเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นหลังสงครามก็ถูกขจัดได้ภายในเวลาไม่นาน เอื้อให้ญี่ปุ่นค่อยๆพัฒนาประเทศไล่ตามมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ไปได้อย่างก้าวกระโดดหลังจากได้รับอิสรภาพในการปกครองตนเองคืนจากสัมพันธมิตรใน ค.ศ. 1952

ช่วงที่ 2 ทศวรรษ 1950-1970 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นขยายตัวอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการผลิตสินค้า ยุทธปัจจัยให้กองทัพสหรัฐอเมริกาในสงครามเกาหลี (ค.ศ. 1950-1953) ในทศวรรษ 1950-1960 ในช่วงที่ภาวะสงครามเย็น ดึงเครียด สหรัฐอเมริกาช่วยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจญี่ปุ่น เพื่อทำให้ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งและเป็นปราการป้องกันการ ขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค สหรัฐอเมริกาจึงเปิดตลาดให้กับสินค้าญี่ปุ่นและสนับสนุนญี่ปุ่นให้เข้าเป็นสมาชิกองค์กร เศรษฐกิจต่าง ๆ ทำให้สินค้าญี่ปุ่นสามารถเข้าไปสู่ตลาดโลกได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งญี่ปุ่นสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากสหรัฐอเมริกาได้ในราคาไม่แพง ส่งผลให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างมาก นักสังเกตการณ์คนหนึ่งก็กล่าวว่า “ดูราวกับว่าสวรรค์ ได้สร้างสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในทศวรรษ 1960 เพื่อสำหรับความเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นโดยแท้ มิเช่นนั้นแล้ว การที่ผลผลิตรวมของชาติ (GNP) ที่ได้เพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่าตัวภายในช่วงเวลาทศวรรษเดียวเช่นนี้ คงจะเป็นเรื่องยากที่เกิดขึ้นใน ประวัติศาสตร์โลก” (ไชยวัฒน์ คำชู, 2527)

ทศวรรษ 1950 และ 1960 ถือเป็นช่วงเวลาที่เราเรียกว่าญี่ปุ่นมีปาฏิหาริย์ทางเศรษฐกิจด้วยปัจจัยเอื้ออำนวยหลาย ๆ ประการ อุปสงค์จากสงครามเกาหลีและนโยบายของรัฐบาลที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหลักช่วยส่งเสริมการขยายตัวของเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นเติบโตและเป็นรายได้หลักของประเทศ เช่น อุตสาหกรรมเหล็กสร้างกำไรเป็นอันดับ 2 ของโลกใน ค.ศ. 1959 และส่งผลต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมหนักอื่น ๆ โดยใน ค.ศ. 1960 ญี่ปุ่นกลายเป็นผู้ผลิตเรือราย ใหญ่ที่สุดของโลก (โกโต-โจนส์, 2554) และใน ค.ศ. 1975 ร้อยละ 50 ของเรือใหม่ในโลกผลิตในญี่ปุ่น⁴ อุตสาหกรรมรถยนต์ ของญี่ปุ่นเป็นอีกประเภทที่เติบโตอย่างก้าวกระโดดในทศวรรษ 1960 อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากการที่นิสสัน โตโยต้า และฮิซุชิ ได้ผลิตพาหนะให้กองทัพสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเกาหลี จึงได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีมา

การขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้บ้านเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ที่เป็นที่พักอาศัยและ สำนักงานในเมืองใหญ่ ๆ หลายแห่ง ญี่ปุ่นพัฒนาสู่ความเป็นเมือง (urbanization) สังคมเมืองขยายตัว และในทศวรรษ 1960 ญี่ปุ่นกลับเข้าสู่เวทีโลกอีกครั้ง เห็นได้จากใน ค.ศ. 1964 ญี่ปุ่นได้รับคัดเลือกให้เป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกครั้งแรกและ ประสบความสำเร็จด้านเทคโนโลยีจากการเปิดใช้รถไฟความเร็วสูง การเป็นเจ้าภาพ World Expo ใน ค.ศ. 1970 และ 1975 และกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 1970 แต่ใน ค.ศ. 1973 ญี่ปุ่นประสบปัญหาทางเศรษฐกิจจากวิกฤติการณ์ น้ำมันของโลกและการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในเอเชีย ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นกระทบกระเทือนมาก และภาพพจน์ญี่ปุ่นใน สายตาประเทศอื่นไม่ดีขึ้นจากการที่ญี่ปุ่นได้เปรียบทางเศรษฐกิจ ทำให้ญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนนโยบายจากการเน้นเศรษฐกิจเพียง อย่างเดียวมาเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับนานาประเทศโดยเฉพาะกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อขยายและ รักษาฐานทางเศรษฐกิจ

ช่วงที่ 3 ทศวรรษ 1980-1990 ในทศวรรษ 1980 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นยังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ประชาชนมีคุณภาพ ชีวิตและมาตรฐานการครองชีพที่ดี เมืองใหญ่ ๆ ของญี่ปุ่นมีประชากรหนาแน่น แต่ในช่วงเวลานี้สังคมญี่ปุ่นที่กลายเป็นสังคม เมืองเต็มตัวมีปัญหาสังคมเกิดขึ้นหลายประการ สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมมีการแข่งขันสูง ตั้งแต่วัยเด็กที่แข่งขันกันเรียนโดยมี เป้าหมายเพื่อการเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง เพื่อการได้เข้าทำงานในบริษัทที่มีชื่อเสียงและมีหน้าที่การงานดี และการทุ่มเททำงานหนักตามแบบวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นจนเกิดความเครียดมากขึ้นในสังคม และมีปัญหาสังคม

⁴ ปัจจุบันอุตสาหกรรมต่อเรือของญี่ปุ่นมีคู่แข่งสำคัญ คือ บริษัทต่อเรือของเกาหลีใต้ ซึ่งมีส่วนแบ่งถึงร้อยละ 50.6 ของตลาดต่อเรือทั่วโลก มีบริษัท ต่อเรือใหญ่ ๆ เช่น Hyundai Heavy Industries, Samsung Heavy Industries, Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering, and STX Offshore & Shipbuilding และมีคู่แข่งอย่างบริษัทต่อเรือของจีนที่บริษัทของจีนติดอันดับ Top 10 บริษัทต่อเรือนำของโลก 3 แห่ง (“อุตสาหกรรมหลักและภาพรวมด้านการตลาดของเกาหลีใต้” และ “บริษัทต่อเรือของจีนติดอันดับที่ 10 บริษัทต่อเรือระดับโลก” (online)

หลายประการที่เห็นชัดเจนอันเป็นผลจากการพัฒนาประเทศ ที่สำคัญคือการเกิดปัญหาความรุนแรงในสังคมญี่ปุ่นที่อันเป็นผลจากความกดดันต่าง ๆ ในสังคม เช่น ปัญหาความรุนแรงในสถานศึกษา มีเยาวชนทำผิดมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาที่สังคมญี่ปุ่นให้ความสำคัญมากในทศวรรษ 1980 ตัวอย่างเช่น ใน ค.ศ. 1981 เด็กวัยรุ่นก่ออาชญากรรมทั้งในและนอกโรงเรียนสูงถึงร้อยละ 43.9 มีเด็กวัยรุ่นถูกละเมิดจากการละเมิดกฎหมาย การใช้อาวุธปืนและฆาตกรรมประมาณ 127,000 คน (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2527) มีการข่มขืนในโรงเรียนกว่าร้อยละ 80 ในเขตกรุงโตเกียวใน ค.ศ. 1981 (สุริชัย หวันแก้ว, 2530) เด็กนักเรียนมัธยมปลายทำร้ายครูในห้องเรียนจนเสียชีวิตใน ค.ศ. 1985 นักเรียนมัธยมปลายอาละวาดและทำร้ายครูบาดเจ็บกว่า 10 คน และยุติลงด้วยการที่ครูต้องคุกเข่าขอโทษนักเรียนใน ค.ศ. 1986 การฆ่าตัวตายของนักเรียนหญิงอายุ 13 ปีที่ถูกเพื่อนทำร้ายและด่าว่าจนไม่อยากไปโรงเรียนใน ค.ศ. 1985 และการฆาตกรรมเพื่อนนักเรียนจนกลายเป็นข่าวใหญ่ใน ค.ศ. 1981 และ 1983 คดีฆาตกรรมเพื่อนนักเรียนนี้เกิดจากปัญหาในโรงเรียนที่นักเรียนกลั่นแกล้งกัน หรือทำร้ายข่มขู่เพื่อนนักเรียนซึ่งเป็นคดีที่เกิดขึ้นมากที่สุดและส่งผลกระทบต่าง ๆ กันทั้งการที่เหยื่อฆ่าตัวตายหรือฆ่าผู้ทำร้ายตนเอง ดังข้อมูลว่าใน ค.ศ. 1986 มีการรายงานคดีการข่มขืนในโรงเรียนถึง 155,066 คดี (Linda L. Arthu, 1991) สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดกระแสให้ผู้เกี่ยวข้องใส่ใจอบรมดูแลเด็ก ๆ ให้ดี

นายยะกะโซะเนะ ยะสุอิโร นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1982-1987 เสนอให้มีการปฏิรูประบบการศึกษา เพราะเห็นว่าคนรุ่นใหม่ขาดคุณภาพและขาดจริยธรรม ส่วนคนรุ่นผู้ใหญ่ก็เห็นว่าเยาวชนญี่ปุ่นขาดจริยธรรม ขาดความขยันในการทำงานหนัก ไม่มีความเคารพผู้อาวุโส ขาดความคิดในการสร้างสรรค์เพราะใส่ใจแต่การท่องจำ รวมถึงให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางการเรียนมากเกินไปจนทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ไปกับการเรียนกวดวิชา การไม่สนใจสังคมรอบตัวและเน้นแต่การแข่งขันทางการเรียนทำให้เยาวชนญี่ปุ่นส่วนหนึ่งขาดทักษะการใช้ชีวิตและมีความกดดันจนเกิดปัญหาเด็กวัยรุ่นประพฤติดูไม่ดีและการกระทำที่รุนแรงขึ้น

ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นในทศวรรษ 1980 ทั้งความรุนแรงในหมู่วัยรุ่น การเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การแข่งขันในสังคมในอาชีพการงาน การเคร่งครัดกับชีวิตประจำวันและการงาน การถูกวิพากษ์ว่าคนรุ่นใหม่ละเลยเรื่องคุณธรรม จริยธรรมแบบตะวันออก และการถูกกดดันเรียกร้องจากสหรัฐอเมริกาให้มีส่วนร่วมทางทหารให้มากขึ้นในช่วงความตึงเครียดทางการเมืองในยุคสงครามเย็นที่ปะทุขึ้นอีกในทศวรรษนี้ ทำให้คนญี่ปุ่นโดยเฉพาะนักวิชาการ สื่อสารมวลชน ต่างเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ทั้งประเด็นด้านสังคมและด้านนโยบายด้านการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น โดยปัญญาชนเหล่านี้ได้ย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1880 ในช่วงการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยในสมัยเมจิเพื่อเอาตัวรอดจากลัทธิจักรวรรดินิยมและสร้างญี่ปุ่นให้ก้าวหน้า เปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญในทศวรรษ 1980 การถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกในอดีตอาจเปรียบได้กับการกดดันจากสหรัฐอเมริกา และการปรับตัวของสังคมญี่ปุ่นในอดีตเพื่อรักษาเอกลักษณ์และเอกราชของญี่ปุ่นเปรียบได้กับการที่คนยุคทศวรรษ 1980 ที่กำลังเกิดคำถามถึงความเป็นญี่ปุ่นที่แท้จริง เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การปฏิรูปการศึกษาและศาสนาทำให้ลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ของญี่ปุ่นที่เคยมีบทบาทในสังคมและสร้างชาตินิยมถูกยกเลิกไป คนรุ่นใหม่เติบโตท่ามกลางเป้าหมายการขยายตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจึงถูกวิจารณ์จากนายยะกะโซะเนะ นายกรัฐมนตรีในเวลานั้นว่าขาดคุณภาพและจริยธรรม และเสนอให้ปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้คนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ได้รู้จักและชื่นชมวัฒนธรรมดั้งเดิมและเชื่อมั่นในเอกลักษณ์ความเป็นชาติญี่ปุ่น (สุริชัย หวันแก้ว, 2530)

ทศวรรษ 1990 เป็นช่วงที่สังคมญี่ปุ่นเผชิญการเปลี่ยนแปลงทั้งจากความตกต่ำทางเศรษฐกิจ คือ ญี่ปุ่นเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ใน ค.ศ. 1991 และภัยธรรมชาติครั้งใหญ่คือแผ่นดินไหวที่เมืองโกเบใน ค.ศ. 1995 ยังไม่ทันที่ญี่ปุ่นจะฟื้นตัวกลับมาเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นต้องเจอปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียใน ค.ศ. 1997 ทำให้เศรษฐกิจถดถอยเป็นระยะเวลานาน นอกจากนี้ ใน ค.ศ. 1995 ได้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงที่สร้างความตื่นตกใจขึ้นในสังคมญี่ปุ่นจากการที่สมาชิกลัทธิโอมชินริเกียว (Aum Shinrikyo) ที่มีความเชื่อเรื่องโลกาวินาศนำแก๊สพิษซารินมาปล่อยในขบวนรถไฟใต้ดินที่ชินจูกุใจกลางกรุงโตเกียวในเช้าที่ผู้คนจำนวนมากกำลังเดินทางไปทำงาน ทำให้มีผู้เสียชีวิต 13 คน ทั้งพนักงานรถไฟและผู้โดยสาร รวมถึงมีผู้บาดเจ็บจากการสูดดมแก๊สพิษอีกราว 6,000 คน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนปัญหาในสังคมญี่ปุ่นที่ภายนอกดูเป็นสังคมที่สงบสุข ผู้คนอยู่ในระเบียบวินัย ขยันทำงานหนัก แต่ภายในมีปัญหาจากความกดดันและการแข่งขันกันอยู่ตลอด ทั้งจากวัยเด็กที่ต้องตั้งใจเรียนเพื่อการสอบเข้าโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง การทำงานที่มีความมั่นคง ความกดดันและเครียดจากการทำงาน ประกอบกับนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาญี่ปุ่นมีปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำจากภาวะฟองสบู่แตก ทำให้มีการปิดกิจการของบริษัทและโรงงาน การล้มละลายของนักธุรกิจ และการว่างงานของคนจำนวนมาก ความเครียดนี้ส่งผลกระทบต่อทุกคนนั้น ๆ และครอบครัว ปัญหาเหล่านี้อาจทำให้คนญี่ปุ่นจำนวนมากที่ไม่นับถือศาสนาใด ๆ เป็นหลักหันไปนิยมเชื่อถือลัทธิความเชื่อต่าง ๆ อย่างโอมชินริเกียว

ในด้านการต่างประเทศ ทศวรรษ 1980 เป็นช่วงเวลาญี่ปุ่นปรับตัวด้านการต่างประเทศทั้งการเปลี่ยนนโยบายจากการใช้เศรษฐกิจนำหน้ามาเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและความรู้สึกใกล้ชิด เพื่อลดการต่อต้านจากการที่ญี่ปุ่นได้เปรียบทางเศรษฐกิจต่อนานาชาติ ส่วนในทศวรรษ 1990 ประเด็นด้านความมั่นคงและการทหารของญี่ปุ่นเป็นเรื่องสำคัญที่มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง โดยมีประเด็นสำคัญ คือ การคงอยู่ของฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่น และการเพิ่มกำลังทางทหารของญี่ปุ่น ตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1987 รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มปรับนโยบายด้านความมั่นคง โดยสมัยนายกรัฐมนตรีนะกะโซะเนะได้ยกเลิกนโยบายที่กำหนดไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1976 เกี่ยวกับงบประมาณด้านการทหารว่าต่ำกว่าร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งด้านการทหารของญี่ปุ่นและเห็นว่าการกำหนดอัตราว่าไม่เกินร้อยละ 1 ของ GNP นี้ล้าสมัยแล้ว เพราะในทศวรรษ 1980 เศรษฐกิจญี่ปุ่นไม่ได้เติบโตสูงเหมือนเมื่อก่อน ทำให้ในความเป็นจริงอัตรางบประมาณด้านการทหารที่ตั้งไว้ลดลงตามไปด้วย และเกรงว่าการจำกัดงบประมาณจะกระทบต่อการเสริมสร้างกำลังป้องกันประเทศของญี่ปุ่น (ไชยวัฒน์ คำชู, 2537 และ ซาอิโกะ โอคาซากิ, 2535)

นอกจากนี้เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1991 จากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ทำให้เหตุผลด้านความมั่นคงที่สหรัฐอเมริกาต้องมีกองทัพอากาศในญี่ปุ่นมีน้ำหนักลดลง และการที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับต้น ๆ ของโลกทำให้สหรัฐอเมริกาและอีกหลายประเทศเรียกร้องให้ญี่ปุ่นเพิ่มความรับผิดชอบด้านสันติภาพของโลกให้มากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่การบริจาคเงินให้สหประชาชาติหรือองค์กรอื่น ๆ เหมือนที่ผ่านมา ที่ทำให้ถูกวิจารณ์ว่าญี่ปุ่นเอาเปรียบและส่งทหารชาติอื่นไปสู่สงครามแทน ดังนั้นญี่ปุ่นจึงต้องเข้าไปมีบทบาทด้านสันติภาพและความมั่นคงของโลกมากขึ้น เพราะถูกแรงกดดันจากนานาชาติจึงต้องส่งกองกำลังไปปฏิบัติการนอกประเทศครั้งแรกในนามสหประชาชาติ คือ การรักษาความสงบหลังสิ้นสุดสงครามกลางเมืองกัมพูชาและจัดการเลือกตั้งในกัมพูชาในนามของสหประชาชาติใน ค.ศ. 1992 ระหว่าง ค.ศ. 1992-1996 กองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นออกปฏิบัติการนอกประเทศร่วมกับสหประชาชาติถึง 4 ครั้ง คือ ช่วยดูแลการเลือกตั้งที่ประเทศแองโกลาใน ค.ศ. 1992 ประเทศโมซัมบิกใน ค.ศ. 1993-1995 ประเทศเอลซาวาดอร์ใน ค.ศ. 1994 และเข้าร่วมสังเกตการณ์ที่ราบสูงโกลินในพื้นที่ระหว่างอิสราเอลกับซีเรียใน ค.ศ. 1996 (Gordon, 2014) และใน ค.ศ. 2004 ญี่ปุ่นส่งกองกำลังไปอิรักซึ่งถือเป็นการปฏิบัติการในสมรภูมิครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเข้าร่วมกับสหประชาชาติในพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มบทบาทที่สำคัญของญี่ปุ่นในระดับนานาชาติ

นอกจากนี้สังคมญี่ปุ่นยังให้ความสนใจต่อประเด็นการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 9 เพื่อให้มีกองทัพบก ที่มีผู้ไม่เห็นด้วยจำนวนมาก และมีการอภิปรายถึงความจำเป็นของการมีอยู่ของฐานทัพสหรัฐอเมริกาในโอกินาวา และเกิดกระแสต่อต้านฐานทัพสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่นขึ้นมาอีกครั้ง นอกจากนี้การมีอยู่ของฐานทัพสหรัฐอเมริกาบนแผ่นดินญี่ปุ่นยังทำให้เกิดเป็นประเด็นโต้แย้งกันเมื่อมีการเจรจาเพื่อสันติภาพในคาบสมุทรเกาหลี การประท้วงเพื่อให้สหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพออกจากญี่ปุ่นเกิดขึ้นบ่อยครั้งและในหลาย ๆ พื้นที่ เพราะภาวะสงครามเย็นที่สิ้นสุดลงทำให้เหตุผลของการตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่นมีน้ำหนักน้อยลง ภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์จีน เกาหลีเหนือ และสหภาพโซเวียตดังที่หวาดกลัวในทศวรรษ 1950 ไม่มีอีกแล้ว

ช่วงที่ 4 ทศวรรษ 2000 – 2010 เป็นช่วงที่สังคมญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ที่สำคัญคือ รัฐบาลญี่ปุ่นหันมาสนใจเรื่องนโยบายส่งออกทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ในช่วงนี้ญี่ปุ่นยังเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจซบเซา อัตราการว่างงานและอัตราการล้มละลายของธุรกิจสูงขึ้นกว่าร้อยละ 50 (ทรายแก้ว ทิพากร, 2544) รัฐบาลดำเนินนโยบายต่าง ๆ

เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ เช่น การลงทุนในโครงการสาธารณะแต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในช่วงนี้ได้ และญี่ปุ่นต้องพบกับปัญหาเศรษฐกิจโลกอีกครั้ง คือ วิกฤติการณ์การเงินของโลกใน ค.ศ. 2008 รัฐบาลญี่ปุ่นจึงหันมาให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับการสร้างวัฒนธรรมญี่ปุ่นให้เป็นสินค้าทางเศรษฐกิจเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศ จะเห็นได้ว่า การส่งออกทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเริ่มขึ้นในต้นทศวรรษ 1980 ไม่ได้เกิดจากนโยบายด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก แต่เกิดจากการที่ใน ค.ศ. 1973 สินค้าญี่ปุ่นถูกต่อต้านจากหลายประเทศ ทำให้ญี่ปุ่นหันมาใช้นโยบายเป็นมิตรรอบด้านและให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจเงินให้เปล่าและให้ทุนการศึกษาแก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเริ่มใช้นโยบายส่งออกทางวัฒนธรรม เช่น การ์ตูน ละคร ภาพยนตร์ เพลง เพื่อแก้ปัญหาความรู้สึกลดต่ำด้านการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

ชุดินันท์ ทักษิณากินันท์ (2552) เห็นว่านโยบายวัฒนธรรมที่ญี่ปุ่นใช้ในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นนโยบายเชิงรับ รัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้จริงจังกับนโยบายทางวัฒนธรรมมากนัก เพียงแต่ส่งเสริมไปตามน้ำ จนกระทั่งในทศวรรษ 1990 ญี่ปุ่นเผชิญปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจใหญ่ 2 ครั้ง ซึ่งส่งผลกระทบรุนแรงต่อการค้าการลงทุนของญี่ปุ่นและเศรษฐกิจตกต่ำในระยะยาว กระแสนิยมญี่ปุ่นผ่านวัฒนธรรมประชานิยมซึ่งเป็นอำนาจอย่างอ่อน หรือ Soft Power ในรูปแบบนี้จึงเริ่มหมดอิทธิพลลงไป ญี่ปุ่นจึงต้องแสวงหานโยบายใหม่เพื่อนำอิทธิพลของตนกลับมาอีกครั้ง แต่เป็นไปอย่างลำบากเพราะในช่วงที่ความนิยมญี่ปุ่นซบเซาลงไปนั้น ได้เกิดความนิยมใหม่มาแทนที่ญี่ปุ่นคือวัฒนธรรมเกาหลี และการที่คนในสังคมมีความเป็นปัจเจกชนมากขึ้นยังทำให้เกิดเสรีในการเลือกรับวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย ทำให้ในครั้งนี้ญี่ปุ่นต้องหันมาใช้นโยบายการทูตเชิงวัฒนธรรม คือ เผยแพร่วัฒนธรรมประชานิยมอย่างจริงจังเพื่อฟื้นฟูกระแสนิยมญี่ปุ่นให้กลับมามีอิทธิพลอีกครั้ง Soft Power แบบเชิงรับนี้ จึงต้องเปลี่ยนแปลงให้เป็นลักษณะในเชิงรุกแทน

ดักลาส แมคเกรย์ (Douglas McGray) (2002) นักเขียนชาวอเมริกันกล่าวถึง “ความเท่” ของญี่ปุ่นไว้ในบทความชื่อ Japan’s Gross National Cool ในวารสาร *Foreign Policy* ว่า ญี่ปุ่นสามารถเรียกคืนความเป็นมหาอำนาจผ่านทางวัฒนธรรมที่แพร่ขยายไปทั่วโลกได้ แม้แต่ในเวลาประเทศประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจและการเมือง เพราะวัฒนธรรมประชานิยมนั้นเข้าถึงผู้คนได้ง่าย จึงค่อย ๆ แทรกซึมเข้าสู่สังคมได้อย่างไม่ถูกต่อต้าน และแม้ว่าอิทธิพลทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นจะลดลงไปในหลายประเทศ แต่ภายในประเทศญี่ปุ่นนั้นวัฒนธรรมประชานิยมยังคงมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ การจะใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้วจึงไม่ใช่เรื่องลำบากใด ๆ ด้วยเหตุนี้ภาครัฐจึงสนใจที่จะสนับสนุนการส่งออกทางวัฒนธรรมมากขึ้น โดยการจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นมากมาย เช่น โครงการแลกเปลี่ยนอาเซียน-ญี่ปุ่น และงานเสวนาด้านวัฒนธรรมระดับโลกใน ค.ศ. 2003

นโยบายส่งออกทางวัฒนธรรมครั้งใหม่เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นเมื่อกระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น (METI) ผลักดันการส่งออกทางวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 2010 และประกาศให้การส่งออกวัฒนธรรมป๊อปเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์การเติบโตของญี่ปุ่นในอนาคต (McGray, 2002) โดยเรียกนโยบายนี้ว่า “คูลเจแปน” (Cool Japan) ส่งออกภาพยนตร์ การ์ตูน ดนตรี เกม อาหาร และแฟชั่น กระทรวงการค้าต่างประเทศและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น (MITI) ได้จัดตั้งหน่วยงาน Intellectual Property Strategy Headquarters Japan ขึ้นใน ค.ศ. 2011 เพื่อดำเนินแผนปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับ Cool Japan โดยมีเป้าหมายที่จะส่งออกสินค้าจากความสร้างสรรค์ของญี่ปุ่นให้ได้ 140 พันล้านเหรียญสหรัฐ ใน ค.ศ. 2020 (สยามอินเทลลิเจนท์ (นามแฝง), 2555) และค้นหา สร้าง เผยแพร่ เสริมสร้างความนิยม เตรียมความพร้อมพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับคูลเจแปนอย่างเป็นรูปธรรม

นโยบายคูลเจแปนกลายเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญของนโยบายอะเบะโนมิกส์ (Abenomics) เพื่อฟื้นฟูและปฏิรูปเศรษฐกิจญี่ปุ่นของนายกรัฐมนตรีชินโซ อะเบะ (ค.ศ. 2012- ปัจจุบัน) เนื่องจากรัฐบาลญี่ปุ่นเล็งเห็นแล้วว่าในอนาคตตลาดสินค้าวัฒนธรรมจะขยายตัวกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากกระแสวัฒนธรรมประชานิยมที่มีความคล้ายคลึงกันมากจากประเทศเกาหลีนั้นมีอิทธิพลขึ้นเรื่อย ๆ แม้แต่ในประเทศญี่ปุ่นเอง จนเบียดบังความนิยมต่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นให้ลดลงไป ยุทธศาสตร์คูลเจแปนจึงเริ่มจากการส่งเสริมการ์ตูนซึ่งเป็นสื่อที่แข็งแกร่งและเป็นภาพจำที่ทำให้นึกถึงญี่ปุ่นได้ชัดเจนที่สุดในสายตาชาวต่างชาติ โดยกระทรวงวัฒนธรรมญี่ปุ่นได้แต่งตั้งให้ “โดราเอมอน” ซึ่งเป็นทูตของการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นตั้งแต่ใน ค.ศ. 2008 และญี่ปุ่นได้ใช้ตัวการ์ตูนที่มีชื่อเสียงเป็นทูตวัฒนธรรมในการที่ญี่ปุ่นจะเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกใน ค.ศ. 2020

ใน ค.ศ. 2013 รัฐบาลนายอะเบะเบด้งกองทุนคุลเจแปน (Cool Japan Fund) ขึ้น เป็นการร่วมทุนระหว่างกระทรวงเศรษฐกิจ การค้าและอุตสาหกรรมกับเอกชน เพื่อส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนในโครงการที่ตรงกับนโยบายคุลเจแปนของรัฐบาล ได้แก่ ด้านสื่อบันเทิง อาหาร และแฟชั่น โครงการต่าง ๆ จะเผยแพร่ความนิยมญี่ปุ่นในต่างประเทศในส่วนใหญ่เกินกว่าภาคเอกชนจะดำเนินการได้เอง เช่น การสร้าง Japan Mall หรือ Japan Street และการมีช่องโทรทัศน์ที่ออกอากาศรายการเกี่ยวกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นในประเทศ การสนับสนุนเงินทุนแก่ผู้ประกอบการและนักออกแบบที่มีความคิดสร้างสรรค์ การเชิญชาวต่างชาติที่มีชื่อเสียงมาเป็นทูตทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น เช่น การเชิญศิลปินจากประเทศไทยไปเป็นทูตการท่องเที่ยว เป็นต้น (จับตาเอเชียตะวันออก, 2557) ทำให้ชาวต่างชาติเข้าถึงวัฒนธรรมประชาานิยมของญี่ปุ่นง่ายขึ้นผ่านทางรายการทีวีต่าง ๆ เช่น รายการคุลเจแปนที่น่าเสนอเกี่ยวกับแฟชั่น อนิเมชั่น สถาปัตยกรรม อาหาร ฯลฯ การใช้ยุทธศาสตร์คุลเจแปนทำให้ญี่ปุ่นปรับนโยบายการทูตเชิงวัฒนธรรมของตนเองได้ทันยุคทันสมัย และสร้างจุดยืนให้แก่ญี่ปุ่นได้จากการเผยแพร่วัฒนธรรมอันเป็นตัวตนแบบญี่ปุ่นอย่างแท้จริง

สรุปและอภิปรายผล

บทความนี้เสนอว่าปัจจัยภายนอกมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน โดยแบ่งการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นออกเป็น 4 ช่วงเวลา และวิเคราะห์ปัจจัยหลักที่มีผลต่อสังคมญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้น ๆ จะเห็นได้ว่าลักษณะสังคมของญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จากสังคมชาตินิยมสุดโต่ง ยกย่องทหาร บูชาจักรพรรดิ มาเป็นสังคมประชาธิปไตย เน้นเป้าหมายทางเศรษฐกิจ และการเป็นสังคมเมืองสมัยใหม่ ปัจจุบันสังคมญี่ปุ่นที่เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีนั้นมีปัญหาในสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้และหาทางแก้ไขอย่างจริงจัง นอกจากนี้ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นมาตั้งแต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจจากสงครามเกาหลี ความตกต่ำจากภาวะเศรษฐกิจโลกในทศวรรษ 1990 และ 2000 และมีผลต่อการปรับนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นด้านเศรษฐกิจและการต่างประเทศ ส่วนปัจจัยการเมืองระหว่างประเทศทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายต่างประเทศแบบไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายนอกมาเป็นการมีส่วนร่วมมากขึ้น จนนำมาสู่ข้อแย้งในสังคมญี่ปุ่นปัจจุบันเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีกองทัพ

ข้อเสนอแนะ

บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่ ค.ศ. 1945 – ปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กว้าง เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นร่วมสมัย แต่ช่วงเวลการศึกษาที่กว้างอาจให้รายละเอียดในแต่ละช่วงเวลาไม่มากพอ งานวิจัยในอนาคตจึงอาจศึกษาเฉพาะประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรือช่วงเวลาที่แคบลงเพื่อให้การวิเคราะห์ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เขียนขึ้นจากงานวิจัยเรื่อง *การเปลี่ยนแปลงของสังคมญี่ปุ่นยุคหลังสงครามถึงปัจจุบัน* ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่จัดสรรทุนวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้ของคณะ ประจำปีงบประมาณ 2558 ให้คณาจารย์และบุคลากรเพื่อทำงานวิจัย ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จได้ และขอขอบคุณนิสิตวิชาเอกประวัติศาสตร์ที่เรียนในวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกสมัยใหม่และวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก ที่ทำให้ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านวัฒนธรรมประชาานิยม (pop culture) ของเอเชียตะวันออก ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ใหม่ ๆ ที่น่าสนใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับ pop culture ในประเด็นที่หลากหลาย ซึ่งได้นำมาใช้ประโยชน์ในงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

กรีน, สตีเวน เฮซ. (2558). *The Soft Power of Cool: Economy, Culture and Foreign Policy in Japan*.

โตเกียว: มหาวิทยาลัยโทโย.

โกโต-โจนส์, คริสโตเฟอร์. (2554). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่ ความรู้ฉบับพกพา*. แปลโดย พลอยแสง เอกญาติ. กรุงเทพฯ :

โอเพ่นเวิร์ลด์ส.

ขุนทอง อินทร์ไทย. (2526). *รู้จักญี่ปุ่น: การเมือง*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ชุดินันท์ ทักษิณากินันท์. (2552). การเปลี่ยนแปลง Soft Power ของญี่ปุ่น : จากต้นแบบของการพัฒนาไปสู่การเป็นทูตวัฒนธรรม. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยวัฒน์ คำชู (2550). *ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น : ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง*. กรุงเทพฯ : โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น.

แดงอ่อน มั่นใจตน. (2542). เศรษฐกิจญี่ปุ่น:หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 – ปัจจุบัน. ใน *รวมบทความญี่ปุ่นศึกษา*.

กรุงเทพฯ: โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บิสลีย์, ดับเบิลยู.จี. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. แปลโดย ทองสุก เกตุโรจน์. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.

ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2542). *รวมบทความทางวิชาการของ รศ.ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์*. บรรณาธิการโดย

ศิริพร วัชชวัลคุ. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พวงทิพย์ เกียรติสัทกุล. (2555). *ญี่ปุ่นกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ค.ศ.1945-1975*.

นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เพ็ญศรี กาญจนโมทย์. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์.

มะชะยะซุ, โฮะชะกะ. (2544). *ญี่ปุ่นสมัยโชวะ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากพ่อสู่ลูก*. แปลโดย สร้อยสุตา ณ ระนอง; ปราณี

จงสุริตธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สุรงค์ศรี ต้นเสียงสม. (2543). *ญี่ปุ่น: บนเส้นทางมหาอำนาจทางทหารสู่มหาอำนาจทางเศรษฐกิจ (ทศวรรษที่ 1860-1990)*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร ดาบเพชร. (2559). *ญี่ปุ่นกับการสร้างจักรวรรดินิยม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

โอคาซากิ, อิซาฮิโกะ (2535). *มหายุทธศาสตร์สำหรับการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น*. แปลโดย ไชยวัฒน์ คำชู

และกมล เพ็ญศรีนุกูร. กรุงเทพฯ: ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Little Thoughts (นามแฝง). (2012). *ความแจ่มมวลรวมประชาชาติ กับการเรียกคืนความแข็งแกร่งของญี่ปุ่น:*

COOL JAPAN. กรุงเทพฯ: ลิตเติล ธอท.

Beasley, W.G. (2000). *The Rise of Modern Japan: Political, Economic and Social Change since 1850*.

3rd Edition. London: Palgrave Macmillan

Borton, Hugh. (1970) *Japan's modern Century: From Perry to 1970*. New York: The Ronald Press Co.

Gordon, Andrew (2014). *A Modern History of Japan: from Tokugawa Times to the Present*. Oxford:

Oxford University Press.

Gluck, Carol. (1997). "Japan's Modernities, 1850's-1990's" in *Asia in Western and World History: A Guide*

for Teaching, eds. Ainslie T. Embree and Carol Gluck, Armonk: M.E. Sharpe

Jansen, Marius B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

เอกสารอ้างอิง

บทความในวารสาร

กฤษฎา บุญชัย. (2539). พลวัตประชาสังคม บทเรียนจากญี่ปุ่นต่อสังคมไทย. ญี่ปุ่นศึกษา 2: 81-87.
ไชยวัฒน์ คำชู. (2527, ม.ค.-มี.ค.). แนวโน้มของนโยบายความมั่นคงและป้องกันประเทศของญี่ปุ่น. เอเชียปริทัศน์. 5(1): 1-57.

McGray, Douglas. (May-June, 2002). Japan's Gross National Cool. **Foreign Policy**. 46-54.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สยามอินเทลลิเจนซ์. (2555). Cool Japan กรณีศึกษาการส่งออก “วัฒนธรรมและความสร้างสรรค์” ของญี่ปุ่น.

สืบค้นจาก www.siamintelligence.com/cool-japan

จับตาเอเชียตะวันออก. (2557). ยุทธศาสตร์ “Cool Japan”. สืบค้นจาก

<http://www.eastasiawatch.in.th/article.php?print=1477>

Linda L. Arthur. (1991). Do or Die: School Violence, Teenage Suicide and Educational Pressure in Japan. Retrieved from http://americanreadingforum.org/yearbook/yearbooks/91_yearbook/pdf/04_Arthur.pdf

Potter, David M. (2008). Evolution of Japan's Postwar Foreign Policy. Retrieved from https://office.nanzan-u.ac.jp/cie/gaiyo/kiyo/pdf_09/kenkyu_03.pdf

การวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
ภาคตะวันตก ประเทศไทย

Community Planning of Agricultural-Commercial Activities in
Western-Thailand Special Economic Zone

พัสดราภรณ์ ทิพย์โสธร¹

รัชดากร พลภักดี²

ศราวณี พึ่งผู้นำ³

เอื้อมอัมพร เพชรสินจร⁴

บทคัดย่อ

การศึกษาการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย ครั้งนี้เพื่อเป็นการศึกษาแนวทางการพัฒนาการวางแผนชุมชน เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตกถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ กิจกรรมและรูปแบบทางสัญจรที่ตอบรับกับการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ด้านศึกษาลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ศึกษาองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก และเพื่อเสนอแนวทางการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก โดยข้อมูลที่ได้ศึกษา จากการสำรวจ และตอบแบบสอบถามความคิดเห็นของประชากรที่อยู่อาศัย และทำกิจกรรมในเขตพื้นที่ภาคตะวันตก 5 จังหวัด จำนวน 400 คน ในชุมชน นำมาวิเคราะห์ร่วมกันด้าน กิจกรรม รูปแบบทางสัญจร

จากการศึกษาพบว่า การกำหนดแนวทางการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อการพัฒนาเส้นทางสัญจรในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย มีความเหมาะสมสามารถเชื่อมโยงเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการใช้ทางสัญจร กิจกรรม และทรัพยากรที่มีอยู่ตามสภาพแวดล้อม ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจต่อการชุมชนทุกภูมิภาคในประเทศไทย

คำสำคัญ: ชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ การวางแผนชุมชน พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

Abstract

The research of community planning of agricultural-commercial activities in Western-Thailand special economic zone was to study the development community planning in Western-Thailand. The physical environment of this area, activities and thoroughfare or circulation format That responded to the economic development planning.

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชาครุศาสตร์สาขาศึกษาพัฒนาระบบและการออกแบบคณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โทรศัพท์ 02 3298000-99 ต่อ 3713 โทรสาร 02 3298442 E-mail: pastraporn.th@kmitl.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาครุศาสตร์สาขาคณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โทรศัพท์ 02 3298000-99 ต่อ 6072 E-mail: kpratcha@kmitl.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ วิทยาลัยการบริหารและจัดการ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โทรศัพท์ 02 3298000-99 ต่อ 3163 E-mail: kpsarava@kmitl.ac.th

⁴ นักวิเคราะห์นโยบายและแผน คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โทรศัพท์ 02-329-8000-99 ต่อ 3713, 6098 โทรสาร 02-329-8442 E-mail: kpauema@kmitl.ac.th

The purposes of this research were to study the physical of this area, the thoroughfare for trade and transportation in the area of Ban-Kao and to offer any guidelines for planning and economic development in Western-Thailand. The information from the questionnaire and survey in the community which used to analyze and found to be appropriate to link to permit the economic development planning by using any activities at first and the environment resources that available in this area. So, the effect of this research is to encourage in economic and also support all Thailand regions.

Keywords: *community of agricultural-commercial activities, community planning, the Western-Thailand special economic zone*

บทนำ

จากการที่ประเทศไทยจะเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ASEAN Economic Community (AEC) ในปี พ.ศ. 2558 นี้ ทำให้การค้าระหว่างประเทศในกลุ่มอาเซียน (AEC) เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว (ปัญญา ดอกไม้, 2550) จากข้อมูลรายงานของ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ได้มีการแบ่งพื้นที่ตลาดอุตสาหกรรมออกเป็น 6 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคตะวันตก ดังนั้นเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) จึงได้มีโครงการพัฒนาพื้นที่จังหวัดตามแนวชายแดนของประเทศไทยในหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดมุกดาหาร สงขลา สระแก้ว ตราน กาญจนบุรี และตาก เพื่อรองรับการขยายตัวทางอุตสาหกรรม การจ้างงานและโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมหรือวิสาหกิจ SMEs (Small and Medium Enterprises) เป็นกลุ่มธุรกิจที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคอาเซียน

การขยายตัวของอุตสาหกรรมในหลายพื้นที่พบว่าเกิดผลกระทบโดยตรงกับพื้นที่ จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพื้นที่บริเวณรอบ ๆ นิคมอุตสาหกรรม ซึ่งยังเป็นปัญหาของประเทศจากการพัฒนาที่ยังขาดการใส่ใจต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ที่กำลังเกิดขึ้นในทุกภาคของประเทศ ดังเช่นนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง อดีตที่เป็นหมู่บ้านทำการเกษตรกรรมและการประมง ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 การกระจายความเจริญจากเมืองหลวงไปสู่ภูมิภาค ทำให้เกิดนิคมอุตสาหกรรมและท่าเรือน้ำลึก ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของชุมชน จากปัญหาสารพิษที่ถูกปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมแทบจะทุกรูปแบบ ส่งผลกระทบต่อชุมชน โรงเรียน ที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่ติดกับนิคมอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อเชื่อมต่อกับนิคมอุตสาหกรรมและท่าเรือน้ำลึกภายในประเทศพม่า จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจ สังคม ทำให้เกิดการจ้างงาน มีระบบสาธารณสุข ฝึกอบรม การขนส่ง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น แต่สิ่งที่ตามมาคือปัญหาต่อชุมชนในพื้นที่ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้หากไม่มีการวางแผนการจัดการอย่างเหมาะสม (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2555) ดังนั้นแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นระบบอย่างยั่งยืนและลดผลกระทบกับชุมชนในพื้นที่ จึงควรมีการศึกษาการวางแผนผังและโครงสร้างพื้นฐานที่จะเกิดขึ้นใหม่ ให้เป็นมิตรและลดผลกระทบกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักในการแผ่ขยายของเมืองในทางราบการจัดกระจายลูก้าเข้าไปยังพื้นที่ธรรมชาติและเกษตรกรรมที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ซึ่งเหมาะสมในการผลิตอาหารและแหล่งกักเก็บน้ำเป็นจำนวนมากได้สูญเสียไปอย่างถาวร ทุกนาที่ที่เมืองแผ่ขยายจะกลายเป็นนาที่แห่งการสูญเสียพื้นที่การเกษตร ทุกตารางเมตรของพื้นที่การเกษตรที่เสียไปเท่ากับการเพิ่มขึ้นของระดับราคาอาหาร ยิ่งพื้นที่การเกษตรถูกผลักดันให้ตั้งห่างไกลตัวเมืองออกไปมากเท่าไร โอกาสในการเข้าถึงอาหารคุณภาพและอาหารปลอดภัยสำหรับประชาชนในเมืองก็จะลดลงไปเท่านั้น แม้เราจะยินดีกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เพื่อความมั่นคงด้านอาหารและคุณภาพชีวิตเราจึงต้องหยุดยั้งการการกระจายของเมือง(Urban Sprawl)

รुक้าพื้นที่การเกษตร (สมฤติ นิโครวัฒน์ยิ่งยง, 2552) และมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการปรับปรุง พื้นฟูพื้นที่การเกษตรที่ยังหลงเหลือให้คืนสภาพความสมบูรณ์เป็นแหล่งผลิตอาหารคุณภาพให้แก่ประชาชน รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรและเพิ่มผลิตภาพการผลิต เพื่อพัฒนาศักยภาพการส่งออกในกลุ่มสินค้าที่สร้างรายได้หลักจากการส่งออกและสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และสาธารณะ รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพสินค้าและผลิตภัณฑ์ มาตรฐานสินค้าและผลิตภัณฑ์ความปลอดภัยของอาหาร (Food Safety) และความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security)

ปัจจุบันพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ยังไม่มีการจัดองค์ประกอบที่ชัดเจนเพื่อที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชน ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาแนวทางการพัฒนาผังทางสัญจรในพื้นที่ภาคตะวันตก ทั้งหมด 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี ประกอบกับความต้องการของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ เพื่อการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก รองรับการพัฒนาของอุตสาหกรรม และการเชื่อมโยงการติดต่อไปยังทั่วภูมิภาคของประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
2. ศึกษาองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
3. เพื่อเสนอแนวทางการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทยในครั้งนี้เป็นศึกษาลักษณะทางกายภาพชุมชนทรัพยากรทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาค และศึกษาองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร - พาณิชย์ เพื่อเสนอแนวทางการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร - พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก โดยมีขอบเขตการศึกษาตามรายละเอียดดังนี้

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ประชากรอายุ 20 ปีขึ้นไปในพื้นที่ภาคตะวันตก ทั้งหมด 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จำนวน 2,814,370 คน
2. กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย คือส่วนหนึ่งของประชากรที่อยู่อาศัยและทำกิจกรรมในเขตพื้นที่ภาคตะวันตก 5 จังหวัด จำนวน 400 คน เจ้าหน้าที่ของรัฐด้านการส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมการพาณิชย์กรรมและผู้นำชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันตก 5 จังหวัด จำนวน 100 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้ศึกษาขอบเขตด้านเนื้อหาในพื้นที่ศึกษาโดยมีเนื้อหารายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
2. องค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
3. การวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ทางด้านกายภาพ ความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกและปัญหาของพื้นที่ ได้แนวความคิดจาก (มนตรี เกิดมิมูล, 2551) ในด้านทำเลที่ตั้ง สภาพการใช้ประโยชน์พื้นที่ ปัจจุบัน ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการ และเอกลักษณ์และวิถีชีวิตในชุมชน ลักษณะทางกายภาพชุมชนคือ ภาพรวมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในใจหลังจากที่บุคคลหนึ่ง ๆ ได้เห็นสิ่งนั้นแล้ว ลักษณะทางกายภาพชุมชนคือ ภาพรวมของชุมชน นั้นที่บุคคลจำได้ หลังจากที่ได้ไปเยี่ยมเยือนชุมชนนั้นมาแล้วหรือหมายถึง การถอดภาพของชุมชนเข้าสู่จิตใจ

ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา พื้นที่ทำการศึกษได้แก่พื้นที่ภาคตะวันตก ลักษณะของพื้นที่ภาคตะวันตกจะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ภาคกลาง จึงประกอบอาชีพเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และการทำประมงทั้งน้ำจืดและประมงน้ำเค็ม อีกทั้งอาชีพค้าขายก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่คนภาคตะวันตกนิยมกันมาก เพราะว่าภาคตะวันตก จะมีทางคมนาคมที่สะดวกสบายทั้งทางบกและทางน้ำ ทำให้เหมาะแก่การทำการค้าเป็นอย่างยิ่ง ประกอบไปด้วยเขตการปกครองพื้นที่ภาคตะวันตก 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดตราบุรี

กรอบความคิดที่ใช้วิจัย

แนวความคิดด้านรูปร่างขนาด และความหนาแน่นของชุมชน (Shape Size And Density) เพื่อแสดงให้เห็นว่า การใช้ที่ดินในเมืองมีความสัมพันธ์กับทางสัญจรกับพื้นที่เปิดโล่งหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งความต่อเนื่องระหว่างชุมชนในเมือง ขนาดของความหนาแน่นของเมืองช่วยให้เห็นการกระจายตัวของประชากรในเมือง รวมไปถึงลักษณะวิธีการขนส่งที่เชื่อมกับพื้นที่ความหนาแน่นต่าง ๆ ให้ประสานกัน (Character of Space) เป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะของที่ว่างซึ่งถูกปิดล้อมอยู่ (Encloses of Space) หรือกล่าวได้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์มาจากที่ว่าง ที่ถูกปิดล้อม และจะมีมุมมองแต่ละมุมที่ถูกปิดล้อมด้วยอาคารหรือส่วนประกอบอื่น ๆ ทางภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape) ถึงแม้ว่าจะเป็นย่านเดียวกัน แต่เป็นคนละมุมของถนน จะให้ความรู้สึกที่แตกต่างกันไป (Change of Level) เป็นความสัมพันธ์ซึ่งต่อเนื่องจากลักษณะของที่ว่าง (Character of Space) เมื่อมีเอกลักษณ์และลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ (กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2552) ซึ่งถูกปิดล้อม การเปลี่ยนระดับมุมมอง เช่น การเดินขึ้นเนิน จะไม่เปลี่ยนเอกลักษณ์หรือลักษณะของพื้นที่ แต่จะเป็นการสร้างความรู้สึกขึ้นใหม่ โดยเป็นการเพิ่มความน่าตื่นเต้น และความประทับใจในภูมิทัศน์ของเมือง (Activities) ลักษณะของถนน และการใช้ถนน รวมถึงกิจกรรมของผู้คนและวิถีชีวิตที่ปรากฏนั้นจะเสริมสร้างเอกลักษณ์ขึ้นในพื้นที่นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะและเอกลักษณ์ในทางทัศนียภาพ (Visual Characteristics)

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง ถิ่นฐานอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีความเกี่ยวพันกับสภาพทางภูมิศาสตร์และระบบความสัมพันธ์ในสังคมซึ่งอิงอาศัยความเอื้ออาทร ความผูกพันและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเครื่องดำเนินการเพื่อให้มีชีวิตที่ร่วมกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง การรวมกันของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันทั้งความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นหน่วยพื้นฐานของการพึ่งพาและการจัดการตนเอง มีการเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมขบวนการขับเคลื่อนทางสังคม และหน่วยจิตวิทย์วัฒนธรรมอันเป็นคุณค่าที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวตน (Identity) ของชุมชน โดยเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ สิทธิ และอำนาจในการจัดการ

ความหมายของชุมชนท้องถิ่นตามแนวคิดทางสังคมวิทยา หมายถึง หน่วยทางสังคมและทางกายภาพอัน ได้แก่ ละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง โดยมีลักษณะร่วมในความหมายต่าง ๆ คือ

1. ชุมชนท้องถิ่นในฐานะหน่วยทางอาณาบริเวณ คือมีลักษณะเป็นรูปธรรม มีสมาชิก และแหล่งที่แน่นอน โดยอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์
2. ชุมชนท้องถิ่นในฐานะหน่วย/ระบบทางสังคม เป็นเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย สถานภาพ บทบาท กลุ่มคนและสถาบันชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันเหมือนลูกโซ่
3. ชุมชนในฐานะหน่วยทางจิตวิทย์วัฒนธรรม ชุมชนจะต้องเน้นความผูกพันระหว่างสมาชิกด้วยกัน ทั้งทางด้านจิตวิทย์และวัฒนธรรม

ความหมายของชุมชนท้องถิ่นตามแนวคิดมานุษยวิทยา มุ่งเน้น ความเป็นชุมชนที่ก่อให้เกิดมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและความผูกพัน นักคิดในแนวนี้นเสนอว่า ควรเรียกร้องให้มีชุมชนขนาดเล็กและมีโครงสร้างที่แน่นเหนียวเพราะจะช่วยฟื้นฟูสภาพทางสังคมให้ดีขึ้น ใกล้ชิดและสนิทสนม แนวคิดแบบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม สมัยใหม่

การขยายตัวของเมือง ก่อให้เกิดความแปลกแยก ไม่มีความสนใจกันในหมู่เพื่อนมนุษย์และเป็นชุมชนในอุดมคติ ดังนั้นความเป็นชุมชน จะปรากฏขึ้นเมื่อคนได้แสดงถึงอัตลักษณ์ คุณค่า และความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ร่วมกันนั้น เช่น คนบ้านเดียวกัน คนบางเดียวกัน ลักษณะที่สำคัญของความเป็นชุมชนอาจจะประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการ (ตามแนวคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์) คือ

1. คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม คือคุณค่าที่เกิดจากความเอื้ออาทร การช่วยเหลือพึ่งพากัน ความซื่อสัตย์
2. พุนทางสังคม คือวิถีคิด ระบบความรู้ในการจัดการวิถีความเป็นชุมชน เช่นการใช้ทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เป็นต้น
3. สิทธิเกี่ยวกับความชอบธรรม ทุกคน ทุกชั้นจะต้องมีสิทธิ มีกระบวนการยุติธรรม ที่ดำเนินไปภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทั้งแนวดิ่งและแนวนอน
4. การเรียนรู้เชิงพลวัต เป็นการเรียนรู้และปรับตัว เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นปึกแผ่น เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม ดังนั้นความเป็นชุมชนท้องถิ่น ก็คือ ความรู้สึกร่วมและกระบวนการของกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ สิทธิอำนาจในการจัดการ การปรับตัว และกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่เป็นแนวดิ่งและแนวนอน

ดังที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะชุมชนเหล่านี้ จะต้องมียุคประกอบที่เหมือนกันคือ กลุ่มคน สถานที่หรืออาณาบริเวณ ความสนใจทางสังคม การปฏิบัติหรือการกระทำต่อกันทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม องค์กรทางสังคม และผลประโยชน์ ไอพี (Jim Lfe) ได้อธิบายลักษณะของชุมชนท้องถิ่นในฐานะเป็นองค์กรหรือหน่วยงานทางสังคม มียุคประกอบที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน 5 ประการคือ มีขนาดไม่เกินความสามารถมนุษย์ มีความเป็นตัวคนและความเป็นเจ้าของ มีพื้นที่หน้าที่มี ความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมชนบท มีวัฒนธรรม

ภาคตะวันตก เป็นภาคที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาทั้งยุคใหม่และยุคเก่า ภูเขาเหล่านี้เป็นแหล่งทรัพยากรแร่ ป่าไม้ และต้นน้ำลำธาร แต่พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากพื้นที่น้อย นอกจากนี้ภูเขาได้ภาคนี้ยังวางตัวในทิศทางเหนือ-ใต้ เป็นการขวางกั้นทิศทางลมและความชื้นจากทะเลอันดามัน ทำให้พื้นที่ด้านปลายลมมีปริมาณฝนน้อย อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐบาลได้มีการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทาน และมีระบบคลองชลประทานที่ค่อนข้างทั่วถึงในเขตที่ราบที่อยู่ทางด้านตะวันออกของภาค ได้ส่งผลให้บริเวณนี้เป็นที่ราบเขตการเกษตรที่สำคัญทั้ง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่อัปแลนด์ การที่ภาคตะวันตกอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวงและมีน้ำตก เกาะ แก่ง อ่างเก็บน้ำ ชายฝั่งทะเล น้ำดื่ม และหาดทราย ซึ่งเป็นทิวทัศน์ที่สวยงามเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่ภาคนี้ปีละเป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่นได้อย่างดี จากสภาพแวดล้อมที่กล่าวข้างต้นจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมประชากรในภูมิภาคนี้ประกอบอาชีพทางการเกษตร

นโยบายรัฐด้านพาณิชย์กรรมและการบริการ มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดระบบพาณิชย์กรรมและการให้บริการของประเทศให้มีระเบียบและมีสมรรถภาพสูงที่สุด โดยอาศัยการแข่งขันอย่างเสรีที่มีขอบเขตเพื่อสาธารณะประโยชน์ และเพื่อส่งเสริมการส่งสินค้าออกทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้โดยจะสนับสนุนให้คนไทยสนใจและมีส่วนร่วมในการพาณิชย์และบริการมากยิ่งขึ้น โดยจะดำเนินการตามนโยบายดังนี้

1. ส่งเสริมให้เอกชนทำการค้าโดยเสรี แต่จะต้องจัดระเบียบวินัยทางการค้าให้รัดกุมยิ่งขึ้นเพื่อให้การค้าขายได้เป็นไปโดยมีระเบียบและด้วยวิธีการอันสุจริต เพื่อรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของส่วนรวมทั้งของผู้ผลิต ผู้ซื้อและผู้ขาย และเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการค้าของคนไทย
2. ปกป้องมิให้ใช้ระบบการค้าผูกขาดหรือการรวมกลุ่ม ซึ่งจะเป็นผลให้ผู้ผลิตหรือผู้บริโภคเสียเปรียบหรือเสียประโยชน์อันชอบธรรม หรือจะเป็นผลทำให้ทำลายการแข่งขันอันพึงมีตามปกติวิสัยในทางการค้าและการบริการ
3. พัฒนาและส่งเสริมการส่งสินค้าออก ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้มีปริมาณและมูลค่าเพิ่มขึ้นทั้งผลิตผลเกษตรและผลิตภัณฑอุตสาหกรรม ขยายตลาดสินค้าของประเทศไทยในต่างประเทศให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และร่วมมือกับต่างประเทศในด้านส่งเสริมการค้าเพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

4. กำหนดมาตรฐานและคุณภาพของสินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศที่จะส่งออก และที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ทางการค้า อุตสาหกรรมและการบริโภคทั่วไป
5. พยายามปรับราคาสินค้าขาออก เช่น ข้าว และพืชผลเกษตรกรรมที่สำคัญอื่น ๆ รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมบางอย่างที่ผลิตภายในประเทศ โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมแก่ผู้ผลิต ผู้จำหน่ายและผู้อุปโภคบริโภคภายในประเทศ
6. ส่งเสริมคนไทยให้มีอาชีพทางการค้าและการให้บริการมากขึ้น โดยจะกำหนดมาตรการช่วยเหลือให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว ทั้งในด้านวิชาการและการเงิน
7. ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศให้กว้างขวางและเป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้น
8. สนับสนุนให้เอกชนประกอบอาชีพด้านบริการต่างๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการที่มีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจส่วนรวมอยู่มาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยการวางแผนผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
2. ศึกษาองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก
3. นำเสนอแนวทางการวางแผนผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

การวางแผนผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบไม่ทดลอง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประชากรอายุ 20 ปีขึ้นไปในพื้นที่ภาคตะวันตก ทั้งหมด 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จำนวน 2,814,370 คน

กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชากรอายุ 20 ปีขึ้นไปที่อยู่อาศัยและทำกิจกรรมในเขตพื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศไทย กลุ่มตัวอย่างกำหนดจากประชากรในพื้นที่ภาคตะวันตก 5 จังหวัด สุ่มจังหวัดละ 40 คน รวมจำนวน 400 คน เจ้าหน้าที่ของรัฐด้านการส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมการพาณิชย์กรรม และผู้นำชุมชนในพื้นที่ 5 จังหวัด จำนวน 100 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภทดังต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ด้วยแบบสำรวจและสังเกตอย่างมีแบบแผนโดยผู้วิจัยจะทำการออกแบบและวางแผนการดำเนินงานตามขั้นตอนแบ่งส่วนการสำรวจดังนี้

- ก. รวบรวมข้อมูลด้านเอกสารสิ่งพิมพ์ แผนที่ ภาพถ่ายและข้อมูลจาก Website ที่เกี่ยวข้อง
- ข. ร่างแบบสังเกตกรณีศึกษา โดยครอบคลุมข้อมูลด้านลักษณะทางกายภาพพื้นที่ภาคตะวันตก
- ค. ตรวจสอบเครื่องมือวิจัยแบบสำรวจและสังเกตโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 2 ท่าน
- ง. ทำการสำรวจและสังเกตพื้นที่ภาคตะวันตก ประเทศไทย
- จ. สรุปผลการสำรวจและสังเกต

สำหรับข้อมูลจากการสำรวจและสังเกตข้างต้นจะเป็นข้อมูลทางด้านกายภาพที่ผู้วิจัยจะนำไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นในส่วนแรกตามกระบวนการวิจัยต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยแบบสอบถาม ในการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ภาคตะวันตก ประเทศไทย ผู้วิจัยจะทำการศึกษาและออกแบบเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

- ก. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร สิ่งพิมพ์ Website และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพพื้นที่ภาคตะวันตก
- ข. ศึกษาข้อมูลการออกแบบองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

ค. ร่างแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ศึกษา โดยมีรายละเอียด ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 ลักษณะทางกายภาพพื้นที่ภาคตะวันตก ตอนที่ 3 องค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ตอนที่ 4 แนวทางการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

ง. นำแบบสอบถามไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่านและปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมจากนั้นนำไปทดลองใช้ (Pilot Survey) กับพื้นที่ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างนอกพื้นที่ที่ศึกษา

จ. นำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการเก็บข้อมูล

ฉ. ทำการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขสมบูรณ์เรียบร้อยแล้วในพื้นที่ศึกษา

ช. สรุปผลการการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็น

ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นดังกล่าว จะเป็นข้อมูลด้านความคิดเห็นส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างต่อการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลดังกล่าวไปวิเคราะห์ ร่วมกับข้อมูลจากการสำรวจและสังเกต ตามกระบวนการวิจัยต่อไป

สถานที่ทำการเก็บข้อมูล คือ พื้นที่ภาคตะวันตกประเทศไทย

5. การวางแผนวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพจากแบบสำรวจและสังเกตผังสาธารณูปการชุมชนเมืองในพื้นที่ภาคตะวันตก ทั้งหมด 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดตาก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี และประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น Photo Shop, Microsoft Excel, 3D Auto Cad และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากการรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่าง และประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่เกี่ยวข้อง

6. สรุปแนวทางการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่ภาคตะวันตก ประเทศไทยด้วยข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาข้างต้น

7. นำเสนอผลการวิจัยการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการวางผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย ดำเนินการวิจัยพื้นที่กรณีศึกษาประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ด้วยเครื่องมือวิจัยประเภทแบบสอบถามและแบบสำรวจและสังเกตจากนั้นนำผลสำรวจมาวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการวิจัยซึ่งแบ่งตามหัวข้อต่อไปนี้

1. การศึกษาลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ข้อ 1 จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจและสังเกต ภาคตะวันตกอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวงและมีน้ำตก เกาะ แก่ง อ่างเก็บน้ำ ชายฝั่งทะเล น้ำตื้น และหาดทราย ซึ่งเป็นทิวทัศน์ที่สวยงามเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่ภาคนี้ปีละเป็นจำนวนมาก ซึ่งก็ทำให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่นได้อย่างดี จากสภาพแวดล้อมที่กล่าวข้างต้นจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมประชากรในภูมิภาคนี้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามลักษณะภูมิประเทศ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ภาพแสดงเส้นทางพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

ที่มา: www.google earth.com

จากภาพที่ 1 พบว่าสภาพปัจจุบันทางกายภาพของพื้นที่เส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านเป็นทางขึ้นเขา เส้นทางหลักเป็นถนนคอนกรีต กำลังมีการก่อสร้างถนนไปยังประเทศพม่า เพื่อเปิดเส้นทางสายใหม่ ระหว่างเส้นทางก่อนถึงบริเวณที่พักอาศัยยังไม่มีไฟถนน เมื่อถึงบริเวณที่พักอาศัย พื้นที่ ตลอด 2 ข้างทางเป็นพื้นที่ป่าไม้และพืชเกษตรกรรม มีถนนยาวตลอดเส้นทาง ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงเส้นทางเชื่อมโยงชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์

ที่มา: จากการสำรวจเดือนธันวาคม 2559

จากภาพที่ 2 เส้นทางเชื่อมโยงชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เพื่อการค้าและการบริการ ภาคตะวันตกมีอาณาเขตติดต่อกับพม่าจึงมีการค้ากับประเทศนี้ที่ด่านชายแดนในเขตจังหวัดตากและกาญจนบุรีอยู่หลายจุด สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องอุปโภคบริโภค ไม้แปรรูป เครื่องประดับ และของป่า ส่วนด้านบริการการท่องเที่ยว นั้น ภาคนี้มีแหล่งท่องเที่ยวอยู่หลายแห่ง ได้แก่ น้ำตกป่าเขา อ่างเก็บน้ำ เกาะแก่ง ในแม่น้ำทะเล และชายหาดที่กว้างยาวและมีทรายขาวสะอาด จึงเป็นภูมิภาคที่ได้รับความนิยมในการท่องเที่ยวมาก โดยเฉพาะในเขตจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

2. การศึกษาองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตกตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 2 จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามความคิดเห็น ความต้องการด้านกายภาพของชุมชนในท้องถิ่นและผู้เยี่ยมเยือน เพื่อเสนอเป็นแนวการวางผังพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ต้องการ

ระยะเวลาการอยู่อาศัย	สิ่งอำนวยความสะดวกที่ควรเพิ่มเติม				
	โรงแรม	ปั้มน้ำมัน	ศูนย์กลางการค้า	สถานีตำรวจ	Total
อยู่อาศัย น้อยกว่า 5 ปี	0	4	8	4	16
อยู่อาศัย 5 - 10 ปี	0	8	8	4	20
อยู่อาศัย 11 - 15 ปี	12	4	16	8	40
อยู่อาศัย 16 - 20 ปี	12	12	24	20	68
อยู่อาศัย 21 - 25 ปี	12	44	48	10	114
อยู่อาศัย 26 - 30 ปี	4	8	16	20	48
อยู่อาศัย มากกว่า 30 ปี	0	8	64	22	94
Total	40	88	144	88	400

จากตารางที่ 1 พบว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความต้องการศูนย์กลางการค้า เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมเป็นอันดับแรก โดยช่วงอยู่อาศัย 21-25 ปี เป็นช่วงที่ต้องการมากที่สุด รองลงมาคือศูนย์รักษาความปลอดภัย เช่น สถานีตำรวจ ซึ่งช่วงอยู่อาศัย มากกว่า 30 ปี เป็นช่วงอายุที่ต้องการมากที่สุด

3. เพื่อเสนอแนวทางการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 3 การสนับสนุนเอกชนในการพัฒนาระบบพาณิชย์กรรมให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น เพื่อให้สามารถขยายการจำหน่ายสินค้าและบริการทั้งในตลาดการค้าภายในและต่างประเทศให้กว้างขวางขึ้น รวมทั้งการส่งเสริมคนไทยให้มีความสนใจในอาชีพการค้าและบริการมากขึ้น นอกจากนี้ รัฐมีหน้าที่ในการรักษาระดับราคาสินค้าเพื่อการบริโภคภายในประเทศซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการครองชีพของประชาชนและเป็นเครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่ง

สรุปและอภิปรายผล

สภาพแวดล้อมทางกายภาพในเขตพื้นที่บริเวณชุมชนพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก การศึกษาลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 จากการศึกษาความต้องการ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม แต่ละชุมชนตั้งอยู่ในระยะที่อยู่ห่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก (รศ.ดร.จามะรี, 2551) รูปแบบการสัญจรเพื่อการค้าและการขนส่งในเขตพื้นที่บริเวณตำบลบ้านเก่า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี จากการศึกษาความต้องการ เส้นทางสัญจรในพื้นที่สะดวกในการการค้าและการขนส่ง (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ สำนักอาเซียน, 2553)

แนวทางการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ในเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตกการศึกษาของค์ประกอบในผังชุมชน รอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตกตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 2 จากการศึกษาความต้องการ พื้นที่ปัจจุบันยังไม่มีสถานที่ ที่เป็นแหล่งการพัฒนาเศรษฐกิจหลักของในพื้นที่ภาคตะวันตก ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดความสำคัญและการเตรียมความพร้อมของไทย (ธิดารัตน์, 2553) ด้วยแนวทางผลักดันการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อแก้ปัญหา ชุมชน ปรับปรุงพื้นที่พัฒนาการค้า การท่องเที่ยว ตลอดจนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลัก ให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนในพื้นที่สะดวกในการการค้าและการขนส่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเปิดโอกาสการค้าไทยด้วย ซึ่งเชื่อว่าเมื่อมีการผลักดันเพิ่มมากขึ้นจะทำให้ การค้าขายจะขยายตัวอย่างน้อย 25% ในส่วนของอุตสาหกรรมบางอย่าง เช่น รถยนต์, การท่องเที่ยว, การคมนาคมจากการเสนอแนวทางการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 3 จะทำให้การค้าขายบริเวณพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตกขยายตัว เกิดให้แหล่งลงทุน เช่น อุตสาหกรรมโรงแรม, การท่องเที่ยว, ร้านอาหาร, รถเช่า บริเวณชายแดนจะเติบโตมากขึ้น เนื่องจากจะมีการสัญจรมากขึ้น และชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์จะพัฒนามากขึ้น เนื่องจากเป็นจุดศูนย์กลางการขนส่งในภูมิภาคตะวันตก

ข้อเสนอแนะ

การวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย จะมีผลลัพธ์ 3 ด้านประกอบด้วยรูปแบบลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก การออกแบบองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก และแนวทางการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งสามารถจำแนกข้อเสนอแนะการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

รูปแบบการสัญจรเพื่อการค้าและการขนส่งในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก จากการศึกษาความต้องการ มีการจัดทำเส้นทางการค้า เชื่อมต่อกับประเทศพม่า จึงทำให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความต้องการ ที่จะมีอาชีพให้การเปิดเส้นทางการค้า ดังแสดงลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ในภาพที่ 3

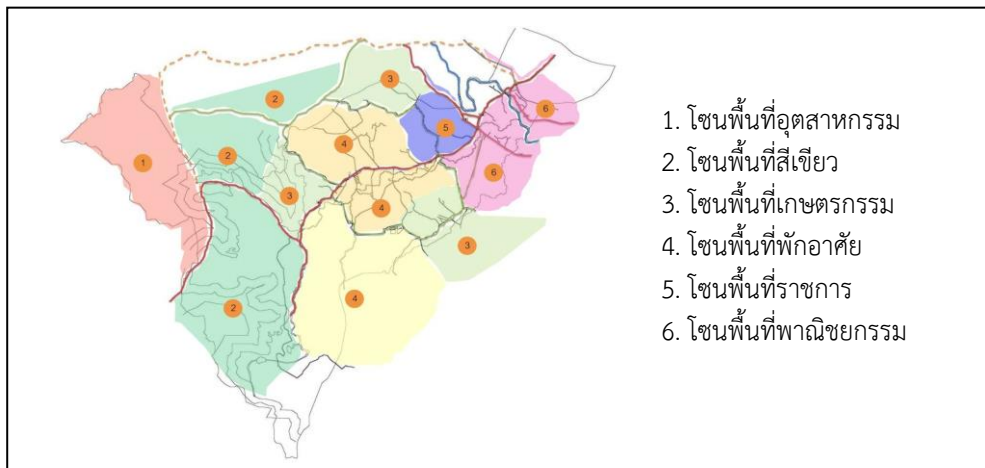

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะทางกายภาพชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

จากภาพที่ 3 แสดงลักษณะทางกายภาพชุมชนด้านรูปแบบการสัญจรเพื่อการค้าและการขนส่งในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย จากการศึกษาความต้องการ เช่น อุตสาหกรรมโรงแรม, การท่องเที่ยว, ร้านอาหาร, รถเช่า กำลังมีการจัดทำเส้นทางการค้า เชื่อมต่อกับประเทศในกลุ่มอาเซียน

1. แนวทางการออกแบบองค์ประกอบในผังชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก

การวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยจัดแบ่งพื้นที่เป็นโซน ได้แก่ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่พักอาศัย พื้นที่พาณิชย์ พื้นที่สีเขียว และพื้นที่อุตสาหกรรม รวมไปถึงเส้นทางการสัญจรลักษณะต่าง ๆ ดังตัวอย่างการวางแผนชุมชนตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ในภาพที่ 4

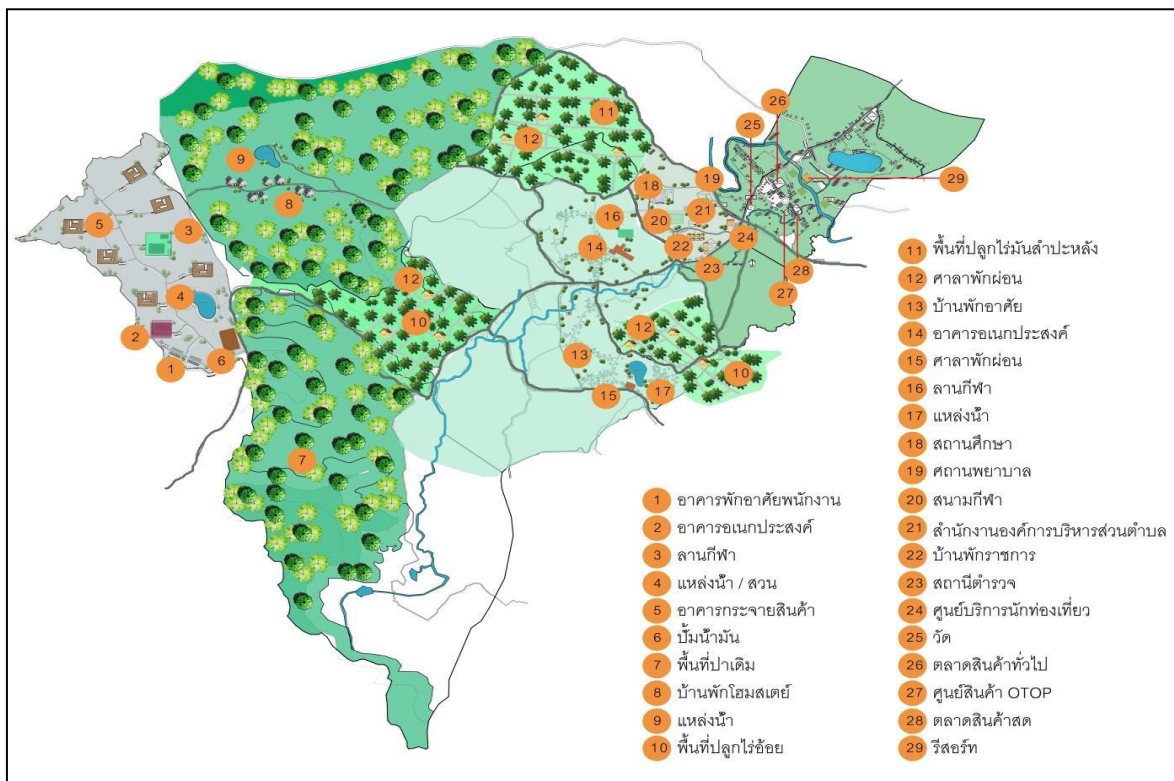

ภาพที่ 4 แสดงตัวอย่างการวางแผนชุมชนตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

จากภาพที่ 4 แสดงการจัดโซนพื้นที่เพื่อใช้ในการวางแผนออกแบบส่วนต่าง ๆ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 6 โซน เพื่อแสดงให้เห็นรายละเอียดของการออกแบบในแต่ละโซน

2. การเสนอแนวทางการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

การวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ ในโซนต่าง ๆ รวมไปถึงเส้นทางการสัญจรลักษณะต่าง ๆ ของกลุ่มกิจกรรมในพื้นที่ให้มีการเชื่อมโยงกันทำให้เกิดการสัญจรได้สะดวก มีการกำหนดโซนพาณิชย์กรรมอยู่ด้านหน้า 2 ฝั่งของแม่น้ำแควน้อย ซึ่งทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความน่าสนใจ ดังตัวอย่างการวางแผนชุมชนตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ในภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แสดงตัวอย่างการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์ ตำบลบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

การวิจัยการวางแผนชุมชนรอยต่อเกษตร-พาณิชย์เพื่อความยั่งยืน ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก ประเทศไทย เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรและเพิ่มผลผลิตทางการผลิต พัฒนาศักยภาพการส่งออกในกลุ่มสินค้าเกษตรที่สร้างรายได้หลักจากการส่งออกและสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และสาธารณะ รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพสินค้าและผลิตภัณฑ์การเกษตร รวมทั้งสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน สร้างรายได้ให้กับประเทศ ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม และสามารถสร้างให้เกิดอานาจการต่อรองให้กับประเทศได้

กิตติกรรมประกาศ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่ประโยชน์เพื่อนำเสนอในบทความวิจัยนี้ จากความร่วมมือการเข้าสำรวจพื้นที่และแจกแบบสอบถามในของหน่วยงานของรัฐ และประชาชนในเขตพื้นที่การศึกษาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันตก คณะผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย. (2551). **ผังประเทศไทย พ.ศ. 2600**. กรุงเทพฯ: กรม.
- กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย. (2552). **คู่มือการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะ**. กรุงเทพฯ: กรม.
- ปิ่นนา อนุสร. (2548). **อาหารแนวอายุรเวท : อาหารสุขภาพสำหรับชีวิตยุคใหม่**. กรุงเทพฯ: เวลาดิ.
- สถาบันพาณิชยนาวิ.** (2538). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัญชา ดอกไม้ และเอกพล จงวิลัยธรรม. (2550). **การค้าและการลงทุน: การจัดระเบียบการลงทุนในเศรษฐกิจโลก**. กรุงเทพฯ: โครงการ WTO Watch (จับกระแสองค์การการค้าโลก).
- ฝ่ายวิชาการเกษตร. (2540). **เกษตรพัฒนา: เพิ่มผลผลิต แก้ปัญหา ขจัดศัตรู เพิ่มรายได้ รวย**. กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง 09.
- พัสดราภรณ์ ทิพย์โสธร. (2551). **การขยายตัวของเมืองและสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยในเขตเมืองหลวงชั้นนอก: กรณีศึกษาเขตลาดกระบัง**. วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม, 7 (1), 1-12.
- พัสดราภรณ์ ทิพย์โสธร และจินตนา นกอยู่. (2557). **รายงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุมชนชายฝั่งทะเลด้วยทางสัญจรกรณีศึกษาเทศบาลตำบลบางปู**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ระหัตร์ โรจนประดิษฐ์. (2550). **การวางแผนเมืองโลจิสติกส์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระพันธ์ เจริญสันติ และกาญจนา ศิลกุล. (2546). **หนังสือเสริมความรู้สาระการเรียนรู้เพิ่มเติมเกษตรเพื่อการบริโภคและสิ่งแวดล้อม; กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมฤดี นิโครพัฒน์ยิ่งยง. (2529). **การผังเมืองไทย ต้องใส่ใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม**. นนทบุรี: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.
- สมนึก แต่งเจริญ. (2528). **การค้าและการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์.
- อรรธรณ บุญปลูก. (2546). **เกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ (ห้วยทราย จ.เพชรบุรี)**. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อิทธิพล ปานงาม และคนอื่น ๆ. (2538). **รายงานวิจัย เรื่อง การค้าและการขนส่งในภูมิภาคอินโดจีน**. กรุงเทพฯ: สถาบันพาณิชยนาวิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ความเครียด และการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ

Stress and Stress Coping of Business Information Technology Students of Rajamangala

University of Technology Rattanakosin, Bophit Phimuk Chakkrawat

หงษ์ศิริ ภิญโญติลลชัย¹

อรุณวรรณ กัมภูสิริพงษ์²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเครียด และการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ และวิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียด และวิธีการจัดการความเครียดของนักศึกษา กลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บพิตรพิมุข จักรวรรดิ ชั้นปีที่ 1-4 จำนวน 258 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าเอฟ (F-test) แบบการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way analysis of variance)

ผลการวิจัยพบว่าสาเหตุที่ส่งผลทำให้นักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ เกิดความเครียดมากที่สุด คือ ด้านการเรียนเป็นส่วนใหญ่ และมีความสามารถในการจัดการความเครียดอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อทดสอบหาความแตกต่าง พบว่านักศึกษาเพศหญิงและเพศชายมีสาเหตุของความเครียด ไม่มีความแตกต่างกัน นักศึกษาที่มีชั้นปีแตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเครียดทุกด้านมีผลต่อความเครียดของนักศึกษาโดยรวมโดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.70 นอกจากนี้ นักศึกษาที่มีผลการเรียนรวมแตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดไม่มีความแตกต่างกัน

คำสำคัญ: ความเครียด การแก้ปัญหาความเครียด ความเครียดของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ

Abstract

The purpose of this research was to study stress and stress coping of Business Information Technology students of Rajamangala University of Technology Rattanakosin, Bophit Phimuk Chakkrawat, The study was analyzed case and methods of stress coping. The sample groups consisted of 258 first year to fourth year of Business Information Technology students. The tools used in the study included: the demographic data questionnaire, the stress questionnaire and the methods of stress coping questionnaire. Data were analyzed by using descriptive statistics including percentage, mean, standard deviation, F-test and One-way analysis of variance by SPSS program.

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บพิตรพิมุข จักรวรรดิ

²อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บพิตรพิมุข จักรวรรดิ

The result showed that the most of stress level of the students caused by the studying and the coping stress was found at the moderate level. The different test revealed that there was no significant difference between the gender of the students. The academic year of the students affected to the different causes of the stress at the significance of 0.05. The factors affecting the stress level, specially the fourth year students, showed statistically at the average mean of 2.697. The cumulative grade point average of student was no affection to the different causes of stress.

Keywords: Stress, The solution of stress, Stress of students, Rajamangala University of Technology Rattanakosin Bophit Phimuk Chakkrawat

บทนำ

ความเครียดเป็นภาวะของอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ และทำให้รู้สึกถูกกดดัน ไม่สบายใจ วุ่นวายใจ กลัว วิตกกังวล ตลอดจนถูกบีบคั้น เมื่อบุคคลรับรู้หรือประเมินว่าปัญหาเหล่านั้นเป็นสิ่งที่คุกคามจิตใจ หรืออาจจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกายจะส่งผลให้สภาวะสมดุลของร่างกายและจิตใจเสียไป (ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์, 2557) ความเครียดเกิดขึ้นได้กับคนทุกเพศทุกวัย โดยสาเหตุหลักของความเครียดจะแตกต่างกันในแต่ละช่วงวัย ในวัยเด็กมักเครียดเรื่องการเรียน เพื่อนและครอบครัว โดยเฉพาะการสูญเสียหรือการหย่าร้างของพ่อแม่ ในวัยรุ่นอาจมีสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย การต้องการการยอมรับจากสังคม สำหรับวัยเรียนของนักเรียน นักศึกษา มีสาเหตุได้จากปัญหาครอบครัว การเรียน เรื่องเพื่อน เรื่องแฟน (สุนิสา ตะสัย และคณะ, 2551) วัยทำงานมักเกิดจากความล้มเหลวในชีวิตคู่และปัญหาการทำงาน ส่วนวัยสูงอายุหรือวัยเกษียณ จะมีปัญหาได้จากสุขภาพและการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากวัยทำงาน (ธรรมนาถ เจริญบุญ, 2558) หากกล่าวถึงในภาพกว้าง ความเครียดมีสาเหตุจาก 3 ด้านหลัก ๆ คือ สาเหตุจากจิตใจ สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงในชีวิต และสาเหตุจากความเจ็บป่วย (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2548)

ความเครียดส่งผลต่อชีวิต แบ่งได้ 2 ด้าน คือ ด้านที่หนึ่ง ผลต่อสุขภาพทางกาย ได้แก่ อาการไม่สบายทางกายต่าง ๆ เช่น ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ความผิดปกติของหัวใจ ความดันโลหิตสูง โรคกระเพาะ อาการท้องผูก ท้องเสียบ่อย ๆ นอนไม่หลับ หอบหืด เสื่อมสมรรถภาพทางเพศ ฯลฯ ด้านที่สอง ผลต่อสุขภาพจิตนำไปสู่ความวิตกกังวล ซึมเศร้า กลัวอย่างไ้เหตุผล อารมณ์ไม่มั่นคงเปลี่ยนแปลงง่าย หรือโรคประสาทบางอย่าง นอกจากนี้ความเครียดที่ส่งผลต่อร่างกายและจิตใจย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพในการทำงาน สัมพันธภาพต่อครอบครัวและบุคคลแวดล้อม และเมื่อประสิทธิภาพในการทำงานตกต่ำ สัมพันธภาพเสื่อมถอยลง จิตใจย่อมได้รับความตึงเครียดมากขึ้นซ้ำซ้อน นับว่าความเครียดเป็นภัยต่อชีวิตอย่างยิ่ง (จรรุข จิตราทร, 2547)

ผลการศึกษาจากการศึกษาวรรณกรรมชี้ให้เห็นว่านักศึกษามหาวิทยาลัยต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายที่ส่งผลให้เกิดความเครียดได้โดยพบว่า สาเหตุดังกล่าวมีดังต่อไปนี้ เช่น ปัจจัยด้านการเรียนและปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ด้านค่าใช้จ่าย ด้านที่พักอาศัย ด้านสุขภาพ (ภาสกร สวนเรือง และคณะ, 2552) ปัญหาครอบครัว ปัญหาเรื่องเพื่อน ปัญหาเรื่องแฟน (สุนิสา ตะสัย และคณะ, 2551) ก็มีความสัมพันธ์กับระดับความเครียดของนักศึกษา นอกจากนี้ ยังพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการเรียนการสอน และการได้รับแรงสนับสนุนทางสังคม (สุภาพ หวังช่อกลาง, 2554) กิจกรรมด้านการเรียน (*จิราภรณ์ สรรพวิรวงศ์ และคณะ, 2559*) ปัญหาการจราจร ปัญหาสภาพแวดล้อม ปัญหาสุขภาพ และด้านการงาน (*มานพ ชูนิล และคณะ, 2550*) ก็เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อความเครียดของนักศึกษา จะเห็นได้ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มักจะมีความเครียดเกิดขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยในด้านต่าง ๆ ระดับความเครียดของนักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ น่าจะมีระดับความเครียด เช่นเดียวกัน

คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับระดับความเครียด และวิธีการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี บพิตรพิมุข จักรวรรดิ โดยมุ่งศึกษาถึงระดับความเครียด และวิธีการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการหาแนวทางซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดีของนักศึกษา รวมถึงเพื่อให้ให้นักศึกษา ผู้ปกครอง อาจารย์มหาวิทยาลัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนักศึกษาในช่วงวัยนี้ได้รับรู้และตระหนักถึงความเครียดในนักศึกษา อันจะช่วยป้องกันการเกิดความเครียดของนักศึกษา การแก้ไขปัญหานักศึกษา และเตรียมความพร้อมเพื่อรับสถานการณ์ที่กดดัน และจัดการกับสิ่งที่ก่อให้เกิดความเครียดได้อย่างเหมาะสม ถูกวิธี และทำให้การศึกษาของนักศึกษาเป็นไปอย่างราบรื่นด้วยดีรวมถึงสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความเครียดของนักศึกษา
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับความเครียดของนักศึกษาตามตัวแปรที่ศึกษา คือ
 - 2.1 ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ชั้นปี ผลการเรียนรู้ เป็นต้น
 - 2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียด ได้แก่ ครอบครัว ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การเรียน บุคลิกภาพส่วนตัว สุขภาพ การเงิน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น
3. เพื่อศึกษาวิธีการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา

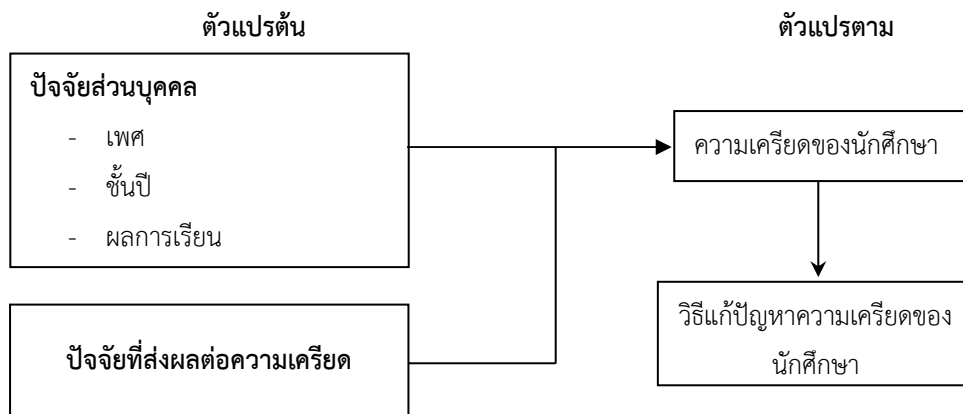
สมมุติฐานของการวิจัย

1. นักศึกษาที่มีเพศแตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดและการจัดการความเครียดที่แตกต่างกัน
2. นักศึกษาที่มีชั้นปีแตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดและการจัดการความเครียดที่แตกต่างกัน
3. นักศึกษาที่มีผลการเรียนที่แตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดและการจัดการความเครียดที่แตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร คือ นักศึกษา สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ราชมงคลธัญบุรี บพิตรพิมุข จักรวรรดิ
2. ตัวแปรที่ศึกษา
 - 2.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่
 - 2.1.1 ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ ชั้นปี ผลการเรียนรู้
 - 2.1.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียด ประกอบด้วย ครอบครัว ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การเรียน บุคลิกภาพส่วนตัว สุขภาพ การเงิน และสิ่งแวดล้อม
 - 2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ความเครียดของนักศึกษา วิธีแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา

กรอบแนวคิดที่ใช้วิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ นักศึกษา สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ ชั้นปีที่ 1-4 จำนวนทั้งหมด 258 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามประกอบด้วย คำถาม ดังนี้

1. เพศ
2. ชั้นปี
3. ผลการเรียนรวม

ส่วนที่ 2 สาเหตุของการเกิดความเครียด

เป็นคำถามเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ บพิตรพิมุข จักรวรรดิ โดยปรับปรุงมาจากแบบสอบถามของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข โดยใช้แบบวัด เป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ จำนวน 59 ข้อ แบ่งออกเป็น 7 ด้าน ดังนี้

1) ด้านครอบครัว	จำนวน	7 ข้อ
2) ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น	จำนวน	8 ข้อ
3) ด้านการเรียน	จำนวน	14 ข้อ
4) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว	จำนวน	10 ข้อ
5) ด้านสุขภาพ	จำนวน	5 ข้อ
6) ด้านการเงิน	จำนวน	7 ข้อ
7) ด้านสิ่งแวดล้อม	จำนวน	7 ข้อ

ส่วนที่ 3 แบบทดสอบการจัดการความเครียด

แบบสอบถามการจัดการความเครียดเป็นแบบสอบถามที่ปรับปรุงมาจากแบบสอบถามของจาโลวีก และโพเวอร์ส (Jalowiec and Powers, 1981) โดยผู้วิจัยนำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ จำนวน 20 ข้อ

2.2 การหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามไปทำการทดลองใช้ (Try Out) กับประชาชนในกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มประชากรที่ศึกษา จำนวน 30 คน จากนั้นนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมั่นรายข้อ (Item Analysis) และจึงนำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยค่าความเชื่อมั่นที่ได้เท่ากับ 0.94

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 258 คน โดยใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive หรือ Judgemental Sampling) ของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจทุกชั้นปี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ ทั้งเพศชายและเพศหญิง โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามกรอกข้อมูลในแบบสอบถามเอง และผู้วิจัยเก็บรวบรวมแบบสอบถามไปตรวจสอบความถูกต้องและนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติพรรณนา ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การทดสอบค่าเอฟ (F-test) แบบการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way analysis of variance) โดยใช้สำหรับวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุการเกิดความเครียด และการจัดการความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ

ผลการวิจัย

การศึกษาระดับความเครียดของนักศึกษา เปรียบเทียบระดับความเครียดและวิธีการแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา ผลการวิจัย มีดังนี้

1. ค่าคะแนนเฉลี่ยของสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ ในแต่ละด้านปรากฏผลดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ค่าคะแนนเฉลี่ยของสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ

สาเหตุในแต่ละด้านที่ส่งผลต่อความเครียด	Mean	Std. Deviation	ระดับ
1) ด้านครอบครัว	1.97	1.09	น้อย
2) ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น	1.96	1.17	น้อย
3) ด้านการเรียน	2.73	1.14	ปานกลาง
4) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว	2.00	1.04	น้อย
5) ด้านสุขภาพ	2.25	1.22	น้อย
6) ด้านการเงิน	2.10	1.24	น้อย
7) ด้านสิ่งแวดล้อม	2.43	0.95	น้อย
รวม	2.25	0.85	น้อย

จากตารางที่ 1 แสดงว่า สาเหตุที่ส่งผลทำให้นักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี เมื่อจำแนกเป็นรายด้านและโดยรวมพบว่า มีความเครียดอยู่ในระดับน้อย

2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับความเครียดของนักศึกษาตามตัวแปรที่ศึกษา ปรากฏผล ดังนี้

ตารางที่ 2: การเปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่บึงพลาญชัย จักรวรรดิ จำแนกตามเพศ

สาเหตุในแต่ละด้านที่ส่งผลต่อ ความเครียด	Mean		F	Sig.	ผลการ ทดสอบ
	ชาย	หญิง			
1) ด้านครอบครัว	1.94	2.03	0.05	0.82	ไม่แตกต่าง
2) ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น	2.38	2.53	0.71	0.40	ไม่แตกต่าง
3) ด้านการเรียน	1.95	1.99	0.04	0.84	ไม่แตกต่าง
4) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว	2.59	2.85	0.03	0.87	ไม่แตกต่าง
5) ด้านสุขภาพ	1.97	2.07	0.26	0.61	ไม่แตกต่าง
6) ด้านการเงิน	2.09	2.56	0.69	0.41	ไม่แตกต่าง
7) ด้านสิ่งแวดล้อม	2.38	2.57	0.18	0.67	ไม่แตกต่าง
รวม	2.19	2.37	1.86	0.67	ไม่แตกต่าง

*มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 2 แสดงว่า ปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาของเพศหญิงและเพศชาย ในด้านต่าง ๆ ไม่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 3: การเปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่บึงพลาญชัย จักรวรรดิ จำแนกตามชั้นปี

สาเหตุในแต่ละด้านที่ส่งผล ต่อความเครียด	Mean				F	Sig.	ผลการ ทดสอบ
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4			
1) ด้านครอบครัว	1.76	1.93	1.83	2.38*	7.50	0.00	แตกต่าง
2) ด้านความสัมพันธ์กับ บุคคลอื่น	2.43	2.07	2.16	3.04*	15.49	0.00	แตกต่าง
3) ด้านการเรียน	1.91	1.91	1.69	2.34*	9.04	0.00	แตกต่าง
4) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว	2.70	2.43	2.50	3.07*	10.13	0.00	แตกต่าง
5) ด้านสุขภาพ	1.97	1.90	1.86	2.27*	4.89	0.00	แตกต่าง
6) ด้านการเงิน	2.02	2.04	2.21	2.76*	10.25	0.00	แตกต่าง
7) ด้านสิ่งแวดล้อม	2.19	2.29	2.30	3.03*	9.18	0.00	แตกต่าง
รวม	2.14	2.08	2.08	2.70*	16.14	0.00	แตกต่าง

*มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 3 แสดงว่าปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาจำแนกตามชั้นปี ในด้านต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อเปรียบเทียบในแต่ละชั้นปี ปรากฏว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเครียดทุกด้านมีผลต่อความเครียดของนักศึกษาโดยรวมโดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.70

ตารางที่ 4: การเปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ จำแนกตามผลการเรียนรวม

สาเหตุในแต่ละด้านที่ส่งผลต่อความเครียด	Mean				F	Sig.	ผลการทดสอบ
	น้อยกว่า 2.00	2.00 - 2.49	2.50 - 2.99	3.00 ขึ้นไป			
1) ด้านครอบครัว	2.03	1.97	1.76	2.18	2.24	0.08	ไม่แตกต่าง
2) ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น	2.33	2.50	2.39	2.50	0.50	0.68	ไม่แตกต่าง
3) ด้านการเรียน	1.95	1.98	1.86	2.12	1.08	0.36	ไม่แตกต่าง
4) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว	2.81	2.74	2.49	2.63	2.16	0.09	ไม่แตกต่าง
5) ด้านสุขภาพ	2.04	2.02	1.88	2.11	1.03	0.38	ไม่แตกต่าง
6) ด้านการเงิน	2.15	2.36	2.09	2.40	1.70	0.17	ไม่แตกต่าง
7) ด้านสิ่งแวดล้อม	2.48	2.38	2.38	2.63	0.57	0.63	ไม่แตกต่าง
รวม	2.25	2.28	2.12	2.25	1.30	0.27	ไม่แตกต่าง

*มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 4 แสดงว่าปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาจำแนกตามผลการเรียนรวม ทั้งทางด้านครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านการเรียน ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านสุขภาพ ด้านการเงิน ด้านสิ่งแวดล้อม ไม่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 5: แสดงจำนวน ร้อยละ ความสามารถในการจัดการความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ

ระดับความสามารถในการจัดการความเครียด	จำนวน	ร้อยละ
มีการจัดการความเครียดในระดับไม่ดี	117	45.35
มีการจัดการความเครียดในระดับปานกลาง	139	53.88
มีการจัดการความเครียดในระดับดี	2	0.78
รวม	258	100.00
ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) = 2.43		ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) = 0.45

จากตารางที่ 5 แสดงว่า นักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มีความสามารถในการจัดการความเครียดในระดับปานกลาง จำนวน 139 คน คิดเป็นร้อยละ 53.88 รองลงมา มีการจัดการความเครียดอยู่ในระดับไม่ดี จำนวน 117 คน คิดเป็นร้อยละ 45.35 และมีการจัดการความเครียดในระดับดี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.78 ซึ่งโดยรวมแล้ว มีความสามารถในการจัดการความเครียดอยู่ในระดับไม่ดี ($\bar{x}$ = 2.43)

ตารางที่ 6: การเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บึงพระพิบูล จักรวรรดิ จำแนกตามเพศ

ตัวแปรที่ศึกษา	เพศ	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	t	p-value	ผลการทดสอบ
การจัดการความเครียด	ชาย	169	2.35	-4.62	0.56	ไม่แตกต่าง
	หญิง	89	2.60			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 6 แสดงว่า นักศึกษา มีการจัดการความเครียดที่มีเพศแตกต่างกัน มีการจัดการความเครียดที่ไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ 7: การเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บึงพระพิบูล จักรวรรดิ จำแนกตามชั้นปี

ตัวแปรที่ศึกษา	ชั้นปี	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	F	p-value	ผลการทดสอบ
การจัดการความเครียด	ปีที่ 1	72	2.39	3.28	0.02*	แตกต่าง
	ปีที่ 2	63	2.52			
	ปีที่ 3	59	2.31			
	ปีที่ 4	64	2.52			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 7 แสดงว่า นักศึกษา มีการจัดการความเครียดในชั้นปีที่แตกต่างกัน มีการจัดการความเครียดที่แตกต่างกัน โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ตารางที่ 8: การเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ พื้นที่บึงพระพิบูล จักรวรรดิ จำแนกตามผลการเรียนรวม (GPA)

ตัวแปรที่ศึกษา	ผลการเรียนรวม (GPA)	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	F	p-value	ผลการทดสอบ
การจัดการความเครียด	ต่ำกว่า 2.00	42	2.29	2.06	0.10	ไม่แตกต่าง
	2.00 - 2.49	65	2.51			
	2.50 - 2.99	92	2.46			
	3.00 ขึ้นไป	59	2.42			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 8 แสดงว่า นักศึกษา มีการจัดการความเครียดที่มีผลการเรียนรวมแตกต่างกัน มีการจัดการความเครียดที่ไม่แตกต่างกัน

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยสามารถอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านระดับความเครียดของนักศึกษา

ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีระดับความเครียดอยู่ในระดับน้อย ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับ สุภาพ หวังช่อกลาง (2554) ที่ศึกษาเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดและการเผชิญความเครียดของนักศึกษา สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ วิทยาลัยนครราชสีมา พบว่า นักศึกษามีความเครียดอยู่ในระดับต่ำ

ระดับความเครียดของนักศึกษาเมื่อจำแนกตามเพศพบว่า ความเครียดมากที่สุดนั้น เพศหญิง (ร้อยละ 1.12) มีจำนวนมากกว่าเพศชาย (ร้อยละ 0) แสดงถึงความรู้สึกหรือเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงระดับความเครียดในนักศึกษาหญิงกล่าวคือ นักศึกษาหญิงจะมีความรู้สึกที่ส่งผลต่อระดับความเครียดในทั้ง 7 ด้าน ที่มีระดับคะแนนเฉลี่ยค่าระดับความเครียดที่สูงกว่า นักศึกษาชาย

เมื่อจำแนกระดับความเครียดตามชั้นปี พบว่าชั้นปีที่มีจำนวนนักศึกษาส่วนใหญ่ มีความเครียดอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อเทียบกับนักศึกษาชั้นปีอื่น ๆ คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ซึ่งอธิบายได้ว่า นักศึกษาชั้นปีนี้เป็นนักศึกษาปีสุดท้าย ซึ่งใกล้จบหลักสูตร จะต้องจบเพื่อออกไปทำงาน โดยสาเหตุที่ส่งผลต่อความเครียด ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และด้านสิ่งแวดล้อม ตามลำดับ ซึ่งหากอาจารย์ที่ปรึกษาหรืออาจารย์ผู้สอน ได้มีโอกาสให้คำแนะนำทั้ง 3 ด้านที่เป็นต้นเหตุของความเครียด เพื่อให้ นักศึกษา มีมุมมองที่ถูกต้องและจัดการกับความเครียดได้เหมาะสม

2. สาเหตุจากด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียด

ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน สาเหตุที่ส่งผลทำให้นักศึกษาเกิดความเครียดมากที่สุด คือ ด้านการเรียน อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.73$) รองลงมาคือ อยู่ในระดับน้อย คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ($\bar{x} = 2.43$) ด้านสุขภาพ ($\bar{x} = 2.25$) ด้านการเงิน ($\bar{x} = 2.10$) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ($\bar{x} = 2.00$) ด้านครอบครัว ($\bar{x} = 1.97$) และด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ($\bar{x} = 1.96$) ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าสาเหตุจากด้านการเรียน เป็นปัจจัยลำดับต้น ๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียดของนักศึกษา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ สาเหตุด้านการเรียนที่ก่อให้เกิดความเครียดกับนักศึกษานั้นพบว่า เหตุการณ์หรือสถานการณ์ส่วนใหญ่ได้แก่ ทำรายงานหรือโครงการไม่ผ่าน ผลการเรียนไม่ถึงเกณฑ์/สอบได้คะแนนไม่ดี เนื้อหาวิชาเรียนยากเกินไป อ่านหนังสือไม่ทันสอบ เรียนหนักเกินไปในแต่ละวัน อาจารย์สอนไม่เข้าใจ อาจารย์สอนเร็วเกินไป, มีการรวบรัดบทเรียน ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับการเรียนแต่ละวิชาได้ ถูกบังคับเรียนในสิ่งที่ไม่ชอบ/ไม่ถนัด นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุด้านการเรียนในลำดับรอง ๆ ที่ส่งผลต่อความเครียดเช่นกัน ซึ่งได้แก่ การถูกเปรียบเทียบกับคนที่เรียนเก่งกว่า ถูกเพื่อนเอาเปรียบเวลาทำงานกลุ่ม อาจารย์ไม่สนใจนักศึกษาหรือไม่เปิดโอกาสให้ซักถาม เพื่อนคุยเสียงดังทำให้เรียนไม่รู้เรื่อง เพื่อนร่วมห้องไม่ถูกกัน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านการเรียนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ส่งผลให้เกิดความเครียดกับนักศึกษาซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของจิราภรณ์ สรรพวิรวงศ์ และคณะ (2559) ที่ศึกษาเรื่องความเครียด การจัดการความเครียดและความต้องการความช่วยเหลือของนักศึกษาพยาบาล ในกลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาพยาบาลชั้นปีที่ 1-4 ในสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งทางภาคใต้พบว่า กิจกรรมการเรียนในหลักสูตรเป็นสาเหตุความเครียดมากที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของสาเหตุด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษา จำแนกตามเพศพบว่าปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ให้เกิดความเครียดของนักศึกษาของเพศหญิงและเพศชาย ทั้งทางด้านครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านการเรียน ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านสุขภาพ ด้านการเงิน ด้านสิ่งแวดล้อม ไม่มีความแตกต่างกัน และจำแนกตามชั้นปี ทั้งทางด้านครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านการเรียน ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านสุขภาพ ด้านการเงิน ด้านสิ่งแวดล้อม มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อเปรียบเทียบในแต่ละชั้นปี ปรากฏว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของความเครียดทุกด้านมีผลต่อความเครียดของนักศึกษาโดยรวมโดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.70 พบว่าปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเครียดของนักศึกษาจำแนกตามผลการเรียนรวม ทั้งทางด้านครอบครัว ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ด้านการเรียน ด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านสุขภาพ ด้านการเงิน ด้านสิ่งแวดล้อม ไม่มีความแตกต่างกัน เช่นกัน

3. การแก้ปัญหาความเครียดของนักศึกษา

จากการศึกษาพบว่า นักศึกษาที่มีเพศ และผลการเรียนรวมที่แตกต่างกัน มีปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดไม่แตกต่างกัน และมีวิธีจัดการความเครียดไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุภาพ หวังช่อกลาง (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดและการเผชิญความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ วิทยาลัยนครราชสีมา พบว่า นักศึกษาที่มี เพศ ชั้นปี ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ที่พักอาศัยที่ต่างกัน มีการเผชิญความเครียดไม่แตกต่างกัน อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่ นักศึกษาที่มีชั้นปีแตกต่างกันมีสาเหตุของความเครียดและวิธีจัดการความเครียดที่แตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานข้อ 2

จากการวัดระดับความเครียดของนักศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ นักศึกษามีความเครียดน้อย เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน จะเห็นว่า สาเหตุที่ส่งผลทำให้นักศึกษา เกิดความเครียดมากที่สุด คือ ด้านการเรียน อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเมื่อจำแนกออกเป็น นักศึกษาที่มีเพศ ชั้นปี และผลการเรียนที่แตกต่างกัน พบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีความเครียดมากที่สุดเมื่อเทียบกับนักศึกษาชั้นปี อื่น ๆ แต่เมื่อศึกษาความสามารถในการจัดการความเครียด พบว่านักศึกษามีวิธีการจัดการความเครียดส่วนใหญ่อยู่ในระดับน้อย (ระดับไม่ดี) ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการจัดการโดยการ เล่นเกมส์ / เล่นอินเทอร์เน็ต/ดูหนังออนไลน์ ดูหนัง/ฟังเพลง/ฟังวิทยุ/ร้องคาราโอ เกะ พักผ่อน นอนหลับ / ออกกำลังกาย / เล่นกีฬา / เล่นโยคะ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กุญท์ นวลสุวรรณ และคณะ (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่องความเครียด และวิธีการเผชิญความเครียดของพลทหารใหม่ พบว่า ส่วนใหญ่มีระดับความเครียดน้อย ร้อยละ 51.4 และในเรื่องของวิธีการจัดการความเครียด สอดคล้องกับ สุณิสา ตะสัย และคณะ (2551) พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มี วิธีการแก้ปัญหาความเครียดที่เหมาะสม เมื่อมีปัญหาความเครียด นักเรียนส่วนใหญ่มีวิธีการต่าง ๆ เช่น ปัญหาครอบครัว นักเรียน จะปรึกษากันภายในครอบครัว เรื่องเรียนจะปรึกษาเพื่อน เรื่องเพื่อนจะปรึกษาเพื่อน เรื่องแฟนจะปรึกษาเพื่อน และการแก้ปัญหา ความเครียดทั่วไป นักเรียนจะฟังเพลง เล่นดนตรี ออกไปเที่ยว พักผ่อน และออกกำลังกาย เล่นกีฬาที่ถนัด

ข้อเสนอแนะ

สำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้มีดังต่อไปนี้

1. ผู้บริหาร อาจารย์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในมหาวิทยาลัย ควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่พัฒนาให้ผู้เรียนมี ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดีขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการเกิดความเครียดในนักศึกษา และจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ นักศึกษามีสุขภาพจิตที่ดี ทั้งในมหาวิทยาลัยและในห้องเรียน
2. อาจารย์ผู้สอนควรมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อนักศึกษา สร้างแรงจูงใจให้กับนักศึกษาให้มีความมั่นใจในตนเอง ให้มากขึ้น เนื่องจากระดับความสามารถในการจัดการความเครียดของนักศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง และระดับน้อยเป็นส่วน ใหญ่ ซึ่งหากอาจารย์ผู้สอนมีการให้คำปรึกษาแก่นักศึกษา แนะนำให้นักศึกษากล้าที่จะคิด ปฏิบัติ และกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง (จุฑพล ยงศร, ม.ป.ป.) อาจช่วยทำให้นักศึกษาสามารถแก้ปัญหาได้ดีมากขึ้น
3. นักศึกษาส่วนใหญ่ที่เลือกวิธีการจัดการเพื่อแก้ปัญหาความเครียดโดยการเล่นเกม เล่นอินเทอร์เน็ต ดูหนัง ออนไลน์ ดูหนัง ฟังเพลง ซึ่งถ้าได้รับคำแนะนำจากครอบครัว และอาจารย์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง นักศึกษาก็จะได้รับความเพลิดเพลิน ได้รับความรู้จากกิจกรรมเหล่านี้พร้อมกันไปด้วย
4. ทางมหาวิทยาลัยควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่าง กลุ่มนักศึกษาที่แตกต่างกันชั้นปีกัน เช่น กิจกรรมกลุ่มเพื่อน้อง ช่วยกันให้คำแนะนำปรึกษาเรื่องการเรียน ถือเป็นการใช้เวลา ว่างให้เป็นประโยชน์และเสริมสร้างการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการขึ้น

สำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไปควรทำการศึกษาในด้านต่อไปนี้

1. ควรศึกษาระดับความเครียดและการจัดการความเครียดของนักศึกษาทุกคณะ ว่ามีความเครียดต่างกันหรือไม่ โดยใช้ตัวแปรเดิม แล้วนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบระดับความเครียดของแต่ละสาขา แล้วนำมาสรุปผลในภาพรวม
2. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดของนักศึกษา และวิธีการจัดการความเครียดของนักศึกษาคณะอื่น
3. กำหนดตัวแปรในการศึกษาเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณผู้บริหาร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ที่จัดสรรเงินทุนวิจัย ตลอดจนนักศึกษา สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางธุรกิจ พื้นที่ปทุมธานี จักรวรรดิ ที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2548). คู่มือคลายเครียดด้วยตนเอง. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กุนนที นวลสุวรรณ, อายุพร ประสิทธิ์เวชชากร และองค์อร ประจันเขตต์. (2555, พฤษภาคม - สิงหาคม). **ความเครียดและวิธีการเผชิญความเครียดของพลทหารใหม่**. วารสารพยาบาลทหารบก, 13(2), 72 - 81.
- จดุพล ยงศร. (ม.ป.ป.). **การศึกษาความสัมพันธ์ของความเครียดกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาในรายวิชา LB213 ความรู้เบื้องต้นทางมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ**. การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ. 135-142.
- จิราภรณ์ สรรพวิรวงศ์, มัชฌิมา ดำมี, จันทรจิรา นิมสุวรรณ, ชุตินา หมัดอะดัม, ศุภรัตน์ ละเอียดการและสุชาวดี โสภณ. (2559). **ความเครียด การจัดการความเครียดและความต้องการความช่วยเหลือของนักศึกษาพยาบาล**. วารสารการพยาบาลและการศึกษา, 9(3), 36-50.
- จรรยา จิตราทร. (5 เมษายน 2547). **ความเครียด**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.dmh.go.th/news/view.asp?id=672>. (วันที่ค้นข้อมูล: 22 กุมภาพันธ์ 2557).
- ธรรมนาถ เจริญบุญ. (2558). **เครียดตามวัย**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://www.healthtoday.net/thailand/mental/mental_165.html. (วันที่ค้นข้อมูล: 20 พฤษภาคม 2560).
- ภาสกร สวนเรือง, สุจิตรา จรจิตรและชอลดา พันธสุนา. (2552). **ภาวะเครียดปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเครียดและการจัดการความเครียดของนักศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่**. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 15(2) มีนาคม - เมษายน, 313-335.
- มานพ ชูนิล, พิสมัย รักจรรยาและชวณีย์ พงศาพิชน์. (2550). **วิธีการจัดการความเครียดของนักศึกษาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ**. วารสารวิชาการเทคโนโลยีอุตสาหกรรม, 3(2), 42-51.
- ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์. (3 เมษายน 2557). **บทความความเครียดและวิธีแก้ความเครียด**. ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุนิสา ตะสัย, ประชา ถาตุตกุลและวิรัตน์ ธรรมาภรณ์. (2551, กรกฎาคม - ธันวาคม). **ความเครียดและการแก้ปัญหาความเครียดของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดสงขลา**. วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 19(2), 101 - 114.
- สุภาพ หวังช่อกลาง. (2554). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดและการเผชิญความเครียดของนักศึกษาสาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์และเทคโนโลยีสุขภาพ วิทยาลัยนครราชสีมา**. ปริญญานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสุขภาพศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Jalowicz, A., & Powers, M. (1981). **Stress and coping in hypertensive and emergency room patients**. Nursing Research, 30(1), 10.

ความขัดแย้งจากโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

กรณีศึกษา : นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย)

The Conflict from Industrial Mega Project Development

Case Study : Rayong Industrial Estate Park Project (Bankhai) in Thailand

อภิชัย สิงห์ศรี¹จุฑารัตน์ ชมพันธุ์²

บทคัดย่อ

ในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมของประเทศได้จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเพื่อรองรับการขยายตัวที่กำลังเติบโตนั้น อาจทำให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่อาจให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนและผู้พัฒนาโครงการ งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาสาเหตุปัญหาความขัดแย้ง รวมถึงเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ให้ชุมชนและโครงการพัฒนายอมรับที่จะอยู่ร่วมกันได้ กรณีศึกษา นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้มีส่วนได้เสีย 27 คน จากการศึกษาพบว่า สาเหตุความขัดแย้งตามวงกลมแห่งความขัดแย้ง ได้แก่ ความเชื่อของประชาชนด้านลบเกี่ยวกับผลกระทบจากพื้นที่รอบข้างเขตอุตสาหกรรมที่ถูกฝังมาจากเหตุการณ์ในอดีต และประชาชนยังไม่เชื่อมั่นในความโปร่งใสของขั้นตอนการขอพิจารณาอนุญาต ประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่อุตสาหกรรมและก่อสร้างโครงการ จนนำไปสู่การไม่ยอมรับจากภาคประชาชน ในขณะที่ประชาชนยังขาดการรับรู้ข้อมูลโครงการ ซึ่งไม่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เมื่อความขัดแย้งไม่ได้รับการแก้ไข ผู้พัฒนาจึงต้องชะลอการดำเนินการโครงการ ส่วนแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งนั้นพบว่าผู้พัฒนาโครงการและหน่วยงานภาครัฐ ควรสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน ดำเนินการอย่างโปร่งใสและดึงการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในการดำเนินการตั้งแต่ระยะเริ่มแรก รวมทั้ง ผู้พัฒนาโครงการจะต้องดำเนินการตามกฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวข้องทางสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด

คำสำคัญ: ความขัดแย้ง การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชน นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย)

Abstract

Industrial development in the country has set up industrial estates to accommodate growing, but sometimes developing those projects may effect nearby communities. Especially mega development projects that may lead to conflicts between community and project developers. Our research have a goal to study from causes, problems to obstacles. Including suggestions for solutions of opposition to make them agree to stay together. Case study of Rayong Industrial Estate (Ban Khai) using a qualitative research methodology. Many facts were collected by in-depth interviews. From stakeholders The results show that the cause of conflict is many people have a negative visions about the huge effects from surrounding industrial areas from past events. And people still don't trust in the transparency of the procedure for obtaining permission to declare 'industrial zones' and all of constructions. Resulting Public disapproval, still lack awareness of project information that involved with all consequently There is no real public

¹ นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

participation. When conflicts are not solved, it's lead to ending project implementation. Then, the resolution found that all project developers and government agencies should make a confidence to the people, transparency working, involve more people participation since the early stages of implementation and strictly the laws and environmental preventive measures.

Keywords: conflict, environmental impact assessment, public participation, Rayong Industrial Estate (Ban Khai)

บทนำ

ในอดีตที่ผ่านมา แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในยุคอนสมัย พ.ศ.2555 ของประเทศไทย ได้มุ่งเน้นพัฒนาระบบเศรษฐกิจเป็นกลไกหลักสำคัญ โดยใช้ยุทธศาสตร์การเติบโตทางรายได้ประชาชาติและการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมในการผลิตสินค้าส่งออก มีกลยุทธ์การพัฒนาชนบทให้เป็นกิ่งเมืองและกลายเป็นเมืองตามระดับ ผลักดันผลผลิตภาคการเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม มีผลทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (gross domestic product: GDP) เติบโตขึ้นในทางตัวเลขเชิงบวก ประเทศไทยจึงมีนโยบายที่จะมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมใหม่ในหลายพื้นที่ และมีการกำหนดพื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเพื่อรองรับอุตสาหกรรมที่กำลังเติบโต ซึ่งเป็นนโยบายสาธารณะที่เป็นการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในประเทศ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม หรือโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในหลาย ๆ แห่ง แต่ทว่านโยบายหรือโครงการพัฒนาเหล่านั้นมักจะมาในรูปแบบการพัฒนาบนลงล่าง (Top Down) ซึ่งเป็นการตัดสินใจจากทางผู้บริหารประเทศหรือรัฐบาลที่มีอำนาจสั่งผูกขาดเพียงฝ่ายเดียว โดยไม่ได้มีการให้ประชาชนในพื้นที่หรือผู้ที่มีส่วนได้เสีย ได้มีอำนาจและสิทธิในการออกความเห็นหรือตัดสินใจในร่วม ประชาชนส่วนใหญ่จะรับรู้ถึงโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้ก็ต่อเมื่อเริ่มมีการก่อสร้างในพื้นที่ นั้น ๆ แล้ว บ่อยครั้งที่การออกของนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจหรือโครงการพัฒนาไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและสถานะปัญหาในท้องถิ่นในชุมชน

การพัฒนาและการขยายอุตสาหกรรมภายในประเทศเจริญก้าวหน้าเติบโตอย่างรวดเร็ว การดำเนินการจะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการผลิตหรือนำเข้าอย่างมหาศาล แต่ทว่าการนำเอาทรัพยากรมาใช้เพื่อเป็นปัจจัยการผลิต การก่อสร้างและการดำเนินการนั้นไม่มีการวางแผนการจัดการที่เหมาะสม หรือมีแผนรองรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นทั้งในขณะนั้นและในอนาคต อาจส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และลดน้อยลง และหมดไป ส่งผลต่อความมั่นคงทางทรัพยากรในอนาคตของประเทศ ในขณะที่การก่อสร้างและการดำเนินการของภาคอุตสาหกรรมยังส่งผลกระทบต่อชุมชนและประชาชนใกล้เคียง ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ แต่สิ่งที่ชัดเจนประจักษ์อย่างเห็นได้ชัดในหลาย ๆ แห่งของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมมักเป็นในเชิงลบ ในประเด็นของปัญหาล้างแฉดล้อม ปัญหามลพิษ ปัญหาการเบียดเบียนทรัพยากรพื้นที่ ปัญหาการรองรับสาธารณูปโภคประชากรต่อพื้นที่นั้น ๆ ปัญหาเหล่านี้ได้เกิดขึ้นจนทำให้ประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบเกิดการไม่ยอมรับและเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ เพื่อแก้ไขเยียวยา หรือบรรเทาสิ่งที่ได้รับ ซึ่งบ่อยครั้งมักจะไม่ได้รับการแก้ไขที่ชัดเจนตรงจุด และเป็นการแก้ไขในระยะสั้น กลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่แก้ไขไม่จบสิ้น จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับโครงการพัฒนา และยังคงเป็นปัญหาต่อเนื่องมายาวนานในหลากหลายพื้นที่ และยังคงทวีความรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในบางแห่งเช่นกัน

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในหลายพื้นที่ ทำให้ประชาชนในประเทศเกิดความกังวลและไม่เชื่อมั่น มีหลายโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ ที่ไม่ได้รับการยอมรับจากภาคประชาชน ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลหรือผู้ดำเนินการทบทวนและชะลอหรือแม้กระทั่งหยุดโครงการ ทำให้บางสถานการณ์ได้นำไปสู่การใช้ความรุนแรงเพื่อพยายามยุติปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ผลของการใช้ความรุนแรงดังกล่าวนำมาซึ่งความสูญเสียในชีวิตทรัพย์สิน เวลา และงบประมาณมหาศาล รวมทั้ง เสื่อมเสียภาพลักษณ์ของสังคมไทยซึ่งมีการใช้ความรุนแรง เพื่อคลี่คลายปัญหาที่มีความซับซ้อนและอ่อนไหวในสังคม มีผลทำให้ความขัดแย้ง

ในโครงการขนาดใหญ่ นับวันจะรุนแรงเพิ่มมากขึ้น และกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ที่สังคมให้ความสนใจ เช่น กรณีของโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย โรงไฟฟ้าบ่อนอกและหินกรูด โรงไฟฟ้าถ่านหินกระบี่ และโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ต้องหยุดชะงักลงและต้องกลับไปพิจารณาทบทวนใหม่ในประเด็นสิ่งแวดล้อม หรือการให้หลักประกันเรื่องความโปร่งใส ในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินการ ทั้งนี้เพราะรัฐไม่สามารถที่จะทวนกระแสการคัดค้านจากสังคม และการใช้อำนาจรัฐในการยุติปัญหาความขัดแย้งให้จบลงอย่างรวดเร็วเหมือนดังที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีตได้ เนื่องจากระบบการเมืองสมัยใหม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระแสความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมทุกช่วงเวลา เพราะถ้าระบบการเมืองไม่สามารถตอบสนองต่อกระแสการเรียกร้องหรือการคัดค้านระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ได้ ความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะพัฒนาไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองจนอาจกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองในเวลาต่อมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองหรือนโยบายทางการเมืองใดก็ตาม หากไม่ได้การยอมรับหรือเห็นพ้องต้องกันจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในนโยบายนั้น ๆ ตามวิถีประชาธิปไตยแล้ว กิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ย่อมยากที่จะนำไปปฏิบัติได้อย่างราบรื่น

โครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เป็นโครงการโดยอยู่ในความรับผิดชอบของการนิคมแห่งประเทศไทย (กนอ.) มอบกรรมสิทธิ์ให้ เอกชน โดยบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) เป็นผู้ดำเนินการ โครงการมีพื้นที่ตั้งอยู่ระหว่างพื้นที่ตำบลหนองบัวและตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง เป็นโครงการพัฒนาที่ก่อให้เกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เช่น เกิดการแย่งชิงน้ำสำหรับภาคการเกษตรของประชาชนในพื้นที่อำเภอบ้านค่าย ทั้งนี้เนื่องจากสถานที่ตั้งของโครงการอยู่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นแหล่งน้ำใช้ของจังหวัดระยอง รวมทั้งความกังวลของประชาชนว่าโครงการจะเป็นแหล่งกำเนิดของมลพิษ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหามลพิษต่าง ๆ ตามมา ทั้งมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกิดความไม่โปร่งใสในกระบวนการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสุขภาพ ซึ่งในการดำเนินการดังกล่าวไม่มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างจริงจัง โดยดำเนินการตามระเบียบที่กำหนดให้มีความเข้าร่วมประชุมด้วยเท่านั้น ด้วยปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้พัฒนาโครงการกับประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจึงนำไปสู่การฟ้องร้องให้เพิกถอนประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) โดยประชาชนกลุ่มคนบ้านค่ายรักบ้านเกิด ทั้งนี้เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ศาลปกครองจังหวัดระยองมีคำสั่งเพิกถอนประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เนื่องจากเป็นโครงการที่มีการดำเนินงานซึ่งไม่ชอบด้วยกฎหมาย (คมชัดลึก, ออนไลน์, 2555) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า โครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เป็นโครงการพัฒนาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเกิดปัญหาความขัดแย้งทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลให้โครงการพัฒนาดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ

จากข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เป็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และเป็นประเภทนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งอาจทำให้ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้าง จากการดำเนินงานที่โปร่งใส และไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลให้โครงการพัฒนาดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จดังนั้นผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัญหาความขัดแย้งของโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ทั้งนี้เพื่อศึกษาสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งของโครงการนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าว พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาในอนาคต สามารถนำแนวทางหรือข้อเสนอแนะมาประกอบการพิจารณาโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน หรือ การพัฒนาอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งนำไปสู่การพัฒนาโครงการที่สามารถดำเนินไปควบคู่กับไปกับประชาชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

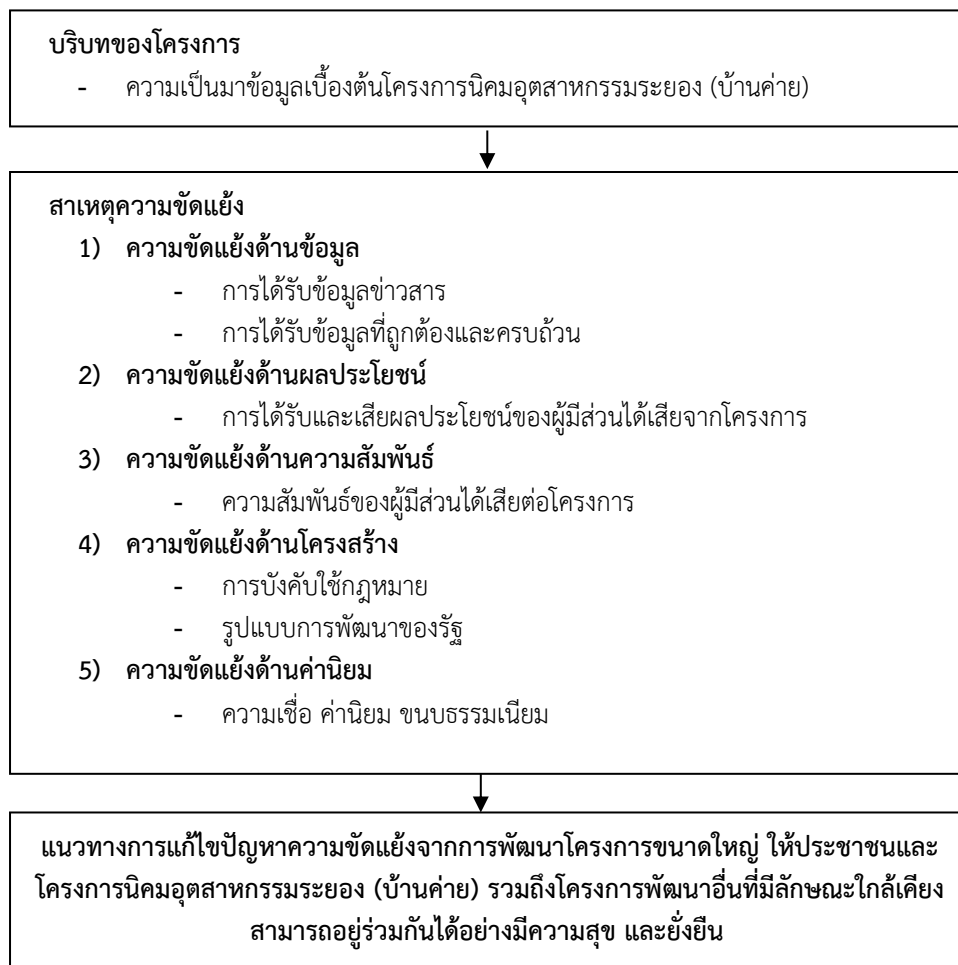
1. เพื่อศึกษาสาเหตุความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย)
2. เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ ให้ประชาชนและโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) รวมถึงโครงการพัฒนาอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่: ศึกษาบริเวณรัศมี 5 กิโลเมตรของโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ตำบลบางบุตร และตำบลหนองบัว อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง
2. ขอบเขตด้านประชากร: ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) โดยรอบโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ซึ่งประกอบด้วย ประชาชนและผู้นำชุมชนโดยรอบพื้นที่ของโครงการ ผู้พัฒนาโครงการ หน่วยงานส่วนกลางภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง รวมถึงนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม และองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม สื่อมวลชน รวม 27 ท่าน

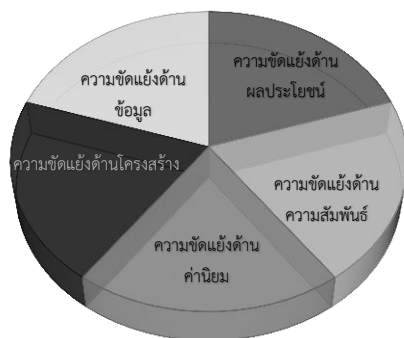
กรอบความคิดที่ใช้วิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีสามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

จากภาพที่ 1 กรอบแนวคิดได้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาในครั้งนี้ได้มุ่งเน้น 2 ประเด็น ได้แก่ สาเหตุของความขัดแย้งและแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ โดยการศึกษาสาเหตุของความขัดแย้งนั้นผู้วิจัยได้นำเอาชนิดความขัดแย้งของวงกลมความขัดแย้งของคริสโตเฟอร์ มัวร์มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ความขัดแย้งด้านข้อมูล (การไม่ได้รับข้อมูล การได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วน) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (การได้รับและเสียผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียจากโครงการ) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (ความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้เสียต่อโครงการ) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (การบังคับใช้กฎหมาย รูปแบบการพัฒนาของรัฐ) ความขัดแย้งด้านค่านิยม (ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม) ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 สาเหตุของความขัดแย้ง
ที่มา: ดัดแปลงจาก มัวร์ และ คริสโตเฟอร์ ดับเบิลยู (1996)

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง ได้แก่

1. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้มีส่วนได้เสีย โดยใช้วิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบ โสนว็อบอล รวมทั้งสิ้น 27 ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ จะแบ่งออกเป็น 4 แบบ ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์สำหรับหน่วยงานราชการ/หน่วยงานท้องถิ่น 2) แบบสัมภาษณ์ผู้นำ และประชาชน 3) แบบสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบ/เจ้าของโครงการ 4) แบบสัมภาษณ์สำหรับนักวิชาการ/องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม/ สื่อมวลชน
2. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากบทความ รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการข่าว และบทความในหนังสือพิมพ์ และสื่อออนไลน์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

โดยผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. ความเป็นมา โครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย)

นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เป็นโครงการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเพื่อขยายเขตพื้นที่เพื่อการรองรับภาคอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้นของประเทศไทย โดยอยู่ในความรับผิดชอบของการนิคมแห่งประเทศไทยเป็นผู้รับผิดชอบ โดยมี การจัดทำหนังสือบันทึกข้อตกลง ความเข้าใจที่ตรงกัน หรือ ข้อตกลงที่จะร่วมมือกับให้กรรมสิทธิ์แก่บริษัทเอกชนขนาดใหญ่ ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง ดำเนินการ ซึ่งเป็นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมปิโตรเคมีครบวงจรแห่งแรกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีโรงงานอยู่ที่จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตประกอบการอุตสาหกรรมภายใต้การบริหารจัดการของบริษัทฯ พร้อม สาธารณูปโภคที่สนับสนุนการดำเนิน อุตสาหกรรมปิโตรเคมีครบวงจร เช่น ท่าเรือน้ำลึก คลังน้ำมัน และโรงไฟฟ้า มีความพร้อมในเรื่องทรัพยากรลงทุน เทคโนโลยี บุคลากร ฯ และได้มีบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยหลายภาคส่วน นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) เป็นหนึ่งในแผนงานที่ บริษัทฯ ดังกล่าวเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินแผนงาน โดยเริ่มแรกเมื่อ การนิคมอุตสาหกรรมและการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) มีมติในการประชุมครั้ง วันที่ 24 มิถุนายน 2553 เห็นชอบ ร่วมดำเนินการกับบริษัทฯ จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ภายใต้แนวคิดนิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศน์ (Eco-Industrial Estate) ที่จะรองรับอุตสาหกรรมในอนาคตที่มีประสิทธิภาพในการดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ใช้พื้นที่เพื่อดำเนินการรวมประมาณ 2,194 ไร่ และถูกวางบทบาทให้เป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมสะอาด ของกลุ่มบริษัทใน

เครือโออาร์พีซี อาทิ โรงงานสกัดน้ำมันปาล์มดิบเพื่อทำเป็น B-100 ฯลฯ และจัดให้มีศูนย์ฝึกอบรมและศูนย์วิจัยพัฒนาการเพิ่มประสิทธิภาพผลผลิตทางการเกษตร ต่อมา ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2554 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ออกประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป คือนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ตำบลหนองบัว และตำบลบางบุตร อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง มีพื้นที่โดยรวมประมาณ 2,194 ไร่ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 1 มิ.ย. 2554 โดยต่อมาทางบริษัท โออาร์พีซี จำกัด ได้จ้างวาน บริษัท เอิร์ธ แอนด์ ซัน จำกัด เป็นที่ปรึกษาในการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และในขณะเดียวกันนั้น ทางผู้พัฒนาโครงการก็ต้องเผชิญกับแรงต่อต้านจากภาคประชาชนทันที โดยการออกมาเคลื่อนไหวของประชาชนในพื้นที่ในชื่อของ “กลุ่มคนบ้านค่ายรักบ้านเกิด” ที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าว โดยมีประเด็นวิพากษ์ และความขัดแย้งในช่วงแรกคือการประกาศจัดตั้งพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) บนพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ซึ่งขัดกับร่างผังเมืองรวมจังหวัดระยอง ซึ่งร่างผังเมืองฉบับนี้ได้ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ผ่านกระบวนการตามกฎหมายที่เป็นสาธารณะ ประเด็นถัดมาคือ ทางกลุ่มคนบ้านค่ายรักบ้านเกิดได้ชี้แจงต่อว่า คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติมีมติเห็นชอบข้อเสนอต่อการกำหนดมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในพื้นที่มาบตาพุดและพื้นที่เกี่ยวข้อง ให้ส่วนงานที่เกี่ยวข้องในการจัดทำผังเมืองในพื้นที่ อ.บ้านค่าย และ อ.วังจันทร์ ควบคุมมิให้มีการพัฒนาใด ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน แต่กลับมีการประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่อุตสาหกรรมทั่วไปของโครงการดังกล่าวเกิดขึ้น ขณะที่สถานที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ ตั้งอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ใช้ของชุมชน และจังหวัดระยอง ขณะเดียวกันมีความไม่โปร่งใสในกระบวนการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และผลกระทบทางสุขภาพ (HIA) ที่ไม่ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างจริงจัง ข้ออ้างเหล่านี้ทำให้แผนงานของทางผู้พัฒนาโครงการที่จะจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) อยู่ในภาวะที่ชะงักงันไป到最后

เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2555 ศาลปกครองระยอง ได้มีคำตัดสินคำสั่งเพิกถอนประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ตามคำร้องของนายเศรษฐา ปิตุเตชะ ร่วมกับรายชื่อผู้คัดค้านรวม 386 คน มอบอำนาจให้ นายศรีสุรธรณ จรรย์นายกรสมาคมต่อต้านสภาวะโลกร้อนเป็นทนายร่างคำฟ้อง โดยฟ้องการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) และ บริษัท โออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) โดยมีสาระสำคัญในการฟ้องร้องต่อศาลจับใจความได้ว่า *คดีนี้ผู้ฟ้องคดีทั้ง 386 คน ได้ฟ้องว่า กนอ. ได้ออกประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ท้องที่ ต.หนองบัว และ ต.บางบุตร อ.บ้านค่าย จ.ระยอง เมื่อวันที่ 20 เม.ย. 2554 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 1 มิ.ย. 2554 ซึ่งเป็นโครงการของโออาร์พีซี ไม่ชอบด้วยกฎหมายการประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม โครงการนี้ทำให้เกิดความเดือดร้อนและเกิดความเสียหายแก่ผู้ฟ้องคดีกับพวก รวมทั้งชาวบ้านอำเภอบ้านค่าย ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย อาจเกิดการแย่งน้ำเพื่อการเกษตร เกิดมลพิษ กระบวนการจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม ไม่มีการทำประชาพิจารณ์ การดำเนินการมีความไม่โปร่งใสในการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA) และ ผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact assessment : HIA) และบริเวณพื้นที่ประกาศตั้งอยู่ในพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ ชนบทและเกษตรกรรม ตามร่างผังเมืองรวม จังหวัดระยอง จึงนำคดีมายื่นฟ้องต่อศาล ขอให้ศาลพิพากษามีคำสั่งเพิกถอนการประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) และศาลศาลปกครองระยองก็มีการตัดสินให้คำสั่งเพิกถอนประกาศจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ในวันที่ 31 สิงหาคม 2555 ส่วนพื้นที่ดังกล่าวผู้ครอบครองที่ดินก็ยังคงเป็น บริษัทโออาร์พีซี จำกัด เช่นเดิม มิได้มีการก่อสร้างหรือพัฒนากิจกรรมใด ๆ ปล่อยให้ที่ดินใช้ประโยชน์สาธารณะให้ผู้อาศัยในบริเวณชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ตามสมควรที่จะไม่ก่อความเสียหายและผลกระทบใด ๆ ในพื้นที่ และบริเวณรอบ ๆ ใกล้เคียง จนถึงปัจจุบัน ณ มีนาคม 2560*

2. สาเหตุความขัดแย้ง

จากการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้อง และจากการตรวจสอบเอกสารพบว่า คู่กรณีความขัดแย้งนั้น มี 2 คู่กรณี ได้แก่ 1) ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับผู้พัฒนาโครงการ โดยมีประเด็นความขัดแย้งหลักคือกลุ่มประชาชนที่ต่อต้านไม่เห็นด้วยกับการให้มีนิคมอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอีกในพื้นที่ เนื่องจากผู้ประกอบการในนิคมอุตสาหกรรมรายอื่นซึ่งมีอยู่เดิมในพื้นที่ ได้สร้างผลกระทบกับชุมชนมาอย่างเรื้อรังและไม่สามารถแก้ไขได้อย่างเด็ดขาด แต่ทว่าทางผู้พัฒนาโครงการ

นิคมบ้านค่ายก็เดินทางดำเนินการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environmental Impact Assessment: EHIA) จนจบสิ้นกระบวนการ ซึ่งทำให้เกิดประเด็นความขัดแย้งต่อมาก็คือความโปร่งใสของการดำเนินงาน และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับหน่วยงานผู้ให้อนุญาต/หน่วยงานราชการ โดยมีประเด็นความขัดแย้งหลักคือ ความโปร่งใสของการดำเนินงานในการประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่อุตสาหกรรม ที่ไม่มีการทำประชาสัมพันธ์จากภาคประชาชน และ การประกาศพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ได้จัดตั้งพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม และพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรม ซึ่งขัดกับร่างผังเมืองรวมจังหวัดระยอง

ทั้งนี้จากการศึกษาถึงสาเหตุความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ตามทฤษฎีของคริสโตเฟอร์ มัวร์ ได้ดังนี้

1) ความขัดแย้งทางด้านข้อมูล พบว่าการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนยังอยู่ในระดับต่ำ พบว่ามี 2 ประเด็น โดยประเด็นแรกได้แก่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารประชาชนไม่ครอบคลุม มีประชาชนบางกลุ่มไม่ได้รับข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการหรือการประชาสัมพันธ์โครงการ ดังที่ประชาชนคนที่ 2 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ไม่เห็นโครงการมาบอกว่าจะทำอะไร เห็นอีกทีก็กำลังถมที่ รู้แค่ว่าเขาจะสร้างโรงงานอุตสาหกรรม แต่ไม่รู้โรงงานอะไร” สอดคล้องกับ ประชาชนคนที่ 4 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “เราก็ดำเนินชีวิตตามปกติ ไม่รู้เรื่องเลยว่าเขาจะมาสร้างอะไร ก็มีคนมาเล่าปากต่อปากให้ฟังอย่างนั้น อย่างนี้ บางทีก็ชวนไปประท้วงกับเขาบ้าง แต่เราก็ไม่ได้ไป เพราะไม่รู้ว่ามันจะเกิดประโยชน์หรือมีผลกระทบอะไรบ้าง” และในส่วนบริษัทผู้ดำเนินโครงการเจ้าหน้าที่คนที่ 1 ก็ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ทางเราดำเนินการกระบวนการถูกต้องตามกฎหมาย ข้อกำหนด ทุกอย่างอย่างเคร่งครัด เราพยายามเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารไปยังกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียให้มากที่สุด ในหลาย ๆ ช่องทาง ทั้งปิดประกาศ ใบปลิวผ่านทาง อบต. ผ่านตามผู้นำชุมชน บางครั้งจัดให้มีรถเครื่องเสียง ขับขึ้นประกาศรอบชุมชนด้วย แต่ก็ต้องยอมรับด้วยว่าก็ยังมีการประท้วงบางกลุ่มที่หาเข้ากินคำ ต้องคืนนหารายได้เลี้ยงชีพจึงไม่ได้สนใจเรื่องพวกนี้ และอีกกลุ่ม คือกลุ่มคนที่คัดค้าน กลุ่มคนกลุ่มนี้มีอคติแต่เริ่มแรกที่จะไม่เอาเลย ไม่รับรู้ไม่ฟังข่าวสารจากทางโครงการเลย แต่กลับรับฟังนักวิชาการภายนอกหรือ เอ็นจีโอที่เข้ามาปลุกระดมแทน” ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่ามีปัจจัยหลายสาเหตุที่ทำให้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทางโครงการมีข้อจำกัด ประเด็นที่สอง ได้แก่ ความโปร่งใสและกลไกการป้อนข้อมูล ประชาชนคนที่ 5 ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เราเห็นมีเวทีรับฟังความเห็นของโครงการ เราก็ดำเนินไป เพราะบ้านเราอยู่ใกล้ เขาก็มีการบรรยายเกี่ยวกับโครงการ ส่วนใหญ่จะเป็นแต่ด้านดี จะได้ประโยชน์กับชุมชนบ้าง กับประเทศบ้าง ส่วนในด้านของปัญหา หรือผลกระทบเขาก็มีพูดถึงบ้างบอกว่ามาตรการควบคุมตามกฎหมาย มีเทคโนโลยีที่ดีมีประสิทธิภาพ สามารถควบคุมได้ เราก็ดำเนินไปด้วยความรู้หรือ แต่ก็กลัวอยู่” และประชาชนคนที่ 6 ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “โครงการพูดแต่ด้านดี นำเสนอแต่ในด้านบวก ลองไปฟังกลุ่มคนที่เขาคัดค้าน เขาก็มีนักวิชาการมีคนมีความรู้เหมือนกัน สิ่งที่ว่าดี ๆ นั้น คนนอกได้ แต่ประชาชนพื้นที่ มีแต่เสียกับเสีย” จะเห็นได้ว่าในประเด็นนี้ประชาชนได้รับข้อมูลล่าช้า และยังไม่ครอบคลุมประชากรบางกลุ่ม ไปจนถึงการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกัน จากผู้เผยแพร่ข้อมูลทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกัน และไม่ได้นำเสนอข้อมูลข้อดีข้อเสียโดยตรงไปตรงมา ทำให้ประชาชนเกิดความสับสนในข้อเท็จจริงของโครงการ จากการศึกษาที่พบทั้งสองประเด็นดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุนำไปสู่ความขัดแย้ง และอาจทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้

2) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ซึ่งแบ่งได้เป็น ประเด็นแรกความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ของประชาชนในประเด็นของการเปิดเบี่ยงนํ้าการระบายน้ำ ดังเช่นประชาชนคนที่ 2 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “โครงการตั้งอยู่ต้นน้ำ ก็จะดึงน้ำเข้าไปใช้หมดก่อนชาวบ้าน แล้วชาวบ้านจะเอาน้ำที่ไหนไปทำการเกษตร ยิ่งหน้าแล้งน้ำก็ลดจนแทบไม่เหลืออยู่แล้ว” และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองท้องถิ่นคนที่ 2 ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “ชาวบ้านและประชาชนมีความกังวลเรื่องน้ำ จะไม่เพียงพอต่อการใช้เพราะโครงการจะดึงน้ำไปใช้ แล้วก็กังวลว่าโครงการจะปล่อยน้ำเสียลงลำธาร แล้วไหนจะมีเรื่องมลพิษ เรื่องสุขภาพอีกชาวบ้านกลัวจะเกิดผลกระทบ” ทั้งนี้จึงพอจะเห็นถึงสาเหตุในด้านผลประโยชน์ของประชาชน จนนำไปสู่ความขัดแย้ง ประเด็นที่สองเป็นเรื่องของผลประโยชน์ของผู้พัฒนาโครงการ บริษัทผู้ดำเนินโครงการ คนที่ 1 ให้สัมภาษณ์ว่า “เราวางแผน

การดำเนินโครงการมาก่อนหน้าหลายปี ติดต่อผู้ร่วมงาน นักลงทุนหลายฝ่าย แล้วโครงการก็มาหยุดชะงัก นักลงทุนเขาก็เกิดการถอนตัว และให้ความเชื่อมั่นทางเรลดลง ส่งผลต่อโปรเจกต์อื่น ๆ ของบริษัท เม็ดเงินในการลงทุนก็สูญเปล่า แต่ทางเราก็ต้องยอมรับการตัดสินใจของส่วนรวม เพราะเราเป็นบริษัทใหญ่ระดับประเทศต้องไม่ทำให้ภาพลักษณ์องค์กรเสียหาย” ประเด็นที่สาม ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากหน่วยงานรับผิดชอบภาครัฐ ซึ่งโครงการได้ยุติการดำเนินการต่อ ทำให้กระทบต่อยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนอุตสาหกรรมทั่วประเทศ เพื่อรองรับกับการลงทุนในมิติใหม่ รองรับการแข่งขันไทยก้าวสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดย เจ้าหน้าที่หน่วยงานกลางของรัฐได้ให้สัมภาษณ์ว่า “การที่ประชาชนต่อต้านอุตสาหกรรม เป็นเพราะกังวลในผลกระทบที่จะเกิดกับตน ยังไม่ได้มองถึงภาพรวมของจังหวัด ของประเทศ ที่จะเกิดขึ้น แต่ก็เป็นเรื่องดี ที่ประชาชนเริ่มมีการแสดงออกทางความคิด เพียงแต่ยังใช้องค์คิดทางแง่ลบ ตัดสินใจดำเนินการของรัฐ” ทั้งนี้เห็นได้ว่าในแต่ละภาคส่วนล้วนมีความเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ ไม่ว่าโครงการจะเป็นไปในทิศทางใด จึงเป็นสาเหตุความขัดแย้ง

3) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการดำเนินงานพัฒนาโครงการ เกิดขึ้นในรูปแบบจากบนสู่ล่าง (Top-Down) จากนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมภาครัฐ ทำให้เกิดประเด็นความขัดแย้งที่ผู้วิจัยค้นพบ 2 ประเด็นโดยประเด็นแรกได้แก่ การประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่อุตสาหกรรมโดย การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) โดยเจ้าหน้าที่องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร คนที่ 1 ได้กล่าวว่า “ตามกระบวนการร่างผังเมืองรวมจังหวัดระยอง พื้นที่ตรงนี้ได้ระบุเป็นพื้นที่ประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม ซึ่งร่างผังเมืองฉบับนี้ได้ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ผ่านกระบวนการตามกฎหมายที่เป็นสาธารณะ และคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติมีมติเห็นชอบกำหนดตามมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และสุขภาพในพื้นที่เพื่อควบคุมให้มีการพัฒนาใด ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่ท้ายที่สุดขณะกลับมีการกำหนดให้เขตพื้นที่ดังกล่าวจัดตั้งเป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรมทั่วไป” สอดคล้องกับประชาชนที่ 3 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ตอนประชุมร่างผังเมืองก็มีมติเป็นแบบหนึ่ง แต่ทำไมตอนออกประกาศ กลับเป็นอีกแบบหนึ่ง รัฐไม่ได้รับฟังความเห็นหรือมติ ของส่วนรวมเลย” ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่เกิดการไม่พึงพอใจในการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐที่ดำเนินการ ประเด็นที่สอง ได้แก่ การดำเนินงานของการจัดทำรายงานวิเคราะห์การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพนั้น ขาดความโปร่งใส และกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจากภาคประชาชน ซึ่งเป็นสาเหตุต่อเนื่องจากประเด็นแรก ทำให้เกิดกระแสกลุ่มต่อต้านในชื่อ กลุ่มบ้านค่ายรักบ้านเกิด โดยประชาชนคนที่ 3 ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เขาก็จัดทำเวทีรับฟังความเห็นตามกฎหมายอยู่แล้ว แต่ไม่รู้เขาไปประกาศเชิญชาวบ้านมาจากไหน เลือกมาอย่างไร บางครั้งก็มีกลุ่มคนคัดค้านมาประท้วงชุมชน ด้านหน้าใกล้ ๆ กัน แต่เขาก็ทำของเขาต่อไปจนจบเวที” สอดคล้องกับเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองท้องถิ่นคนที่ 1 ที่เป็นกลาง ได้กล่าวว่า “โครงการเขาก็มีการส่งจดหมายเชิญมายังทางเรา และได้ปิดประกาศในที่สาธารณะ และประสานไปกับผู้นำชุมชน ถึงวันคนก็มาเยอะ มีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยเข้ามาถกเถียงกัน แต่ก็จะมีบางกลุ่มที่ไม่เอาเลย ไม่เข้าร่วมกระบวนการใด ๆ ทั้งสิ้น ทางโครงการเขาก็เลยไม่ได้รับฟังความเห็นจากประชากรกลุ่มนี้” ดังนั้น จากการศึกษาที่พบเห็นได้ว่า กระบวนการรับฟังความเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ยังไม่ครอบคลุมกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมด เกิดความไม่เชื่อถือและไว้วางใจของรายงานวิเคราะห์ผลการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

4) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบใน 2 ประเด็นดังนี้ ประเด็นแรกคือการประกาศจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม ของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยให้สิทธิ์แก่บริษัทเจ้าของโครงการ โดยเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองท้องถิ่น คนที่ 2 กล่าวว่า “องค์กรท้องถิ่นไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ การพิจารณาตัดสินใจเกิดจากหน่วยงานเบื้องบน ซึ่งไม่มีใครรู้ถึงที่มาที่ไปว่าผู้ใหญ่เขาคิดกันอย่างไร ถึงได้ประกาศจัดตั้งเขตพื้นที่อุตสาหกรรมแล้วให้สิทธิ์บริษัทดังกล่าว ดำเนินงานต่อ” สอดคล้องกับประชาชนคนที่ 1 ได้กล่าวว่า “บริษัทผู้ดำเนินโครงการ เป็นองค์กรใหญ่ มีทุน มีกำลังสูง ทางหน่วยงานรัฐก็เลยสนับสนุนเต็มที่” ในส่วนนี้จึงมีเรื่องของความสัมพันธ์ของหน่วยงานดังกล่าว ประเด็นที่สองคือ การจัดทำรายงานวิเคราะห์ประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญ โดยนักวิชาการคนที่ 2 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “จากการที่บริษัทเจ้าของโครงการได้จ้างวานที่บริษัทที่ปรึกษาภายนอกมารับผิดชอบทำรายงาน นั่นก็คือเป็นนายจ้างกับลูกจ้าง ลูกจ้างจึงต้อง

พิจารณาถึงความต้องการนายจ้างสำคัญกว่าอื่น ๆ ผลการวิเคราะห์จึงออกมาในเชิงบวกมากกว่า และเสี่ยงการนำเสนอในแง่ลบแก่ประชาชน” ซึ่งในส่วนนี้ได้สอดคล้องกับประเด็นความขัดแย้งด้านข้อมูลที่ประชาชนได้รับดังกล่าวในช่วงต้น

5) ความขัดแย้งด้านความเชื่อ โดยเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในช่วงแรก เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ที่ไม่เห็นด้วยในการพัฒนาโครงการนั้น มีความเชื่อว่าการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในพื้นที่ จะทำให้เกิดผลกระทบทางด้านลบมากกว่าด้านบวก เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมา นิคมอุตสาหกรรมเดิมในพื้นที่อำเภอบ้านค่ายที่เป็นของผู้ประกอบการเอกชนรายอื่น ได้ก่อปัญหาผลกระทบแก่ชุมชน ทั้งด้านปัญหามลพิษ ด้านปัญหาสุขภาพ และด้านปัญหาทางการเกษตร และได้มีการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น ไม่สามารถแก้ไขในระยะยาวได้ จึงเป็นปัญหาเรื้อรังมาตลอด ผวนกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อสาธารณะที่เผยแพร่ในสังคมในประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม หลากหลายพื้นที่ในประเทศไทย ดังที่ประชาชนคนที่ 1 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “อยู่อาศัยมาตั้งแต่เด็ก 20 ปีก่อนมีแต่พื้นที่นา ปลูกอะไรก็งามไปหมด ตั้งแต่มีนิคมอุตสาหกรรมเข้ามา ก็พืชไร่ก็เริ่มไม่ออกดอกออกผลเหมือนเดิม” สอดคล้องกับประชาชนคนที่ 2 ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “บ้านเราแต่ก่อนเป็นชนบทอยู่แบบวิถีชาวบ้าน เดี่ยวนี้มีนิคมอุตสาหกรรม เดี่ยวก็เจอน้ำเน่า เดี่ยวก็เจอกลิ่นเหม็น บางทีก็มีเสียงระเบิดอยู่แบบผวกแล้ว ๆ” และประชาชนคนที่ 1 ยังให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “เห็นข่าวในทีวี ในหนังสือพิมพ์หลาย ๆ ที่ชาวบ้านเขาเดือนร้อน โรงงานก็ไม่รับผิดชอบ หน่วยงานรัฐก็ไม่เข้ามาช่วยเหลือ เหมือนที่แม่เกาะที่เป็นข่าวดัง ไม่อยากให้บ้านเราเป็นอย่างนั้น นี่เท่าที่มีนิคม ในบ้านเราก็เยอะพอแล้ว” ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประชาชนมีความเชื่อว่าการเข้ามาของนิคมอุตสาหกรรมจะก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบแก่ประชาชนในพื้นที่

3.แนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

จากสาเหตุความขัดแย้ง ทั้ง 5 ประเภท ที่ได้กล่าวมาในช่วงต้นแล้ว ผู้วิจัยได้ถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) และเห็นว่าการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ได้ตั้งแนวทาง ดังนี้

1) หน่วยงานภาครัฐ

- (1) ภาครัฐต้องมีการวางแผนนโยบายพัฒนาประเทศในระดับยุทธศาสตร์ ลดความเสี่ยงสู่การพัฒนาที่มีข้อจำกัดเพิ่มประสิทธิภาพโครงการพัฒนาที่ก่อประโยชน์สูงสุด ซึ่งจะทำให้ภาพรวมในการพัฒนาประเทศดำเนินไปได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น
- (2) ภาครัฐต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจพิจารณาในการดำเนินการใด ๆ ที่จะส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมกับประชาชน และดำเนินการอย่างโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้
- (3) ภาครัฐต้องมีการส่งเสริมสนับสนุนการประชาสัมพันธ์การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณชนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีกระบวนการเรียนรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายต่อข้อมูลข่าวสาร สร้างองค์ความรู้รวมถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ภาคประชาชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มศักยภาพความเข้มแข็งของประชาชน มีความรู้และข้อมูลเพียงพอในที่จะสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ไม่ถูกชักจูงหรือใช้อคติในการตัดสินใจ และยังส่งผลต่อการมีบทบาทในการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างเต็มที่

2) ภาคประชาชน

- (1) ภาคประชาชนควรมีการติดตามข่าวสาร โดยเฉพาะในประเด็นที่จะส่งผลในทางตรง และทางอ้อมต่อตน หรือชุมชนที่อาศัย รับฟังอย่างเป็นกลางและมีเหตุผลจากหลาย ๆ ช่องทาง โดยไม่ใช้อคติในการรับฟังข้อมูลข่าวสาร เพียงด้านใดด้านหนึ่ง อย่างเดียว
- (2) ประชาชนควรให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของภาครัฐ หรือภาคเอกชน ในการดำเนินการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อตนเอง ใช้สิทธิเสรีในการแสดงความเห็นในสิ่งที่ก่อประโยชน์

3) ภาคเอกชนและเจ้าของโครงการ

- (1) ผู้ดำเนินโครงการต้องจัดทำข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน นำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง และครบถ้วน ครอบคลุมรายละเอียดของการดำเนินการของโครงการพัฒนา โดยการจัดทำข้อมูลดังกล่าวต้องมีรูปแบบและภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจของประชาชนทั่วไป และเผยแพร่ในหลายช่องทางให้ครอบคลุมประชาชน และกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียของโครงการ
- (2) ผู้ดำเนินโครงการต้องให้ความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน รับฟังความเห็นของภาคประชาชน รวมถึงภาคอื่น ๆ ด้วย และนำประเด็นเหล่านั้นนำไปพิจารณาในการตัดสินใจดำเนินงานด้วยเช่นกัน
- (3) ผู้พัฒนาโครงการจะต้องดำเนินการตามกฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวข้องทางสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดอย่างโปร่งใส สามารถติดตามและตรวจสอบได้ในขั้นตอนกระบวนการดำเนินงาน พร้อมให้ความสำคัญกับทุกภาคส่วนโดยไม่ใช้อยคติ โดยอาศัยหลักการมาภิบาลมาเป็นแนวทาง เพื่อลดการทุจริตและข้อผิดพลาด เพื่อประโยชน์สูงสุดของทุกภาคส่วน

4) นักวิชาการ และองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และสื่อมวลชน

- (1) องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และนักวิชาการ ควรวางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าแทรกแซงเพื่อหวังผลประโยชน์ นำเสนอข้อมูลข่าวสารจากการวิเคราะห์อย่างปราศจากอคติแก่สาธารณะชน เป็นตัวกลางสนับสนุนในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา และลดความขัดแย้งในสังคม
- (2) สื่อมวลชน ควรเป็นกระบอกเสียงในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงอย่างครบถ้วน ให้กับสาธารณะชน เพราะเป็นการเผยแพร่ในวงกว้างที่จะสร้างกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ และการติดตามจากทุกภาคส่วนในประเทศ ซึ่งเป็นแรงกดดันที่มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาโครงการ

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยความขัดแย้งจากการพัฒนาขนาดใหญ่ กรณีศึกษา โครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ ดังนี้

ประเด็นด้านบริบทความเป็นมาของโครงการพบว่ารูปแบบการพัฒนาโครงการนั้นเกิดขึ้นในรูปแบบ บนสู่ล่าง (Top-Down) ตามนโยบายของรัฐเพื่อผลักดันภาคอุตสาหกรรม แต่ขาดการประชาวิจารณ์และการมีส่วนร่วมจากประชาชน และผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง จึงทำให้โครงการการพัฒนาไม่สอดคล้องกับความประสงค์ของประชาชน สอดคล้องกับ จุฑารัตน์ ชมพันธ์ (2555) ที่กล่าวว่า ในรูปแบบนี้เป็นลักษณะการสั่งการจากภาครัฐสู่ประชาชน เป็นการมีส่วนร่วมที่มีได้เกิดจากความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งประเด็นสำคัญ คือ “ใครเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้าย” ในการดำเนินนโยบายหรือโครงการพัฒนาต่าง ๆ รัฐหรือผู้อำนาจตัดสินใจมีสิทธิการหรือโครงการพัฒนาใด ๆ จะเปิดโอกาสให้ประชาชน รวมทั้งผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจได้ในระดับใดบ้าง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและโครงการที่มีความเสี่ยงด้านผลกระทบต่อชุมชน ประชาชนและชุมชนไม่สามารถมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอันเป็นฐานชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา

ประเด็นของสาเหตุความขัดแย้ง ผู้วิจัยนำเอาชนิดความขัดแย้งของวงกลมความขัดแย้งของคริสโตเฟอร์ มัวร์ ที่แบ่งเป็น 5 ประเภท มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการ พบว่าสาเหตุความขัดแย้งนั้นเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันในแต่ละด้าน จนทำให้ทวีความรุนแรงความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น โดยสาเหตุหลักเริ่มต้นมาจาก ความเชื่อในแง่ลบของของประชาชน ในด้านของผลกระทบเชิงลบที่มาจากอุตสาหกรรมจะส่งผลกระทบต่อชุมชน และฐานชีวิตความเป็นอยู่ของตน เกิดกลุ่มคนที่ไม่สนับสนุนโครงการแต่ก็ยังได้มีการแสดงออกมากนัก และในขณะเดียวกันก็มีเรื่องของโครงสร้างกระบวนการดำเนินงานหน่วยงานภาครัฐและเจ้าของโครงการที่ขาดความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง ทวีความขัดแย้งเพิ่มขึ้น จนเกิดกลุ่มการรวมตัว แบ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนและคัดค้านอย่างชัดเจน โดยใช้คดีและ

มุมมองเพียงด้านเดียวตัดสินและรับข่าวสาร นำไปซึ่งความขัดแย้งทางข้อมูลของการนำเสนอเผยแพร่ที่สอฝ่ายขัดแย้ง นำมาโจมตีซึ่งกัน และนำไปสู่ประเด็นความขัดแย้งอื่น ๆ ต่อมา ได้แก่ แง่ด้านผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย และความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย สอดคล้องกับ นุชนา สกุลสถาพร และ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2560) ได้กล่าวว่าความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการหลาย ๆ โครงการ มีสาเหตุความขัดแย้ง มาจากสาเหตุด้านใดด้านหนึ่งก่อน และเมื่อไม่สามารถแก้ไขได้ในจุดนั้น การดำเนินการต่อไปยังส่งผลต่อความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้ จนท้ายที่สุดความขัดแย้งนั้นจะทวีความรุนแรงจนไม่สามารถแก้ไขได้ จนอาจต้องใช้ อำนาจในการตัดสินจากศาลปกครอง หรือกฎหมายสูงสุดชี้ขาด ผล แพ้-ชนะ เพื่อระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้แนวทางแก้ไขในปัจจุบันคงมีเพียง โครงการต้องยุติ ชะลอการดำเนินการก่อสร้างโครงการไว้ตามคำตัดสินของศาลปกครอง แต่หากมีการเคลื่อนไหว หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงการพัฒนาเกิดขึ้นในรอบใหม่ การดำเนินการก็จะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาในอดีตดังกล่าว ส่งผลไปยังความเชื่อ และค่านิยม ในด้านลบเพิ่มขึ้นยิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีมุมมองที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่อาศัยหรือใกล้เคียงในชุมชนเกิดอุปสรรคตั้งแต่การวางแผนระยะแรก และไม่ก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

ดังนั้นแล้วจากการศึกษาของผู้วิจัยที่ได้ถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาโครงการนิคมอุตสาหกรรมระยอง (บ้านค่าย) ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่แท้จริงและมีประสิทธิภาพนั้นควรที่จะแก้ที่ต้นเหตุ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนมีบทบาทเข้ามาเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ตามแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ผู้วิจัยได้นำเสนอ ในหัวข้อแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในข้างต้น ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศเดินหน้าได้อย่างต่อเนื่องอย่างยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติทุกภาคส่วน อย่างสมดุล

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ซึ่งอาจมีข้อจำกัดในด้านของทุนวิจัย ระยะเวลาการศึกษา การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลบางกลุ่ม อาจมีประเด็นความน่าเชื่อถือในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในเนื้อหางานวิจัย ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่าจะมีผู้สนใจในประเด็นที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเหล่านี้ นำไปใช้ประโยชน์กับงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ เปรียบเทียบในประเด็นต่าง ๆ มีการค้นพบว่ามีทิศทางสอดคล้องหรือต่างกันไปในประเด็นใด และนำไปวิเคราะห์เชื่อมโยงแบบบูรณาการ ซึ่งจะทำงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น สามารถนำไปอ้างอิง และต่อยอดในการศึกษาวิจัยระดับชาติ และนานาชาติ ได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- มัวร์,คริสโตเฟอร์ ดับเบิลยู. (1996). กระบวนการไกล่เกลี่ยคนกลาง ยุทธศาสตร์ การนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง. แปลจาก *The Mediation Process : Practical Strategies for Resolving Conflict*. โดย วันชัย วัฒนาศัพท, สุวิทย์ เลาวหศิริวงศ์ และวงศา คงดี. กรุงเทพฯ ฯ: ศิริภณธ์ ออฟเซ็ท.
- วันชัย วัฒนาศัพท. (2547). *ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา*. กรุงเทพฯ ฯ: ศิริภณธ์ ออฟเซ็ท.
- สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. 2549. *แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- นุชนา สกุลสถาพร, จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2560). *ความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการ วอเตอร์ฟร้อนท์ พัทยา ไทยแลนด์*. *The Proceedings of 55th Kasetsart University Annual Conference* (เล่มที่ 3 , 572-579)

เอกสารอ้างอิง

- จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2556). **ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนา**. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 9 (1), 85-106.
- จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2555). **การวิเคราะห์หลัก“การมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน “The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement” ในบริบทประเทศไทย**. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 8 (1), 123-141.
- รุจิกานต์ เสนาคง และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2558). **การประเมินผลระบบการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย กรณีศึกษาโครงการสะพานข้ามอ่างเก็บน้ำลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์**. การจัดประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 5.
- สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบ และรักกิจ ศรีสรินทร์. (2540). **รายงานการวิจัย การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน กรณีศึกษาโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน**. กรุงเทพฯ: กรมการปกครอง.
- คมชัดลึกออนไลน์. (2555). **นิคมอุตสาหกรรมบ้านค่าย ความท้าทายของ กนอ.ในการเดินหน้า**. สืบค้นจาก <http://www.komchadluek.net/news/economic/140574>

การศึกษาวิธีการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย
A Study of Safeguarding Intangible Cultural Heritage Strategies of Thai Puppets
of Baan Tookatoon Hoonkrabok Thai (Thai Puppet)

หทัยรัตน์ บุญโยปัทม์¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิธีการอนุรักษ์ สืบสาน และสร้างสรรค์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง โดยใช้การสัมภาษณ์เจาะลึกของผู้ก่อตั้งและผู้แสดงหุ่นกระบอก จำนวน 8 คน และการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ป้ายนิทรรศการ และเฟซบุ๊กของบ้านตุ๊กกะตุ่น ผลการวิจัยพบว่าบ้านตุ๊กกะตุ่น มีวิธีการอนุรักษ์หุ่นกระบอกจากการประดิษฐ์ด้วยวิธีการดั้งเดิมและการเชิดหุ่นจากศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงด้านหุ่นกระบอกไทย สำหรับวิธีการสืบสานหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ประกอบด้วย 3 วิธี คือ 1) การแสดงผลงานเผยแพร่ผ่านการจัดทำนิทรรศการเกี่ยวกับข้อมูลหุ่นกระบอก การแสดงหุ่นกระบอกไทยตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในหน่วยงานราชการและเอกชน และการสร้างเวทีหรือสถานที่ Tookatoon Studio and Theatre 2) การรับรู้ถึงหุ่นกระบอกไทยโดยจัดเว็บไซต์ของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ และเฟซบุ๊ก และ 3) การถ่ายทอดด้วยวิธีการฝึกอบรมหุ่นกระบอก 2 แบบ คือ การประดิษฐ์หุ่นกระบอกจิวและการฝึกเชิดหุ่นกระบอก สำหรับการสร้างสรรค์นั้น บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ได้ประยุกต์การแสดงหุ่นกระบอกให้เข้ายุคสมัยใหม่และสอดคล้องกับอุปนิสัยของคนรุ่นใหม่ นอกจากนี้ บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ยังได้พัฒนากลไกหุ่นกระบอกของตัวเองผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา

คำสำคัญ: การปกป้องคุ้มครอง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หุ่นกระบอกไทย

Abstract

This research was aimed to study conservation, transmission and creation strategies of Thai Puppets of Baan Tookatoon Hoonkrabok Thai and used a qualitative method with a purposive sampling, in-depth interviews of a Baan Tookatoon founder and seven performers and data syntheses of documents, exhibition boards and a Facebook of Baan Tookatoon. The research found that Baan Tookatoon employed the conservative methods by inventing them traditionally and learning to perform the puppets from National Artist in Thai puppet performance. The transmitting method of Baan Tookatoon consisted of 3 ways including (1) publicizing Thai puppets through exhibition boards, show performance in both public and private sectors, and Tookatoon Studio and Theatre, (2) recognizing the existence of the Thai puppets by creating a website and Facebook, and (3) the transmitting method divided into two including the mini puppet invention and the puppet performance. For the creative method, Baan Tookatoon applied the puppet performance in accordance with modern age and new generation characters. Moreover, Baan Tookatoon developed its own puppet's mechanism through the research and development process.

Keywords: safeguarding, intangible cultural heritage, Thai puppets

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทนำ

หุ่นกระบอกเป็นการผสมผสานความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านศิลปะหลายแขนง ทั้งด้านช่างฝีมือที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์หุ่นให้ออกมาอย่างงดงามและคล้ายคลึงกับของจริงมากที่สุด ยังมีการออกแบบและสร้างฉากประกอบการแสดงและศิลปะการแสดงที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำทางร่ายรำเพื่อเลียนแบบคนและเป็นท่าทางหุ่นโดยเฉพาะ ดนตรีที่ประกอบการแสดงซึ่งมักใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า รวมถึงการร้องเพลงประกอบการแสดงหุ่นมักจะใช้บทละครนอก เช่น ลักษณะวงศ์ สังข์ทอง แก้วหน้าม้า เป็นต้น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2553) การแสดงหรือการเล่นหุ่นสามารถสืบค้นย้อนไปในสมัยอยุธยาตอนกลาง ดังปรากฏในบันทึกไม่ว่าจะเป็นหมายรับสั่ง สมุดไทย วรรณกรรม และวรรณคดีต่าง ๆ แต่เดิมเรียกว่าหุ่นหลวงซึ่งเป็นมหรสพหรือเครื่องบันเทิงที่เล่นในงานราชพิธีต่าง ๆ หากแต่การเล่นหุ่นกระบอกที่มีอิทธิพลต่อหุ่นกระบอกไทยในปัจจุบัน ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) นับเป็นยุคเฟื่องฟูของหุ่นกระบอกไทย มีผู้ประดิษฐ์และคณะกรรมการแสดงเป็นจำนวนมาก เช่น คณะของหม่อมราชวงศ์เกาะ คณะนายเปี้ยก ประเสริฐกุล เล่นทั้งในงานหลวงเช่นงานพระเมรุของพระราชโอรสและพระราชธิดา และงานราษฎร์ เช่น เล่นแก้บน ทำขวัญลูก ทำขวัญนาคน เป็นต้น (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2558)

ปัจจุบันการแสดงหุ่นกระบอกในงานมหรสพเหมือนเมื่อครั้งในอดีต มักถูกแทนที่ด้วยสิ่งบันเทิงรูปแบบใหม่ ๆ เช่น การแสดงดนตรีสดหรือคอนเสิร์ต การเต้นรำ การแสดงลีลาประกอบเพลง เป็นต้น ทำให้ขาดความนิยมในหมู่นักชม อีกทั้งยังมีผู้สืบทอดการแสดงเชิดหุ่นลดน้อยลงดังจากคำกล่าวของคุณนิเวศ แวสมณะ ผู้ก่อตั้งบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทยว่า “หุ่นกระบอกไทยเวลานี้เรียกได้ว่าเข้าขั้นวิกฤติ สุ่มเสี่ยงที่จะสูญหายไปจากสังคมไทย ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากหุ่นกระบอกนั้นดูเชยไม่ทันสมัย” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2557) คณะหุ่นกระบอกที่ยังสามารถรับงานแสดงในปัจจุบัน มีเหลืออยู่เพียงไม่กี่คณะ ส่วนมากออกปฏิบัติงานในแถบภาคกลาง เช่น กรุงเทพฯ นครปฐม เพชรบุรี ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา สมุทรสงคราม นนทบุรี คณะหุ่นกระบอกที่ยังคงสามารถรวมเป็นคณะและออกปฏิบัติงานเป็นอาชีพได้ คือ หุ่นกระบอกคณะนายเปี้ยก ประเสริฐกุล หุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ หุ่นกระบอกคณะตรุณีสีพื้น้อง คณะหุ่นแม่สังวาลย์ (บุญสม เพชรน้อย, 2559: ออนไลน์) หากแต่คณะหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทยก่อตั้งโดยคุณนิเวศ แวสมณะ ในปี พ.ศ. 2540 เป็นบุคคลที่มีความตั้งใจที่จะสืบสานและธำรงศิลปะหุ่นกระบอก โดยจัดตั้งบ้านตุ๊กกะตุ่นหุ่นกระบอกไทยเป็นแหล่งเรียนรู้การประดิษฐ์ การเชิดให้แก่เยาวชนและบุคคลที่สนใจ อีกทั้ง ยังได้รับรางวัลระดับชาติ “วัฒนธรรมคุณากร” ประจำปี 2555 จากกระทรวงวัฒนธรรม สำหรับผู้ที่ทำคุณประโยชน์ด้านศิลปะ คุณนิเวศฯ ยังได้เผยแพร่หุ่นกระบอกไทยไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น สถานศึกษา สถานที่ราชการ งานเทศกาล เป็นต้น หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น ยังได้รับจัดเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป (OTOP) ระดับ 5 ดาวของเขตหลักสี่อีกด้วย (ITOP 5 Star, ม.ป.ป.) การดำเนินงานด้านหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ จึงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงศึกษาวิธีการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบ้านตุ๊กกะตุ่นหุ่นกระบอกไทย ผ่านการอนุรักษ์ การสืบสาน และการสร้างสรรค์ ที่ทำให้หุ่นกระบอกกลับมาเกิดฉายาและได้รับความนิยมอีกครั้ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย
2. เพื่อศึกษาวิธีการสืบสานหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย
3. เพื่อศึกษาวิธีการสร้างสรรค์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย

กรอบแนวคิดการวิจัย

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นองค์ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติหรือทักษะทางวัฒนธรรม ที่แสดงออกผ่านบุคคลและเครื่องมือหรือวัตถุ เกิดการยอมรับและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกลุ่มคนหรือชุมชน รวมถึงมีการสืบทอดจากรุ่นไปสู่รุ่น ขณะเดียวกันมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมของกลุ่มคนหรือชุมชน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2560: ออนไลน์) ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดแนวทางการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ 7 แนวทาง (เบญจรัตน์ มาประณีต, 2552, 61-62) ได้แก่

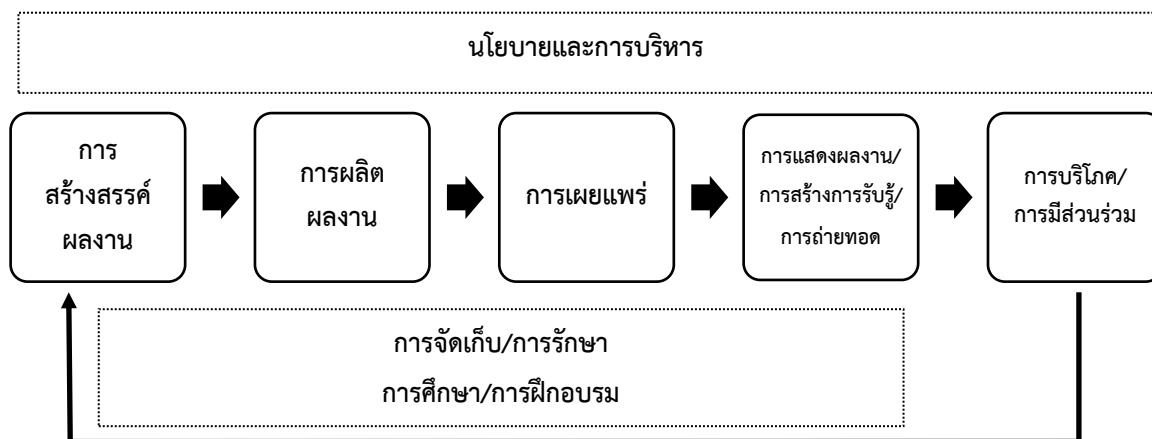
1. การจัดเก็บทะเบียนข้อมูล (Data Collection) เป็นการบันทึกหลักฐานข้อมูลของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจัดเก็บในรูปของ ภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่ง และสื่อเสียง
2. การขึ้นทะเบียน (Registration) เป็นหลักฐานยืนยันการเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดเป็นสมบัติของชาติและมวลมนุษยชาติ รวมทั้งพัฒนาให้เกิดเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญและยั่งยืนต่อไป
3. การส่งเสริมทางวัฒนธรรม (Promotion) เป็นการสนับสนุนให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรมได้มีโอกาสแสดงออก รวมถึงหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ สามารถจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
4. การอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม (Conservation) เป็นการรักษาวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมตามแบบจารีตดั้งเดิม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความภาคภูมิใจ และเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของผู้ที่สนใจต่อไป
5. การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Transmission) เป็นการนำวัฒนธรรมที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองแล้วไปเผยแพร่แก่สมาชิกในสังคม เพื่อเกิดความเข้าใจตระหนักในคุณค่า และนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย
6. การเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม (Cultural Watch) เป็นการสร้างความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของสมาชิกในสังคม ซึ่งมีหน้าที่ในการรักษาหรือสืบทอดวัฒนธรรมเพื่อความยั่งยืนของวัฒนธรรมของชาติ
7. การพัฒนากฎหมาย (Legal Development) โดยจะต้องบัญญัติกฎหมายให้ครอบคลุมในหลายด้าน ๆ เช่น การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม การแบ่งปันผลประโยชน์จากการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ประโยชน์ และมีการลงโทษในการนำมาใช้อย่างไม่เหมาะสม

นอกจากนี้ สุนันทา มิตรงามและเฉลิมพล งามสุทธิ (2558) ได้เสนอแนวคิดวงจรการผลิตงานวัฒนธรรม (Cultural Production Cycle) จากยูเนสโก (UNESCO, 2007) แบ่งออกเป็น 8 ขั้นตอน (ดูจากภาพที่ 1) ได้แก่

1. นโยบายและการบริหาร (Policy/Management) หมายถึง แนวทางในการดำเนินงานของผู้บริหารผ่านการวางแผน สั่งการ จัดและควบคุมองค์กร เพื่อให้กิจกรรมขององค์กรบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ
2. การสร้างสรรค์ผลงาน (Creation) เป็นกระบวนการแรกของการผลิตงานทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้างสรรค์หรือผลิตผลงาน
3. การผลิตผลงาน (Production) เป็นการผลิตงานทั้งชิ้นเดียว เช่น การเขียนภาพ งานฝีมือ ผลิตซ้ำเพื่อเผยแพร่สู่มวลชน เช่น การเผยแพร่ในโทรทัศน์ วิทยุ รวมถึงการผลิตเครื่องมือพิเศษ เช่น การผลิตเครื่องดนตรี
4. การเผยแพร่ (Dissemination) หมายถึง การหาช่องทางเพื่อนำวัฒนธรรมไปสู่มวลชน เช่น ร้านค้าปลีก ผู้จัดการจำหน่ายภาพยนตร์
5. การแสดงผลงาน/การสร้างการรับรู้/การถ่ายทอด (Exhibition/Reception/Transmission) หมายถึง การนำผลงานทางวัฒนธรรมเผยแพร่สู่ผู้ชม โดยมีการกำหนดพื้นที่และระยะเวลา เช่น จัดตามเทศกาล โรงละคร พิพิธภัณฑ์
6. การบริโภค/การมีส่วนร่วม (Consumption/Participation) หมายถึง กิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมบริโภคและมีส่วนร่วม เช่น การอ่านหนังสือ การเดินรำ การเข้าร่วมงานเทศกาล และการเข้าชมพิพิธภัณฑ์

7. การจัดเก็บ/การรักษา (Archiving/Preserving) หมายถึง การจัดเก็บรักษามผลงานทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น เนื้อหา เอกสาร ภาพถ่าย เพื่อให้ผู้ชมหรือผู้บริโภคสามารถเข้าถึงเรื่องราวในอดีตและต่อยอดในผลงานใหม่ ๆ

8. การศึกษา/การฝึกอบรม (Education/Training) หมายถึง แหล่งความรู้ที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้และสนับสนุนการพัฒนาทางการผลิตผลงานทางวัฒนธรรม เช่น โรงเรียนสอนศิลปะ การวิจารณ์ผลงาน เป็นต้น

ภาพที่ 1 วงจรการผลิตงานวัฒนธรรม (Cultural Production Cycle)

ที่มา: UNESCO (2009) และ สุนันทา มิตรงามและเฉลิมพล งามสุทธิ (2558)

สำหรับงานวิจัยนี้ได้ประมวลแนวคิดกระบวนการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมและของยูเนสโกตั้งที่กล่าวไว้ข้างต้น เพื่อมาใช้ในการศึกษางานวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 3 วิธีการ ได้แก่

1. การอนุรักษ์ หมายถึง การผลิตผลงานให้เป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติแต่เก่าก่อน หรือไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ตามจารีตเดิม รวมถึงการจัดเก็บ/การรักษาผลงานไว้ให้ผู้อื่นได้ศึกษาเรื่องราวในอดีตและสามารถนำมาต่อยอดได้
2. การสืบสาน หมายถึง การแสดงผลงาน การสร้างการรับรู้ และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมไปยังผู้ที่สนใจอันจะยังผลให้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าและนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสม
3. การสร้างสรรค์ หมายถึง การสร้างสรรค์ใหม่หรือการผลิตผลงานที่มีการปรับปรุงสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและความต้องการของผู้บริโภคผลงานทางวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงรวม 8 คน ได้แก่ คณะทำงานบ้านตุ๊กกะต๋นหุ่นกระบอกไทย ประกอบด้วย ผู้ก่อตั้งบ้านตุ๊กกะต๋น 1 คน และผู้แสดงหุ่นกระบอก จำนวน 7 คนที่มีประสบการณ์การแสดง 10 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลหลักที่ทำงานกับบ้านตุ๊กกะต๋นฯ มาโดยตลอด

2. พื้นที่ศึกษา

บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย เลขที่ 1/5 หมู่ที่ 1 ซอยวิภาวดี 60 ถนนวิภาวดีรังสิต เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ ได้รับการยกย่องและชื่นชมจากหน่วยงานทั้งในและต่างประเทศในการอนุรักษ์และสืบสานหุ่นกระบอกของไทย เช่น เป็นหนึ่งในสถานที่น่าเที่ยวในเขตหลักสี่ (Painaidii, ม.ป.ป.) อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอด การจัดแสดงผลงานและนิทรรศการ การสาธิต การฝึกอบรม และการแสดง เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม รวมทั้งมีการบริหารจัดการความรู้ข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านหุ่นกระบอกไทย

3. เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นแบบคุณภาพ (Qualitative Analysis) ใช้วิธีการการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการค้นคว้าเอกสารและเฟซบุ๊กของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ คำถามข้อมูลส่วนบุคคล และคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์ สืบสาน และสร้างสรรค์หุ่นกระบอกของ

4. การรวบรวมข้อมูล

4.1 ผู้วิจัยได้ทำจดหมายขอความอนุเคราะห์เข้าเยี่ยมชมและสัมภาษณ์คณะทำงานบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย ระหว่างเดือนธันวาคม 2559 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ 2560 โดยได้รับอนุญาตจากคณะทำงานฯ ให้บันทึกภาพ และเสียงคำสัมภาษณ์ตามข้อกำหนดของคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการที่ทำวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

4.2 ผู้วิจัยได้ประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เอกสาร ป้ายนิทรรศการ และเฟซบุ๊ก ของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

4.3 ผู้วิจัยได้ขออนุญาตจากคุณนิเวศ แววมณะ ให้ถ่ายภาพหุ่นกระบอกและสถานที่ของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย รวมถึงการนำภาพจากเฟซบุ๊กมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เอกสาร ป้ายนิทรรศการ และเฟซบุ๊กการดำเนินงาน ของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย เพื่อแยกประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของบ้านตุ๊กกะต๋น

เดิมทีคุณนิเวศ แววมณะ (ดังภาพที่ 2) ตั้งใจจะก่อตั้งบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย (ดังภาพที่ 3) เพื่อเป็นแหล่งผลิต แสดงชิ้นงาน และซื้อขายหุ่นกระบอกเท่านั้นหลังจากได้ตัดสินใจวางมือจากการโฆษณา ด้วยความชอบ และใจรักในศิลปะไทย คุณนิเวศได้เริ่มศึกษาค้นคว้าข้อมูลของหุ่นกระบอกลึกซึ้งมากขึ้นพบว่า หุ่นกระบอกได้รับความนิยม อย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ในปัจจุบันคณะกรรมการแสดงและผู้ที่ทำหุ่นกระบอกมีจำนวนน้อย งานทางด้านหุ่นกระบอกไทย ต้องใช้ช่างที่มีความรู้และความสามารถเฉพาะตัวเป็นอย่างสูง ไม่ว่าจะเป็นการประดิษฐ์หุ่นกระบอกไทยต้องใช้งานช่างฝีมือ หลายสาขา เช่น งานช่างปั้น ช่างรัก (ลงรัก) ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างหล่อ ช่างเย็บปักถักร้อย เลื่อมและโลหะ ส่วนใน ด้านศิลปะการแสดงหุ่นกระบอกไทยประกอบด้วยหลายแขนง เช่น นาฏศิลป์ ดนตรีไทย การขับร้อง ฯลฯ ด้วยเหตุนี้เอง คุณนิเวศจึงมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์และสืบสานงานช่างหุ่นกระบอก และเปลี่ยนบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย ให้เป็น แหล่งการเรียนรู้ของคนไทยและคนต่างชาติที่สนใจหุ่นกระบอกไทย (บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย. ม.ป.ป.: ออนไลน์)

ภาพที่ 2 คุณนิเวศ แววมณะ
ผู้ก่อตั้งบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

ภาพที่ 3 บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

2. วิธีการอนุรักษ์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

ถึงแม้ว่าแต่เดิมบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย จะประดิษฐ์หุ่นเพื่อขาย แต่ยังมีวิธีการตามจารีตหรือแบบแผนดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นการตัดเย็บและปักดินและเลื่อมเสื้อผ้า การวาดหน้าหุ่น การทำลำตัวและมือของหุ่น เพียงแต่ย่อขนาดลงเป็น 16 นิ้วและศีรษะประมาณไข่ไก่ เมื่อหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะต๋นฯ ได้รับความนิยมนมากขึ้น เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีการเจ็ดหุ่นจากลูกค้า ทำให้คุณนิเวศจึงต้องเรียนรู้วิธีการเจ็ดหุ่น แสดงถึงความตั้งใจที่จะเรียนรู้วิธีการเจ็ดที่ถูกต้องจากครูชูศรี (จัน) สกุลแก้ว ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงด้านหุ่นกระบอกไทย ประจำปี พ.ศ. 2529 (ดังภาพที่ 4) ไม่ได้คิดดัดแปลงทำทางแต่อย่างใด นับว่าเป็นการอนุรักษ์การแสดงเจ็ดหุ่นกระบอกให้สอดคล้องกับจารีตดั้งเดิม ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8 ว่า

... มาถึงจุดเปลี่ยน คือ ลูกค้าที่มาซื้อหุ่นกระบอกถามว่าเจ็ดยังงัย ทำไงดีเราเจ็ดไม่เป็น เลยอ่านหนังสือใครเจ็ดหุ่นบ้าง เจอชื่อคุณยายจัน สกุลแก้ว ศิลปินแห่งชาติในการเจ็ดหุ่นกระบอกไทย เป็นปรมาจารย์ด้านนี้เลย ต้องไปหาคุณยายและต้องไปเรียนให้ได้ ซึ่งตอนนั้นท่านอายุได้ 90 ปีแล้ว

ภาพที่ 4 ครูชูศรี สกุลแก้ว

ภาพที่ 5 ป้ายนิเทศการเกี่ยวกับข้อมูลหุ่นกระบอก

3. วิธีการสืบสานหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย ประกอบด้วย

3.1 การแสดงผลงานเกี่ยวกับหุ่นกระบอกไทย

บ้านตุ๊กกะต๋นฯ ได้จัดทำนิทรรศการเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลหุ่นกระบอก (ดังภาพที่ 5) โดยตั้งไว้ในบริเวณที่เปิดเป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านหุ่นกระบอกไทย ในขณะเดียวกันได้จัดแสดงชิ้นส่วนของหุ่นกระบอกรวมถึงหุ่นกระบอกที่ใช้ในการแสดงชุดต่าง ๆ (ดังภาพที่ 6 และภาพที่ 7) เช่น พันท้ายนรสิงห์ พระสุธนมโนราห์ แม่นาคพระโขนง พระเนมิราชชาตก

ภาพที่ 6 ชิ้นส่วนของหุ่นกระบอก

ภาพที่ 7 หุ่นกระบอกที่ใช้ในการแสดง

นอกจากนี้บ้านตุ๊กกะต๋นฯ ยังได้ออกแสดงหุ่นกระบอกไทยตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในหน่วยงานราชการและเอกชน โดยไม่หวังผลกำไร และมุ่งหวังให้คนทั่วไปรู้จักหุ่นกระบอกไทยมากขึ้น ดังผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8 กล่าวว่า “ทุกวันนี้หุ่นกระบอกไม่มีกำไรนะ เล่นให้ราชการและเอกชน เราต้องเตรียมฉากอุปกรณ์ไปเองหมด งานต่าง ๆ ขาดทุนนะ” (ดังภาพที่ 8 และภาพที่ 9)

ภาพที่ 8 การแสดงที่ศูนย์การค้าเทอร์มินัล 21
ที่มา: Facebook บ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย

ภาพที่ 9 การแสดงที่หอประชุมกองทัพเรือ
ที่มา: Facebook บ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย

อีกทั้ง เพื่อเป็นการส่งเสริมการแสดงผลงานด้านหุ่นกระบอกอย่างสม่ำเสมอ บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ จึงจำเป็นต้องมีเวทีหรือสถานที่ในกรณีที่ไม่มียานแสดงที่ไหนและสามารถเลี้ยงตัวเองได้ จึงดำเนินการก่อสร้าง Tookkatoon Studio and Theatre เพื่อสามารถวางแผนการแสดงหุ่นกระบอกในอนาคตได้

3.2 การสร้างการรับรู้

วิธีสำคัญที่หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ เป็นที่รู้จักมาจากการประชาสัมพันธ์เว็บไซต์ของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ² ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ รวมถึงยังได้สร้างเพจ³ เพราะเป็นช่องทางที่เข้าถึงผู้ที่สนใจงานศิลปะหุ่นกระบอกได้กว้างขวางมากที่สุด ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8 ว่า

... พอเปิดเว็บไซต์ได้ 1 สัปดาห์ กลับเสียใจมากเพราะคนไม่รู้จัก เลยปรับมาโพสต์ว่า รู้จักเว็บไซต์ที่สวยที่สุดในโลกมัย เริ่มมีการโพสต์ในสนุกดอทคอม ในพันทิปโพสต์ภายในวันเดียวเท่านั้นมีคนเข้ามาหาศาลามากหลายพันคน มีทั้งคนชมและคนด่า สื่อมวลชน หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ก็มาทำข่าวลงหน้าหนึ่งด้วย ช่อง 3 มาสัมภาษณ์ทำสื่อบอกอากาศช่วง prime time ด้วยตอน 2 ทุ่ม วันนั้นเราดังเลย

3.3 การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ใช้วิธีการฝึกอบรมหุ่นกระบอก 2 แบบ คือ การประดิษฐ์หุ่นกระบอกจิวและการฝึกเชิดหุ่นกระบอก ให้แก่ผู้ที่สนใจไม่ว่าจะเป็นในและนอกสถานที่ เดียวและกลุ่ม คนไทยและคนต่างชาติ (ดูจากภาพที่ 10 และภาพที่ 11) ดังผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 กล่าวไว้ว่า “รู้จักบ้านตุ๊กกะตุ่นครั้งแรกจากการร่วมโครงการปิดภาคฤดูร้อนที่ทางบ้านตุ๊กกะตุ่นร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ที่จัดการฝึกทำเชิดหุ่นกระบอก คิดว่าโครงการนี้น่าสนใจ เข้าร่วมเลยไม่ต้องตัดสินใจมาก” และดังผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3 กล่าวว่า “บ้านตุ๊กกะตุ่นมีเปิดอบรมหุ่นกระบอก ได้มีโอกาสมาอบรมก็มีความสนใจ เพราะหนูเป็นนาฏศิลป์มาก่อน พอเริ่มเรียนเลยรู้ว่ามันคล้าย ๆ กับนาฏศิลป์เหมือนกัน คือ อยากรู้ถึงความแตกต่างด้วยว่าระหว่างเราเราเองและรำผ่านหุ่นด้วย อย่งไหนจะยากกว่ากัน” จะเห็นได้ว่าการฝึกอบรมจะเป็นวิธีการถ่ายทอดที่ได้ประสิทธิภาพมากที่สุดเพราะเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เกิดการซึมซับและความซาบซึ้งชื่นชม ส่งผลถึงการถ่ายทอดศิลปะด้านนี้ไปยังคนรุ่นต่อไป ดังผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8 กล่าวว่า

² http://www.tookkatoon.com/main_puppet.htm จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและรายละเอียดของหุ่นกระบอกไทย ความเป็นมาของผู้ก่อตั้งและบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ

³ Facebook: “บ้านตุ๊กกะตุ่น หุ่นกระบอกไทย” จะมีข่าวความเคลื่อนไหวการแสดงและการจัดอบรมของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ภาพกิจกรรมการสอนประดิษฐ์หุ่นกระบอกจิว

... ควรต้องมีการอบรมทุกปี เป็นการสร้างเม็ดเงินได้เห็นหลาย ๆ คนที่เรียนเซ็ดหุ่นกับเรา ไปเซ็ดตามที่ต่าง ๆ อาจารย์จากโรงเรียนต่าง ๆ มาเรียนกับเราไปทำคณะหุ่นกระบอกประจำโรงเรียนของเขา บอกว่าเป็นศิษย์บ้านตุ๊กกะต๋น ก็ภูมิใจขึ้นใจ คุณมาเรียนกับเราได้อาชีพทำหุ่น ขอให้มีความสุขอย่าไปโกงเขา

ภาพที่ 10 การประดิษฐ์หุ่นกระบอกจิ๋ว
ที่มา: Facebook บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

ภาพที่ 11 การฝึกเซ็ดหุ่นกระบอก
ที่มา: Facebook บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

4. วิธีการสร้างสรรค์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย

ถึงแม้ว่าบ้านตุ๊กกะต๋นฯ จะรักษาวรรณคดีดั้งเดิมในการประดิษฐ์หุ่นและการรำเซ็ดหุ่น แต่ว่าการที่จะให้ศิลปะด้านนี้คงอยู่ต่อไป จึงจำเป็นต้องสร้างสรรค์งานและปรับให้เข้ากับกระแสความทันสมัยและสอดคล้องกับอุปนิสัยของคนรุ่นใหม่ ด้วย ดังผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4 กล่าวว่า

... รู้สึกว่าหุ่นกระบอกมีการพัฒนาขึ้น ควรจะมีการทำอย่างอื่นให้คนสนใจมากขึ้น เช่น เดอะมิวสิคคัล หลายคนถามว่าจะเป็นการอนุรักษ์หรือเปล่า จะทำให้วัฒนธรรมแบบเดิมสูญหายไปไหม แต่มันเป็นการพัฒนานะ จะทำให้หุ่นกระบอกไทยก้าวไปอีกขั้น

นอกจากจะสร้างสรรค์งานให้เหมาะกับค่านิยมของแต่ละยุคสมัยนั้น ต้องตั้งบนพื้นฐานของการวิจัยและพัฒนาด้วย คุณนิเวศได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติในการพัฒนาหุ่นกระบอกไทย โดยเลือกเรื่องพันท้ายนรสิงห์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยเป็นที่รู้จักทั่วไป ซึ่งจะต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้ากลไกการประดิษฐ์หุ่นกระบอกจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปประเทศญี่ปุ่นเพื่อเรียนรู้การทำหุ่นบุรากุ เมืองมันทาลและเมืองพุกาม ประเทศเมียนมาร์เพื่อเรียนรู้การแกะสลักและการเซ็ดหุ่นกระบอก และกลับมาพัฒนาหุ่นพันท้ายนรสิงห์ รวมไปถึงการพิสูจน์ว่าหุ่นกระบอกใช้ในสถานการณ์จริงเป็นอย่างไร โดยทำการจัดแสดงในรูปแบบมิวสิคคัลหรือละครเพลง ซึ่งเป็นการประยุกต์สมัยใหม่ร่วมกับจารีตเดิม เหมาะกับทุกเพศและทุกวัย ดังผู้ให้ข้อมูลที่ 8 กล่าวว่า

ถ้าพูดถึงเรื่องพันท้ายนรสิงห์ทุกคนต้องคาดหวังว่าต้องมีเพลงน้ำตาแสงได้ ถ้าคนดูหุ่นแล้วนึกถึงเพลงปี่พาทย์ ดนตรีไทย ให้ลบไปได้เลย เราจะสร้างมิติใหม่ ทำไม่ต้องเป็นมิติใหม่ เพราะเราทำให้คนปัจจุบันดู ผมจะใช้เพลงสากลผสมไทย มีกลิ่นอายของความ เป็นไทยแต่ใหม่หมด 100 เปอร์เซ็นต์ ใช้ภาษาพูดเป็นร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง เพราะเป็นวรรณกรรมไม่ใช่โขน

สรุปและอภิปรายผล

ขั้นตอนแรกในการปกป้องคุ้มครองและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นการปกป้องรักษาไว้ ทำนุบำรุง ถนอมไว้ มิให้สูญหายและถูกทำลาย รวมถึงการบูรณะซ่อมแซมให้เหมือนกับของเดิม สำหรับการอนุรักษ์หุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่น ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ดำเนินงานศิลปะหุ่นกระบอกมากกว่า 20 ปี โดยมีวิธีการอนุรักษ์หุ่นกระบอกทั้งทางด้านช่างฝีมือและการเชิดหุ่นโดยไปเรียนจากครูชูศรี สกุลแก้ว ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงด้านหุ่นกระบอกไทย ประจำปี พ.ศ. 2529 เพื่อให้เป็นไปตามจารีตเดิม ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เฉพาะเรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอรรถ ปิ่นคำ และเพ็ญณี แนนธ (2557) ที่ศึกษาสภาพการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลโนนสูงเปลือย อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู พบว่า การพบปะเรียนรู้จากผู้รู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย

สำหรับวิธีการสืบสานหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ประกอบด้วยกัน 3 วิธี คือ การเผยแพร่องค์ความรู้ด้านหุ่นกระบอกผ่านการจัดทำนิตยสารเกี่ยวกับข้อมูลหุ่นกระบอก การแสดงหุ่นกระบอกไทยตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในหน่วยงานราชการและเอกชน และการสร้างสถานที่ Tookatoon Studio and Theatre เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และการแสดงหุ่นกระบอก จากงานวิจัยของอารีพัฒน์ พุฒิรุ่งโรจน์ (2557) เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาว่าวไทย พบว่า แนวทางในการสืบสานสืบทอดการอนุรักษ์ว่าวไทยอย่างเป็นรูปธรรมจะต้องมีการจัดแหล่งการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของว่าวไทย โดยการนำความรู้ที่มีมาเผยแพร่และบูรณาการให้เข้ากับกิจกรรม และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการฝึกหัดขั้นตอนการปฏิบัติให้กับผู้ที่สนใจมีใจรักและพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดต่อไป

ในส่วนของการรับรู้ถึงหุ่นกระบอกนั้น บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ได้จัดทำเว็บไซต์ของบ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์และเฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นช่องทางที่เข้าถึงผู้ที่สนใจงานศิลปะหุ่นกระบอกได้กว้างขวางมากที่สุด ซึ่งปัญญพัฒน์ อนันตธนวิทย์ (2558) ได้ศึกษาการพัฒนาเว็บไซต์เพื่อส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอโพธิ์ จังหวัดอ่างทอง พบว่า เมื่อได้สร้างเว็บไซต์เป็นสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์จักสาน ผ่านการนำเรื่องราวความเป็นมาของทุนทางวัฒนธรรมของเครื่องจักสาน และนำเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลวดลายเครื่องจักสานความตื่นตาตื่นใจรวมถึงดึงดูดความสนใจของผู้เข้าชม ทำให้สามารถสร้างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวด้วยตนเอง โน้มน้าวการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์จักสานมากขึ้น และสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์จักสานได้ นอกจากการจัดทำเว็บไซต์ เฟซบุ๊กยังเป็นที่ยอมรับมากในคนทุกเพศและทุกวัย โดยเฉพาะวัยรุ่น เฟซบุ๊กถูกสร้างขึ้นเพื่อสามารถติดต่อสื่อสารกันเป็นเครือข่าย ซึ่งผู้ใช้เฟซบุ๊กสามารถรับทราบ แลกเปลี่ยน และกระจายข้อมูลข่าวสารระหว่างกันได้อย่างรวดเร็ว (มาตามเฟ, 2558: ออนไลน์) ซึ่งงานวิจัยของกุลนารี เสือโรจน์ (2556) ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการสื่อสารของวัยรุ่นในเฟซบุ๊ก พบว่า นอกเหนือจากการสร้างสายสัมพันธ์และความบันเทิงแล้ว วัยรุ่นได้ใช้เฟซบุ๊กเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสาธารณะ มีติดตามความเคลื่อนไหวของแฟนเพจที่ตนสนใจได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว เพราะไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและพื้นที่ ง่ายต่อการเข้าถึง และมีความหลากหลายของข้อมูล

บ้านตุ๊กกะตุ่นฯ ใช้วิธีการฝึกอบรมหุ่นกระบอก 2 แบบ คือ การประดิษฐ์หุ่นกระบอกจิวและการฝึกเชิดหุ่นกระบอกให้แก่ผู้ที่สนใจไม่ว่าจะเป็นในและนอกสถานที่ เดียวและกลุ่ม คนไทยและคนต่างชาติ ซึ่งการฝึกอบรมเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างหรือเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความสามารถ ประสบการณ์ ทักษะคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพิ่มขึ้น (ไพโรจน์ คเชนทร์, ม.ป.ป.) และการฝึกอบรมที่จะได้ประสิทธิผลที่ดีจะต้องเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ให้ผู้เรียนได้เชื่อมโยงประสบการณ์เก่ากับประสบการณ์ใหม่ โดยผู้เรียนจะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติจริง ครูทำหน้าที่ชี้แนะเท่าที่จำเป็น ทำให้ผู้เรียนเกิดการดูดซึม (Assimilation) และการปรับความแตกต่าง (Accommodation) ระหว่างประสบการณ์เก่าและประสบการณ์ใหม่ได้ (เศรษฐชัย ชัยสินท, ม.ป.ป.) ดังนั้น การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงทำให้เกิดความซาบซึ้งและส่งผลถึงการถ่ายทอดศิลปะด้านนี้ไปยังคนรุ่นต่อไป

บ้านตุ๊กกะตุ่นๆ ได้ประยุกต์การแสดงหุ่นกระบอกให้เข้ายุคสมัยและสอดคล้องกับอุปนิสัยของคนรุ่นใหม่ผ่านการสร้างสรรค์งานในรูปแบบใหม่ ๆ เช่น ละครเพลง ใช้วรรณกรรมร่วมสมัยแทนวรรณคดีไทย มีการใช้แสงสีเสียงประกอบการแสดง ลักษณะการประยุกต์การแสดงหุ่นกระบอกที่บ้านตุ๊กกะตุ่นได้ทำอยู่นั้น คือ กระบวนการปรับปรุงเป็นการนำสิ่งที่อยู่แล้วในอดีตมาผสมผสานกับสิ่งที่เหมาะสมจากภายนอก เพื่อปรับให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งสาเหตุของการปรับปรุงประกอบด้วย (1) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ (2) ปัจจัยทางชีวภาพ (3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (4) ปัจจัยทางการศึกษา (5) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (6) ปัจจัยทางศาสนา (7) ปัจจัยทางด้านความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ (8) ปัจจัยทางด้านความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมอื่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544) อาจารย์บุรุษ แกสตัน (2554) ได้ยกตัวอย่างการปรับปรุงงานศิลปะไทยที่ต้องอยู่ปัจจุบันให้ได้หากแต่ไม่ละทิ้งจิตวิญญาณของความเป็นไทย กล่าวคือ ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะแต่ละแขนงต่างมีความเชี่ยวชาญในแขนงของตนเอง ซึ่งอาจจะนำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างกันหรือแบบเฉพาะของตนเอง แต่ขอให้สื่อออกมาในความเป็นจิตวิญญาณของความเป็นไทย สุดท้ายก็จะสามารถสะท้อนออกมาซึ่งความเป็นไทยได้ เฉกเช่นเดียวกับการสร้างสรรค์งานหุ่นกระบอกของบ้านตุ๊กกะตุ่นๆ ที่มีได้ทั้งความเป็นไทย เพียงแต่ปรับรูปแบบการแสดงและไกการประดิษฐ์หุ่นกระบอกให้เหมาะสมกับยุคสมัยนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1.1 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการศิลปะหุ่นกระบอกด้วยการจัดฝึกอบรมและสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานให้แก่ภาคเอกชน

1.2 ภาควิชาศิลปวัฒนธรรมอาจจัดทำหรือส่งเสริมสารคดีเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอก รวมถึงเปิดโอกาสให้คณะแสดงหุ่นกระบอกมีโอกาสแสดงในรายการโทรทัศน์หรือช่องทางออนไลน์ด้วย

1.3 คณะแสดงหุ่นกระบอกต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การแสดงหุ่นกระบอกโดยอาศัยเทคโนโลยีสื่อผสมเข้ามาช่วย

1.4 คณะแสดงหุ่นกระบอกควรมีการเรียนรู้หลักการตลาดและการประชาสัมพันธ์ผ่านทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ เพื่อให้หุ่นกระบอกเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาวิธีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านหุ่นกระบอกของภาคเอกชนอื่น ๆ

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในวิธีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านหุ่นกระบอกระหว่างหน่วยงานที่ได้รับการสนับสนุนโดยภาครัฐและภาคเอกชน

2.3 พัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จในการวิธีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในภาพรวม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนงบประมาณเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปี 2559 และขอขอบคุณคุณคุณนิเวศ แววมณเฑาะว์ ผู้ก่อตั้งบ้านตุ๊กกะตุ่นๆ และผู้แสดงหุ่นกระบอกทุกท่านที่สละเวลาให้สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก รวมถึงอนุญาตให้บันทึกภาพ นำข้อมูลและภาพจากเว็บไซต์และเฟซบุ๊กของบ้านตุ๊กกะตุ่นๆ เพื่อนำมาใช้สำหรับงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2553). **หุ่นกระบอก**. สืบค้นจาก <http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/performing-arts/236-performance/69-----m-s>
- _____. (2560). **ระเบียบคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่อง หลักเกณฑ์และมาตรการเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2560**. สืบค้นจาก <http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/560.pdf>
- กุลนารี เสือโรจน์. (2556). **พฤติกรรม การสื่อสารของวัยรุ่นในพื้นที่สาธารณะบนเว็บไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์เฟสบุ๊ก**. กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2558). **หุ่นกระบอกไทย**. สืบค้นจาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=32&chap=2&page=t32-2-infodetail09.html>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2544). **มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- บรูซ แกสตัน. (2554). **บทสัมภาษณ์อาจารย์บรูซ แกสตัน (Bruce Gaston) ในประเด็นการปรับปรุงทางวัฒนธรรม**. สารศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม. 9 (2), 11-16.
- บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย. (ม.ป.ป.). **Artist of Thai puppet**. สืบค้นจาก http://www.tookatoon.com/main_puppet.htm
- บุญสม เพชรน้อย. (2559). **องค์ความรู้เรื่องหุ่นกระบอก**. สืบค้นจาก http://www.ayuculture.go.th/newweb/images/knowledge/K_H001.pdf
- เบญจรัตน์ มาประณีต. (2552). **การปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้**. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 13 (52), 53-64.
- บุญญพัฒน์ อนันตธนวิทย์. (2558). **การศึกษาและพัฒนาเว็บไซต์เพื่อส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดอ่างทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานวัตกรรมการออกแบบ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Painaidii. (ม.ป.ป.). **บ้านตุ๊กกะต๋น หุ่นกระบอกไทย**. สืบค้นจาก <http://www.painaidii.com/business/144469/photo/>
- ไพโรจน์ คเชนทร์. (ม.ป.ป.). **การฝึกอบรม**. สืบค้นจาก http://chan2.obec.go.th/wattungpelschool/manage/upload_file/Gf84ZS7xAQ920150521200639.pdf
- มาตามเฟ. (2558). **ข้อดีและข้อเสียของ facebook (เฟซบุ๊ก)**. สืบค้นจาก <http://www.nightsiam.com/forum/index.php?topic=3487.0>
- เศรษฐชัย ชัยสินิต. (ม.ป.ป.). **การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ**. สืบค้นจาก <http://www.east.spu.ac.th/it/admin/knowledge/A321Student%20center%20based%20learning.pdf>
- สุนันทา มิตรงาม และเฉลิมพล งามสุทธิ. (2558). **ทิศทางนโยบายการบริหารจัดการดนตรีและการแสดงของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม**. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, 17 (1), 109-119.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2557). **“เทศกาลหุ่นโลก” ชูเสน่ห์วัฒนธรรมไทย**. สืบค้นจาก <http://www.thaihealth.or.th/Content/26239--“เทศกาลหุ่นโลก”%20ชูเสน่ห์วัฒนธรรมไทย.html>
- อรรถ ปิ่นคำ และเพ็ญณี แนนท. (2557). **สภาพการณ์อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลโนนสูงเปลือย อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู**. การประชุมวิชาการระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะ ครั้งที่ 2. หน้า 241-248.
- อารีพัฒน์ พุฒิรุ่งโรจน์. (2557). **แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาว่าวไทย**. วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 25 (2), 37-46.
- OTOP 5 Star. (ม.ป.ป.). **หุ่นกระบอกไทย**. สืบค้นจาก http://www.otop5star.com/pop_up01-th.php?id=565
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2009). **The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics**. Retrieved from <https://www.scribd.com/document/30956215/UNESCO-Institute-for-Cultural-Statistics>

การุณยฆาต: มุมมองศาสนา Religious Views of Euthanasia

ปิยะพร ตันณีกุล¹

บทคัดย่อ

การุณยฆาต คือ การทำให้ตายอย่างไม่ทรมาน โดยมีก่นำมาใช้กับผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้แต่ต้องทนทุกข์ทรมานกับการมีชีวิตอยู่ ความตายเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนา ความศรัทธาเป็นตัวสร้างความหมายและคำอธิบายเกี่ยวกับการตาย ความศรัทธาทั้งหลายพยายามค้นหาสถานที่สำหรับการตาย มีการทำพิธีกรรมหลังการตาย การไว้อาลัยเพื่อให้จดจำ ระลึกถึงผู้ตาย สิ่งเหล่านี้มีศาสนาเป็นตัวกำหนดความเข้าใจและความสะดวกสำหรับผู้ที่กำลังเผชิญหน้ากับความตาย ศาสนาเฝ้ามองความตายอย่างเข้าใจโดยการค้นหาความหมายของชีวิตมนุษย์ เตรียมรับความตายที่จะมาเยือน จากการศึกษามุมมองทางศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธ อิสลาม และคริสต์เห็นตรงกันว่า การุณยฆาตเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ศาสนาส่วนใหญ่ไม่รับรองการทำการุณยฆาต บางศาสนาถือเป็นการห้ามอย่างเด็ดขาด การจะช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายควรจะหาวิธีการที่ดีกว่าการใช้การุณยฆาต ถึงแม้จะกล่าวว่าทำการุณยฆาตนั้นทำด้วยเจตนาที่ดี ต้องการให้ผู้ป่วยหายจากความทุกข์ทรมาน แต่จะแน่ใจได้อย่างไรว่าผู้ป่วยทุกข์ทรมานจนทนไม่ได้ จึงทำให้เห็นว่า มนุษย์ควรเข้าไปแทรกแซงการมีชีวิตอยู่หรือไม่ หรือควรปล่อยให้เป็นเรื่องของธรรมชาติตามแนวคิดของศาสนา

คำสำคัญ: การุณยฆาต ศาสนา ความตาย

Abstract

Euthanasia means to take a deliberate action with the express intention of ending a life to relieve intractable (persistent, unstoppable) suffering. Death is one of the most important things that religions deal with. All faiths offer meaning and explanations for death; try to find a place for death. Religions provide ritual to mark death, and ceremonies to remember those who have died. Religions provide understanding and comfort for those who are facing death. Religions regard understanding death and dying as vital to finding meaning in human life, preparing for whatever afterlife may be to come. From the study of religious perspectives: Buddhism Islam and General Christian have agreed that Euthanasia should not be done. Most religions disapprove of euthanasia. Some of them absolutely forbid it. Helping terminally ill patients should find other methods than used euthanasia. Although euthanasia is an honest intention but are you sure that terminally ill patients relieve from suffer. So, should we interfere to stay alive or end-of-life should be the natural process of death.

Keywords: euthanasia, religions, death

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

บทนำ

Euthanasia หรือการทำให้ตายอย่างไม่ทรมาน เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมาหลายศตวรรษ มีปัจจัย 2 ประการซึ่งทำให้แนวคิดเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง คือ ความรู้สึกเกี่ยวกับการตัดสินใจด้วยตนเองของผู้ป่วยที่มีเพิ่มขึ้นและการพัฒนาทางการแพทย์ ซึ่งเป็นไปได้อย่างมากที่จะช่วยยืดชีวิตของมนุษย์ได้

Euthanasia มีรูปแบบใหญ่ ๆ อยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่²

1. “การทำให้ตายอย่างไม่ทรมาน” (Passive Euthanasia) หมายถึง การปฏิเสธหรือการหยุดใช้ยาเพื่อรักษาชีวิต หรือ การรักษาทางการแพทย์อื่น ๆ และ การยินยอมให้ผู้ป่วยได้ตายตามความต้องการด้วยวิธีการประคับประคอง รักษาตามอาการและลดความทรมานให้แก่ผู้ป่วย และให้ตายอย่างสงบตามธรรมชาติ

2. “การทำให้ตายอย่างไม่ทรมานด้วยความสมัครใจ” (Active Euthanasia) หมายถึง การเร่งการตายด้วยใจสมัครของผู้ป่วยที่ต้องการตายเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ทรมานด้วยการช่วยเหลือของแพทย์ที่จะทำให้ตายได้และได้มีการแสดงความจำนงอย่างชัดเจนที่จะตาย

ในประเทศไทยมีกฎหมายที่มีลักษณะของการสมัครใจที่จะไม่ได้รับการรักษา ปรากฏในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 มาตรา 12 ที่บัญญัติว่า “บุคคลมีสิทธิทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุข ที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วยได้

การดำเนินการตามหนังสือแสดงเจตนาตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง เมื่อผู้ประกอบวิชาชีพด้านสาธารณสุขได้ปฏิบัติตามเจตนาของบุคคลตามวรรคหนึ่งแล้ว มิให้ถือว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และให้พ้นจากความรับผิดชอบ”

ความมุ่งหมายของบทบัญญัติดังกล่าว เป็นการให้สิทธิแก่ผู้ป่วยที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเองที่จะขอตายอย่างสงบโดยให้เป็นไปตามธรรมชาติ มิใช่ถูกเหนี่ยวรั้งไว้ด้วยอุปกรณ์ทางการแพทย์หรือเทคโนโลยีทางการแพทย์ แต่บทบัญญัติดังกล่าว คนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่าเป็น การุณยฆาต (mercy killing) หรือเร่งการตายที่เป็น Active Euthanasia

การเขียนหนังสือแสดงเจตนาเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “พินัยกรรมชีวิต” (living will) ของผู้ป่วยที่ไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุข ที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย จึงเป็นแนวทางให้แพทย์ได้เดินไปในแนวทางของ Passive Euthanasia โดยไม่ใช้เครื่องมือต่าง ๆ จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ การรักษาพยาบาลที่ควรกระทำต่อผู้ป่วยคือ การดูแลตามอาการ บรรเทาความเจ็บปวดให้แก่ผู้ป่วย และช่วยให้ผู้ป่วยได้จากไปอย่างสงบตามวิถีแห่งธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยได้มีกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องสิทธิในการตายนี้ก็ตาม แต่กฎหมายของแต่ละประเทศก็มีหลักเกณฑ์ ข้อจำกัด ที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของวัฒนธรรม ศาสนา และความรู้สึกของคนในชาติ โดยเฉพาะประเด็นทางศาสนาที่จัดว่าเป็นประเด็นสำคัญต่อการออกกฎหมาย การตัดสินใจเกี่ยวกับวาระสุดท้ายของชีวิตมุ่งไปที่ความสอดคล้องระหว่างศีลธรรมกับชีวิต เนื่องจากเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและมีผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนสูง จึงมีประเด็นความเห็นของศาสนาต่าง ๆ ที่ควรนำมาศึกษา ดังนี้

มุมมองของศาสนาคริสต์ (General Christian)

ชาวคริสต์ส่วนใหญ่มีความรู้สึกต่อต้านในเรื่องการุณยฆาต ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า พระเจ้าเป็นผู้ให้ชีวิตและความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ถูกจัดสรรมาจากโน้ตของพระเจ้า โบสถ์คริสต์บางแห่งให้ความสำคัญต่อการที่จะไม่รบกวนกระบวนการตาย โดยจะให้การตายเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด

² Christian Nordqvist, *Euthanasia and Assisted Suicide* (April 2016), [Online], accessed 10 December 2016. Available from <http://www.medicalnewstoday.com/articles/182951.php>

ศาสนาคริสต์มีความเชื่อว่าชีวิตทุกชีวิตที่เกิดขึ้นมาบนโลกใบนี้เป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานให้ การเกิดและตายคือส่วนหนึ่งของกระบวนการชีวิตที่พระเจ้าได้ออกแบบมา ดังนั้น ชาวคริสต์ควรให้ความเคารพต่อสิ่งที่พระเจ้าได้ทำ เพราะฉะนั้นไม่มีมนุษย์คนไหนที่จะมีสิทธิทำลายชีวิตผู้บริสุทธิ์แม้ว่าผู้นั้นจะต้องการตายก็ตาม

ความเป็นมนุษย์คือสิ่งที่มีค่าเพราะสร้างมาจากมโนทัศน์ของพระเจ้า ดังนั้น ผู้เป็นเจ้าของชีวิตจึงต้องเคารพในศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ชีวิตของมนุษย์ก็คือส่วนหนึ่งของพระเจ้า พระเจ้ามิได้ต้องการสร้างมนุษย์มาเพื่อให้เหมือนพระเจ้า แต่มนุษย์มีความสามารถเฉพาะสำหรับการดำรงอยู่โดยมนุษย์รู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีและมนุษย์ต้องการสิ่งดี ๆ แบบใด และพยายามพัฒนาความสามารถในการมีชีวิตเพื่อให้ได้ใกล้ชิดความรักของพระเจ้า³

ศาสนาคริสต์ เน้นแนวคิดเรื่องชีวิต 2 ระดับ คือ ระดับดิน (กายภาพ – ชีวภาพ) และระดับลมหายใจ ชาวคริสต์เชื่อว่าชีวิตมิได้สิ้นสุดภาพเพราะสภาวะธรรมชาติ (เกิด พัฒนา ชรา ป่วยไข้ และสิ้นสุด) แต่ชีวิตมีสภาวะนิรันดร์ หมายถึงเมื่อมนุษย์สิ้นสุดสภาวะทางกายที่เป็นธรรมชาติก็จะเปลี่ยนผ่านไปสู่ “จิตวิญญาณ” คือการได้ใกล้ชิดกับพระเจ้า ชาวคริสต์จึงฝังศพเพื่อคืนร่างสู่ดิน ในฐานะที่มาแห่งชีวิต และส่งผ่าน “จิตวิญญาณ” สู่พระเจ้า ความเชื่อในจุดเปลี่ยนผ่านจากชีวิตกายสู่ชีวิตจิตวิญญาณ มีพลังต่อวิถีคิดของการมองชีวิตและให้คุณค่าชีวิตต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามนัยแห่งคริสต์ ซึ่งถ้าเชื่อมโยงกับการุณยฆาต ก็จะมีข้อถกเถียงว่าใครควรมีสิทธิจะเป็นผู้หยิบบั้นการเปลี่ยนผ่านแห่งชีวิต⁴

วัตถุประสงค์ของการุณยฆาตสำหรับบุคคลทั่ว ๆ ไปคือการตัดสินใจกระแสนะชีวิตของมนุษย์ เป็นการไม่เคารพต่อคุณค่าของมนุษย์ ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถร้องขอให้บุคคลใดทำการุณยฆาตให้ตนเองได้ เพราะไม่มีใครมีสิทธิเหนือชีวิตผู้อื่น ไม่เว้นแม้กระทั่งตนเอง ดังนั้น กระบวนการในการตายจึงเป็นสิ่งสำคัญ โบสถ์คริสต์มากมายที่เชื่อว่าชีวิตก่อนความตายคือช่วงเวลาที่มีผลต่อจิตวิญญาณอย่างมาก การรบกวนกระบวนการในการตายเป็นสิ่งที่ไม่ดีเพราะกระบวนการเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระเจ้าเป็นผู้ประทานมาให้ ชาวคริสต์เชื่อว่าเนื้อแท้ของความเคารพในเกียรติและคุณค่าของชีวิตมนุษย์ ทุกคนมีเท่า ๆ กัน ซึ่งรวมไปถึงผู้ป่วยที่อยู่ในสภาพเป็นผัก หรือร่างกายได้รับความเสียหายอย่างร้ายแรง ซึ่งมีบางความคิดเห็นที่ว่าอาจจะเป็นการทำผิดก็ได้ที่เราเห็นยวรงค์ชีวิตของผู้ป่วยเหล่านี้ไว้ ซึ่งพวกเขาอาจจะมีชีวิตที่ดีหลังความตายก็เป็นได้ ชาวคริสต์บางคนแนะนำว่า พันธะสัญญาบางอย่างส่งผลกระทบต่อมุมมองที่ว่า การุณยฆาตเป็นเรื่องเลวร้าย เราควรต้องเคารพในความเป็นมนุษย์ ถ้าเราเคารพผู้อื่น เราก็ควรเคารพในการตัดสินใจเกี่ยวกับหนทางในการจบชีวิตของบุคคลเหล่านั้นด้วย เราควรยอมรับการตัดสินใจเพื่อปฏิเสธภาระในการรักษาและการรักษาที่ไร้ประโยชน์⁵

ส่วนศาสนาคริสต์แบบโรมัน คาทอลิก ปฏิเสธเรื่องการุณยฆาตอย่างสิ้นเชิง แม้มนุษย์จะมีอิสระมากมาย แต่มนุษย์ไม่มีอิสระในการจบชีวิตของตนเองหรือของผู้อื่น การฆ่าตัวตายเป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธจากพระเจ้า รวมถึงการช่วยเหลือผู้อื่นในการฆ่าตัวตายด้วย เพราะชีวิตมนุษย์ได้ถูกกำหนดมาโดยพระเจ้า “ชีวิตซึ่งพระเจ้าประทานให้แก่มนุษย์เปรียบเสมือนของขวัญที่ล้ำค่าซึ่งพระเจ้าได้แบ่งปันส่วนหนึ่งของพระองค์ให้แก่มนุษย์ มนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า” แต่โรมัน คาทอลิก ยอมรับในเรื่องการปฏิเสธการรักษา คือ ปลอมใจให้ผู้ป่วยตายไปตามธรรมชาติ เพราะถือว่าไม่ใช่การเร่งให้ตาย แต่จะยอมรับเฉพาะกับผู้ป่วยที่ใกล้ตายเท่านั้น⁶

³ Religion and euthanasia, [Online], accessed 10 December 2016. Available from <http://www.bbc.co.uk/ethics/euthanasia/>

⁴ อมรา สุนทรธาดา และหทัยรัตน์ เสี่ยงดัง, วาระสุดท้ายแห่งชีวิตและสิทธิการตาย, ค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/IPSRA/AnnualConference/Conferencell/Article/Article14.htm>

⁵ Religion and euthanasia, *Supra* note 3.

⁶ Ibid.

มุมมองของศาสนาอิสลาม (Islam)

ความคิดของศาสนาอิสลามด้านจริยธรรมทางการแพทย์จะมีลักษณะคล้ายกับจริยธรรมชีวิต ชาวมุสลิมต่อต้านเรื่องการรุกรณฆาต พวกเขาเชื่อว่าชีวิตมนุษย์ถูกอุทิศให้แก่พระเจ้าเพราะพระอัลเลาะห์เป็นผู้ประทานชีวิตให้แก่พวกเขา พระอัลเลาะห์จะเป็นผู้เลือกเองว่ามนุษย์ผู้ใดจะมีชีวิตยืนยาวเท่าใด มนุษย์ไม่มีสิทธิไปรบกวน ชัดขวางการมีชีวิตอยู่ ดังนั้น การรุกรณฆาตหรือการฆ่าตัวตายจึงเป็นสิ่งต้องห้าม รวมไปถึงการยินยอมให้ฆ่าผู้อื่นด้วย เว้นแต่เป็นการฆ่าเพื่อให้เป็นไปตามกระบวนการยุติธรรม⁷

ความเชื่อของศาสนาอิสลามในเรื่องการกำเนิดและการสิ้นสุดชีวิต กล่าวไว้ว่า ความตายตามบัญญัติศาสนาจะยังไม่เกิดขึ้นจริงจนกว่าวิญญาณจะออกจากร่างกายและสิ่งที่จะเกิดตามมาคือ อวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายหยุดทำงาน สิ่งที่แสดงว่าชีวิตสิ้นสุดแล้วนั้นถือตามเงื่อนไขว่า ให้ใช้เครื่องหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของความตายที่ผู้คนรู้จัก หรืออาศัยการตรวจภายนอกโดยคณะแพทย์ ในกรณีที่ไม่มีปรากฏเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่จะใช้แยกคนเป็นออกจากคนตายได้ แนวคิดที่พิจารณาอาการสมองตายมาเป็นหลักตามศาสนา มีข้อร่วมพิจารณา 2 ประการ คือ คณะแพทย์ลงความเห็นว่าก้านสมองตายทั้งหมด ให้ถือว่าเป็นคนตาย โดยมีข้อพิจารณาย่อยๆ อีก 5 เงื่อนไข คือ

1. หมดความรู้สึกอย่างสมบูรณ์ โดยไม่อาจหายจากการหมดความรู้สึกนั้นได้อีกต่อไป
2. ประสบอุบัติเหตุ เลือดตกในสมอง สมองบวม
3. ไม่สามารถหายใจได้เอง ต้องอาศัยเครื่องช่วยหายใจ
4. หมดความรู้สึกโดยไม่ได้เกิดจากสิ่งมีนเมา ยาเสพติด ตัวยาพิษ อาการไตวาย
5. ไม่มีอาการตอบสนองจากก้านสมอง รวมทั้งการวัดคลื่นสมอง เพื่อให้แน่ใจว่าไม่มีคลื่นใดๆ และ ไม่มีการหมุนเวียน

โลหิตในสมอง ด้วยการถ่ายภาพเอ็กซเรย์เส้นเลือดสมอง

ดังนั้น ศาสนาอิสลามใช้เกณฑ์ที่ว่าผู้ป่วยที่สมองตายเป็นคนตายแล้วตามบัญญัติศาสนา ไม่ว่าจะยังหายใจได้โดยเครื่องช่วยหายใจ หรือเซลล์บางตัวในร่างกายยังมีชีวิตอยู่ก็ตาม⁸

จาก Islamic Medical Association of America (IMANA) ได้กล่าวไว้ว่า โดยการตัดสินใจของแพทย์ที่ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย เมื่อความตายกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ป่วยควรได้รับอนุญาตให้ตายโดยปราศจากวิธีการใด ๆ ที่ไม่มีความจำเป็น การสนับสนุนการจบชีวิตในผู้ป่วยที่อยู่ในสภาพเป็นผักเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ แต่ต้องให้เป็นไปโดยธรรมชาติ รักษาตามอาการและปล่อยให้ตายอย่างสงบ แต่การเร่งให้ตายด้วยการใช้ยาเร่งตายไม่ได้รับอนุญาตให้ทำเช่นนั้นเพราะเท่ากับเป็นการทำการรุกรณฆาต ผิดหลักศาสนา⁹

มุมมองของศาสนาพุทธ (Buddhism)

ตามพุทธศาสนา ฆราวาสถือเบญจศีลข้อหนึ่งเกี่ยวกับปาณาติปาตา คือการห้ามทำลายชีวิตไม่ว่าของผู้อื่นหรือของตนก็ตาม กับทั้งห้ามยินยอมให้ผู้อื่นทำลายชีวิตของตนด้วย

พุทธศาสนายังถือว่าชีวิตเป็นของประเสริฐสุดที่บุคคลพึงรักษาไว้อีกด้วย โดยมีพุทธวจนะหนึ่งว่า "ให้บุคคลพึงสละทรัพย์สมบัติเพื่อรักษาอวัยวะ ให้บุคคลพึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต" และ "ตราบไต่ที่ยังมีชีวิตอยู่ ตราบนั่นชีวิตก็ยังมีค่า ไม่ควรที่ใครจะไปตัดรอนแม้ว่าชีวิตนั้นกำลังจะตายก็ตาม หากไปเร่งเวลาตายเร็วขึ้นแม้จะเพียงแค่วินาทีเดียวก็เป็นบาป"¹⁰

นอกจากนี้ ภิกษุเถรวาทถือวินัยข้อหนึ่งซึ่งปรากฏในปาฏิโมกข์ว่า "ภิกษุทั้งหลายไม่พึงพรากชีวิตไปจากมนุษย์ หรือจำวานฆ่าผู้นั้น หรือสรรเสริญคุณแห่งภรรยา หรือยั่วผู้ใดให้ถึงแก่ความตาย ดังนั้น ท่านผู้เจริญแล้วเอ๋ย ท่านหาประโยชน์อันใดในชีวิตอันล้ำค่าและน่าสังเวชนี้กัน ความตายอาจมีประโยชน์สำหรับท่านมากกว่าการมีชีวิตอยู่ หรือด้วยมโนทัศน์เช่นนั้น

⁷ Ibid.

⁸ อมรา สุนทรธาดา และหทัยรัตน์ เสี่ยงดัง, *เรื่องเดิม เชิงอรรถที่ 4*.

⁹ Religion and euthanasia, *Supra note 3*.

¹⁰ สันต์ หัตถิรัตน์, (2521), *การดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวัง*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์), หน้า 112-118.

ด้วยวัตถุประสงค์เช่นนั้น ถึงแม้ท่านไม่สรรเสริญคุณแห่งมรณะหรือช่วยผู้ใดให้ถึงแก่ความตาย ผู้นั้นก็จักถึงแก่ความตายในเร็ววันอยู่แล้ว”¹¹ ด้วยเหตุนี้ ว่าโดยหลักแล้วพุทธศาสนาถือว่าการุณยฆาตเป็นบาป

พุทธปรัชญาเน้นการสอนให้มองทุกอย่างทางโลกเป็นความจริง เพราะทุกสิ่งล้วนเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เปลี่ยนแปลง ไม่คงทน และไม่มีตัวตนให้ติดยึด ทุกข์ สุข เป็น ของคู่กัน หมุนเวียนกันเข้ามาในชีวิต ชีวิตและความตายเชิงพุทธปรัชญาถือว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดา ให้เผชิญกับความตายอย่างไม่หวั่นไหวและยอมรับสภาพ คือ การเตรียมตัวตายอย่างมีสติตนเอง ภาวะการตายคือ การละสังขาร สติที่จะ “ถูกฆ่าให้ตาย” หรือ “สติที่จะฆ่าตัวตาย” (จะด้วยมีผู้อื่นช่วยเหลือหรือไม่ก็ตาม) เป็นการละเมิดวัฒนธรรมว่าด้วยชีวิตตามกฎแห่งธรรมชาติของคนไทยหรือไม่ เพราะพุทธศาสนาให้ความสำคัญการละสังขาร คือ การตายอย่างสงบ อย่างมีสติ ดังที่ ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า ถ้าเราฝืนความตายในวาระสุดท้ายของชีวิตก็เสมือนว่า เรายอมรับ “ตายดี – ตายเป็น” ให้เป็น “ตายลำบาก – ตายทรมาน – ตายโหง”¹²

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่าน่าสนใจว่า ในทัศนะของพุทธศาสนา การกระทำความผิดที่มีเจตนาเพื่อยุติชีวิตหรือทำให้ชีวิตตกลงไป ไม่ว่าชีวิตของตนหรือชีวิตของผู้อื่น ถือว่าเป็นอกุศลกรรม จัดว่าเป็นบาป เพราะปุณฺณจะทำความผิดดังกล่าวได้ย่อมต้องมีอกุศลจิตเจือปนอยู่ไม่มากนักน้อย เช่น โทสะหรือความโกรธเกลียด ตัณหาหรือความอยากที่จะไปให้พ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ (เรียกว่าวิภวตัณหา) เป็นต้น แม้ผู้กระทำนั้นจะมีเจตนาดีเป็นจุดเริ่มต้น แต่ทันทีที่ตั้งใจทำลายชีวิตหรือทำให้ชีวิตจบสิ้น อกุศลจิตก็เกิดขึ้นทันที ดังนั้นไม่ว่าผู้กระทำการุณยฆาตจะเป็นหมอหรือญาติ ก็ถือว่าได้ทำอกุศลกรรม

การุณยฆาตหากเป็นการกระทำกับพ่อแม่ของตนเอง ก็ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม ในพระไตรปิฎก พูดถึงลูกที่หยิบบินอาวุธเพื่อให้พ่อแม่ฆ่าตัวตาย หรือลงมือฆ่าพ่อแม่ตามคำสั่งของท่าน ก็ถือว่าเป็นอนันตริยกรรมเช่นกัน อนันตริกรรมนั้นเป็นการผิดศีลข้อปาณาติบาตอยู่แล้ว

ปาณาติบาตนั้น ไม่ได้หมายความว่าลงมือฆ่าเท่านั้น แม้แต่การชักชวนให้เขาฆ่าตัวตาย ก็เข้าข่ายปาณาติบาต เช่น พระที่ชักชวนให้ผู้อื่นฆ่าตัวตายเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ หากเขาฆ่าตัวตายสำเร็จ¹³

บทวิเคราะห์

ในทางปฏิบัติ แพทย์คือผู้ที่ช่วยบรรเทา รักษาและเยียวยาให้ผู้ป่วยพ้นจากความตายและกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง แต่หากแพทย์เป็นผู้ที่นำความตายมาสู่ผู้ป่วยจะทำได้หรือไม่ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงการทำการุณยฆาต ที่ยังนับว่ามีปัญหาที่ขัดแย้งกับจริยธรรมและศาสนาอยู่มาก จากการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการุณยฆาตของศาสนาหลักที่มีประชาชนยึดถือปฏิบัติอยู่มาก ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ พบว่าจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ มนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะตัดสินใจจบชีวิตของตนเอง และผู้อื่นก็ไม่มีสิทธิจบชีวิตของบุคคลอื่นเช่นกัน เว้นแต่ให้เป็นไปตามกระบวนการยุติธรรม เพราะชีวิตของมนุษย์นั้นทั้งศาสนาคริสต์และอิสลาม ถือว่าพระเจ้าเป็นผู้ประทานมาให้และยังเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าอีกด้วย ดังนั้น พระเจ้าเท่านั้นที่จะเป็นผู้ตัดสินว่าใครควรจะมีชีวิตอยู่และยืนยาวเท่าใด ส่วนศาสนาพุทธนั้น แม้จะไม่มีประเด็นเรื่องพระเจ้าเป็นผู้ให้ชีวิตก็ตามแต่มนุษย์ก็ไม่อาจจบชีวิตของตนเองที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติได้ เพราะพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการตายอย่างสงบและมีสติ ความตายเป็นเรื่องธรรมดาและต้องเตรียมตัวตายอย่างมีสติ อีกทั้งในศีลข้อที่ 1 เรื่อง ปาณาติบาต ถือว่าเป็นอกุศลกรรมเป็นบาปหนัก ที่มนุษย์ทุกคนไม่ควรทำ การตายควรปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ทั้งสามศาสนาหลัก ไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับการทำการุณยฆาต แต่เห็นด้วยกับกรณีของผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะแสดงเจตนาที่จะไม่ได้รับการรักษา และแพทย์ทำการรักษาตามอาการเพื่อลดความทรมานของผู้ป่วย ละปล่อยให้ผู้ป่วยจากไปอย่างสงบตามวิถีทางธรรมชาติ ซึ่งตรงกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 มาตรา 12 ของไทย

¹¹ Thanissaro Bhikkhu, *Buddhist Monastic Code I: Chapter 4, Parajika* (1994), [Online], accessed 10 December 2016. Available <http://www.accesstoinight.org/lib/authors/thanissaro/index.html#bmc1>

¹² อมรา สุนทรธาดา และหทัยรัตน์ เสี่ยงดัง, *เรื่องเดิม เชิงอรรถที่ 4*.

¹³ พระไพศาล วิสาโล, *การุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา*, ค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://visalo.org/columnInterview/5409Image.htm>

แต่อย่างไรก็ตาม การทำการุณยฆาตมีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย หากตัดสินแนวคิดนี้ด้วยการใช้ภูมิหลังของแต่ละคนหรือศาสนามาตัดสิน คำตอบที่ได้คงจะแตกต่างกันเนื่องจากแต่ละบุคคลมีภูมิหลังที่ต่างกัน ไม่อาจหาข้อสรุปได้ว่าความเห็นของใครถูกหรือผิด แต่หากนำทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้อ้างอิงในการตัดสิน คำตัดสินนั้นก็จะมีน้ำหนักและความน่าเชื่อถือขึ้นตามหลักของทฤษฎีนั้น ๆ

หากนำทฤษฎีทางจริยศาสตร์ของอิมมานูเอล คานท์มาตัดสิน คานท์กล่าวว่า การกระทำที่ถูกต้อง คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี การกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือการกระทำที่สำนึกในหน้าที่ การกระทำที่เกิดจากหน้าที่ คือการกระทำที่เกิดจากเหตุผล การกระทำที่ตั้งอยู่บนเหตุผลคือการกระทำที่เกิดจากกฎศีลธรรม การกระทำตามหน้าที่จะต้องไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าผลนั้นจะให้ผลดีหรือผลร้ายก็ตาม¹⁴ ดังนั้น หากนำทฤษฎีดังกล่าวมาตัดสินแล้ว การทำการุณยฆาตนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควรกระทำเนื่องจากแพทย์นั้นมีหน้าที่รักษาและเยียวยาผู้ป่วย มีหน้าที่รักษาชีวิตของผู้ป่วย แม้การทำการุณยฆาตจะมาจากเจตนาที่ดีที่ต้องการให้ผู้ป่วยพ้นจากความทรมานก็ตาม แต่เจตนาที่ดีดังกล่าวนี้ได้อารมณ์ความรู้สึกมาสมด้วยและในทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์ การทำลายซึ่งชีวิตก็เป็นสิ่งที่ผิด ฉะนั้น ตามทฤษฎีดังกล่าวการุณยฆาตจึงไม่สมควรที่จะกระทำ

ถ้าหากเรานำทฤษฎีประโยชน์นิยมของ เจอรามี เบนธัม มาตัดสิน ถือเอาประโยชน์สุขเป็นเกณฑ์ตัดสินความผิดถูกชั่วดี กล่าวคือ การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด ถือว่าเป็นการกระทำที่ดี และผลประโยชน์ส่วนบุคคลจะต้องมีความสมดุลกับประโยชน์ของผู้คนทั้งหมด ในกรณีของการทำการุณยฆาตนั้น ประโยชน์นิยมเห็นว่าเป็นการกระทำที่ดีสมควรแก่การกระทำ เช่น ครอบครัวหนึ่ง ลูกประสบอุบัติเหตุนอนเป็นเจ้าชายนินทรา แม่ต้องออกจากงานเพื่อมาดูแลลูกที่ป่วยเนื่องจากไม่อาจจ้างคนมาดูแลได้เพราะมีค่าใช้จ่ายสูง พ่อจึงต้องเป็นผู้หาเงินจุนเจือครอบครัวเพียงผู้เดียว และยังมีลูกอีกสองคนที่ต้องดูแล ประโยชน์นิยมเห็นด้วยกับการทำการุณยฆาตเนื่องจากการทำการุณยฆาตนั้นจะช่วยแบ่งเบาภาระที่หนักของผู้เป็นพ่อได้ และยังทำให้เกิดความสุขแก่ส่วนรวม นั่นก็คือแม่และน้องอีกสองคนจะมีชีวิตที่ดีขึ้น กฎศีลธรรมของกฎประโยชน์นิยมจึงได้มาจากการคำนึงถึงผล กฎที่ถูกคือกฎที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดถ้าทุกคนปฏิบัติตามและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา

ส่วนในแง่จริยศาสตร์คุณธรรมของอริสโตเติล กล่าวว่า ความจำเป็นพื้นฐาน (basic need) เป็นสิ่งที่มีโดยธรรมชาติ และมีความดีอยู่ในตัวเอง จึงไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรม แต่ความต้องการนอกเหนือจากนั้นมักเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา และก่อให้เกิดคำถามทางจริยธรรมตามมาได้ อริสโตเติลกล่าวว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องเลือกเองว่าจะทำอะไรที่ก่อให้เกิดผลดีสำหรับตนเอง และในขณะเดียวกันก็ดีสำหรับผู้อื่นด้วย ดังนั้น ในการเลือกจึงต้องใช้หลักของคุณธรรมมากกว่าเลือกตามความพอใจของตนเอง คุณธรรมสามประการที่อริสโตเติลเน้นย้ำ ได้แก่ ประการแรก การรู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง (temperance) ประการที่สอง ความกล้าหาญ (courage) คือเลือกกระทำด้วยความเชื่อมั่นว่าสิ่งที่กระทำคือความถูกต้อง และประการสุดท้าย คือ ความยุติธรรม (justice) ที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเท่าเทียมกันเหมือนที่อยากให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตนเอง¹⁵ ดังนั้น การทำการุณยฆาตโดยแพทย์เป็นผู้กระทำนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดและไม่ควรทำเป็นอย่างยิ่งตามหลักของจริยศาสตร์คุณธรรมเพราะเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา มิได้เป็นสิ่งที่เกิดเองตามธรรมชาติ โดยปกติของมนุษย์ การฆ่าผู้อื่นหรือการช่วยเหลือผู้อื่นให้ถึงแก่ความตายนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ควรเกิดขึ้น แม้การกระทำของแพทย์จะทำไปตามหน้าที่เนื่องจากผู้ป่วยเป็นคนร้องขอก็ตาม ฉะนั้น การทำการุณยฆาตจึงเป็นสิ่งที่ไม่ดี

¹⁴ ลัทธิของคานท์ จงทำตามหลักการ, ค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2559 จาก www.buddhism.rilc.ku.ac.th/

¹⁵ จริยธรรมวิชาชีพแพทย์, ค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2559 จาก <http://www.thaicadet.org/ReligiousPhilosophy.html>

บทสรุป

ความตายเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนา ความศรัทธาเป็นตัวสร้างความหมายและคำอธิบายเกี่ยวกับการตาย มนุษย์อาศัยความศรัทธาในการพยายามค้นหาสถานที่สำหรับการตาย มีการทำพิธีกรรมหลังการตาย ระลึกถึงผู้ตาย สิ่งเหล่านี้มีศาสนาเป็นตัวกำหนดความเข้าใจและอธิบายความเป็นไปโดยธรรมชาติสำหรับผู้ที่กำลังเผชิญหน้ากับความตาย ศาสนามองความตายอย่างเข้าใจและเตรียมรับความตายที่จะต้องเกิดขึ้นกับทุกคน ดังนั้น ความศรัทธาทั้งหลายจึงมีมุมมองในทางลบต่อการทำการุณยฆาต

ศาสนาส่วนใหญ่ไม่รับรองการทำการุณยฆาต บางศาสนาถือเป็นการห้ามอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม หรือศาสนาพุทธ การจะช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายควรหาวิธีการที่ดีกว่าการใช้การุณยฆาต การที่ศาสนาคัดค้านการใช้การุณยฆาตด้วยเหตุผล ดังนี้

1. เพราะเป็นคำสั่งห้ามของพระเจ้าหรือศาสดา ซึ่งจากคำสอนของพระเจ้าหรือศาสดาได้สอนไว้ว่า “ห้ามฆ่า” โดยเฉพาะผู้บริสุทธิ์ ยิ่งเป็นสิ่งที่ต้องห้าม การทำการุณยฆาตก็เปรียบเสมือนการฆ่า ซึ่งเท่ากับเป็นการขัดต่อคำสอนของพระเจ้าหรือศาสดา

2. การอุทิศชีวิตให้แก่พระเจ้าหรือศาสดาเป็นสิ่งพิเศษเพราะบางศาสนาเชื่อว่ามนุษย์ถูกสร้างโดยพระเจ้า ดังนั้นชีวิตมนุษย์ควรได้รับการปกป้องคุ้มครอง มนุษย์ไม่ควรเข้าไปแทรกแซงแผนการของพระเจ้าเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์

3. ชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งพิเศษ เพราะมนุษย์มีคุณค่าและมีเกียรติ คุณค่าของมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณภาพชีวิต แม้มนุษย์จะเป็นเจ้าของชีวิตของตนเองหรือจะได้รับความเจ็บปวด ทุกข์ทรมานจากการเป็นมนุษย์เพียงใดก็ตาม มนุษย์ก็ไม่มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตของตนเอง

4. ความเป็นอิสระหลังความตาย ในศาสนาพุทธเชื่อว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาที่มนุษย์ทุกคนต้องพบเจอ และเชื่อในเรื่องการกลับมาเกิดใหม่ มนุษย์จึงมีเป้าหมายที่จะเป็นหลุดพ้นจากวัฏสงสารและเข้าสู่โลกของนิพพาน และบุคคลที่จะเป็นอิสระจากวัฏสงสารได้นั้นควรเตรียมตัวในการตายและให้ตายไปตามธรรมชาติกำหนด มิใช่การบั่นทอนชีวิตตนเองซึ่งในทางศาสนาถือว่าเป็นบาปอย่างยิ่ง

ดังนั้น การทำการุณยฆาตจึงต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ทั้งเหตุผลทางการแพทย์และเหตุผลทางด้านจิตใจ รวมไปถึงการอนุญาตของกฎหมาย การทำการุณยฆาตนั้นต้องทำอย่างรอบคอบ เนื่องจากอาจจะเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาได้ เช่น การฆ่าเพื่อหวังมรดก หรือการฆ่าเพื่อที่จะนำอวัยวะไปขาย ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ถึงแม้จะกล่าวว่าการทำการุณยฆาตนั้นทำด้วยเจตนาที่ดี ต้องการให้ผู้ป่วยหายจากความทุกข์ทรมาน แต่จะแน่ใจได้อย่างไรว่าผู้ป่วยนั้นทุกข์ทรมานจนทนไม่ได้ จากความคิดเห็นที่ยังมีความขัดแย้งอยู่ทั้งในมุมมองของแพทย์ ผู้ป่วย ญาติผู้ป่วยและศาสนา ซึ่งศาสนาส่วนใหญ่มีมุมมองที่ไม่ค่อยเห็นด้วยกับการทำการุณยฆาต จึงทำให้เห็นว่า มนุษย์ควรเข้าไปแทรกแซงการมีชีวิตอยู่หรือไม่ หรือควรปล่อยให้เป็นเรื่องของธรรมชาติตามแนวคิดของศาสนา

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

สันต์ หัตถิรัตน์. (2521). การดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวัง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

จริยธรรมวิชาชีพแพทย์. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก <http://www.thaicadet.org/ReligiousPhilosophy.html>

พระไพศาล วิสาโล. (ม.ป.ป.). การุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา. สืบค้นจาก <http://visalo.org/columnInterview/5409Image.htm>

เอกสารอ้างอิง

- ลัทธิของคัมภีร์ จงทำตามหลักการ. (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก www.buddhism.rilc.ku.ac.th/
- อมรา สุนทรธาดา และหทัยรัตน์ เสี่ยงดัง. (ม.ป.ป.). **วาระสุดท้ายแห่งชีวิตและสิทธิการตาย**. สืบค้นจาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/IPSR/AnnualConference/Conferencell/Article/Article14.htm>
- Nordqvist, C. (2016). **Euthanasia and Assisted Suicide**. Retrieved from <http://www.medicalnewstoday.com/articles/182951.php>
- Religion and euthanasia**. (n.d.). Retrieved from <http://www.bbc.co.uk/ethics/euthanasia/>
- Thanissaro Bhikkhu. (1994). **Buddhist Monastic Code I: Chapter 4, Parajika** Retrieved from <http://www.accesstosight.org/lib/authors/thanissaro/index.html#bmc1>

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษาเทศบาลเมือง

เมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่

Communities Participation in Tourism Management: A Case Study in
the Municipality Muang Kaen Phatthana, Mae Taeng District, Chiangmaiณัฐวุฒิ กลิ่นถาวร¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ความพึงพอใจของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว และทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว โดยใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสาน ทั้งการศึกษาเชิงปริมาณและการศึกษาเชิงคุณภาพ การศึกษาเชิงปริมาณทำการเก็บข้อมูลจากประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา จำนวน 380 ครัวเรือน การศึกษาเชิงคุณภาพทำการสัมภาษณ์จากผู้นำชุมชน จำนวน 8 คน

ผลการศึกษา พบว่า โดยภาพรวมประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย ผลการทดสอบความแตกต่างของปัจจัย พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ อายุ สถานภาพ อาชีพ สถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าอบรม/ประชุมและช่องทางเข้ามามีส่วนร่วมฯ สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ อาชีพที่มีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวและช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ

ข้อเสนอแนะ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีหน่วยงานที่ให้ความรู้เรื่องการจัดการการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้แต่ละชุมชนจัดตั้งกลุ่ม พร้อมเชิญชวนสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมการดำเนินกิจกรรมในการจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการการท่องเที่ยว

Abstract

The purposes of this research were to study about Communities participation in Tourism management, the satisfaction of communities participate in tourism management and known about all factors that impacted to participation in tourism management. This study is Mixed Method Research by qualitative study and quantitative study. Qualitative study data are selected from the population that live at Muang Kaen Phatthana Municipality total 380 households and quantitative study data are interview from community leader total 8 persons

Results showed that, in general people are low level to participating in tourism management. The result from testing about the different of factors show that the factors impacts to participation in tourism management are age, status, occupation, establishment or occupation, information's awareness, training or meeting and ways to participate. For the factors that impact to satisfaction of participate in tourism management are the occupation that relate with tourism and ways to participate.

¹ นักศึกษาหลักสูตรดุริยางค์บัณฑิต สาขาพัฒนาสังคมและมนุษย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Suggestion for local government, should have a sector to educate about knowledge of community participation in tourism management, support all communities to building group and invite community members to participate in community's participation tourism management activity.

Keywords: tourism management, communities participation

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ถือเป็นอุตสาหกรรมบริการแขนงหนึ่งที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งในแต่ละปีวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนในการนำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้รายได้ประชาชาติมีอัตราเพิ่มสูงขึ้น ช่วยให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้และสร้างอาชีพ เกิดการพัฒนาและขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจึงนับเป็นวิสาหกิจสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นอย่างยิ่ง นอกจากจะนำมาซึ่งรายได้แก่ประเทศและคนในท้องถิ่นแล้ว ยังก่อให้เกิดการพัฒนาทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างด้านอื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว และส่งผลต่อความสะดวกสบายในด้านต่างๆ ของท้องถิ่นที่มีการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งในปัจจุบันเชื่อกันว่ารูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาชุมชน โดยเน้นให้มีการจัดการที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

วิธีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจในการพัฒนาชุมชนที่จะทำให้คนในชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนาด้วย หากชุมชนมีความเข้าใจในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถจัดการกิจการต่างๆ ของชุมชนเอง พึ่งพาตนเองได้ และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้เกิดการดักตวงผลประโยชน์จากบุคคลภายนอกมากเกินไปชุมชนจะได้รับ จะทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสมและก้าวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชนในระดับต่าง ๆ เช่น ท้องถิ่นของตนหรือกิจการทางการบริหารของภาครัฐอย่างเปิดเผย และเต็มความสามารถทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา ความรู้สึก โดยมีพื้นฐานมาจากความเป็นเจ้าของ มีผลประโยชน์ร่วมในสิ่งที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลตำบลเมืองแกนพัฒนาเป็นเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2550 ซึ่งเดิมเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาได้รับการจัดตั้งโดยเปลี่ยนฐานะมาจากสุขาภิบาลตำบลเมืองแกนพัฒนาตามราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 ชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่แตง ห่างจากอำเภอเมืองไปทิศทางเหนือตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 ระยะทางประมาณ 48 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แตงเป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางแยกจากทางหลวงหมายเลข 107 ตามถนนชลประทานเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล มีเขตการปกครองครอบคลุม 2 ตำบล คือ ตำบลช่อแล 6 หมู่บ้าน และตำบลอินทิล 10 หมู่บ้าน เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา มีความต้องการที่จะพัฒนาเมืองแกนไปสู่สังคมที่เป็นสุข เป็น “เมืองแกน เมืองน่าอยู่” มีความเข้มแข็งของประชาชนและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจภายในชุมชน ภายใต้แนวคิดที่จะรักษา “ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม เกษตรกรรม และธรรมชาติ” ไว้อย่างยั่งยืน โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว คือ จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ และจัดให้มีที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ปรับปรุงมาตรฐานสิ่งอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย และพัฒนาบูรณะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งยกระดับและรักษามาตรฐานการบริหารด้านการท่องเที่ยว

จากปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า “เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา” มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และมีศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นต้นทุนในการรองรับการท่องเที่ยวของท้องถิ่น เพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับชุมชน โดยมุ่งหวังให้การท่องเที่ยวช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น และนำมาซึ่งการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป ดังนั้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาเรียนรู้ว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร และความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด เพื่อที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

สมมติฐานที่ใช้ในการวิจัย

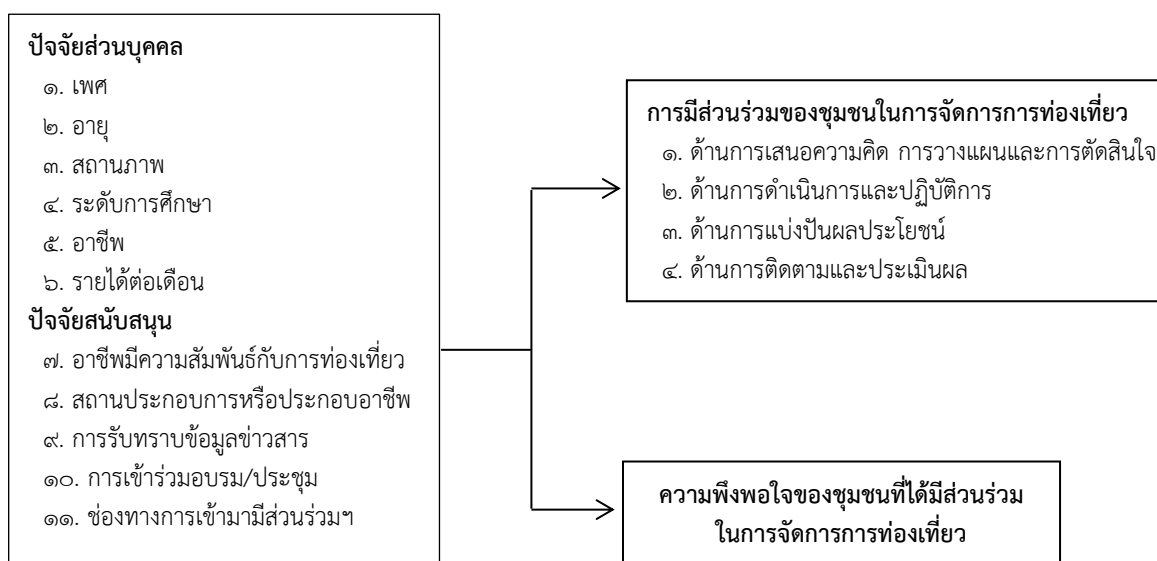
1. ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน จะส่งผลในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน
2. ปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน จะส่งผลในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน
3. ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน จะส่งผลในการเกิดความพึงพอใจที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน
4. ปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน จะส่งผลในการเกิดความพึงพอใจที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา ซึ่งจะศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดให้เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษา โดยจะมุ่งศึกษา 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลซ่อแลและตำบลอินทขิล เนื่องจากทั้งสองตำบลอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา
2. ขอบเขตด้านประชากร ประชากรและผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ กลุ่มประชากรท้องถิ่นที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนาในแต่ละครัวเรือน โดยที่สมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำครอบครัว เช่น พ่อ แม่ หรืออาจะเป็นบุตร เป็นต้น และผู้ที่รู้ข้อมูลในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการธุรกิจให้บริการด้านการท่องเที่ยว
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว และความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

กรอบความคิดที่ใช้วิจัย

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วม สามารถอธิบายได้ว่า จากการศึกษาใช้ตัวแปรอยู่ 2 ตัว คือ ตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ในส่วนของตัวแปรต้นแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยสนับสนุน ซึ่งปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบไปด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน และปัจจัยสนับสนุน ประกอบไปด้วย อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว มีสถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ การรับทราบข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมอบรม/ประชุม และการเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับในส่วนของตัวแปรตาม จะทำการศึกษาอยู่ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วม จากทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะสามารถนำผลการศึกษาที่ได้มาหาแนวทางปฏิบัติร่วมกับชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาเชิงปริมาณ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นประชากรในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ได้แก่ ตำบลช่อแล และตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนทั้งสิ้น 5,392 ครัวเรือน เป็นตำบลช่อแล จำนวน 1,984 ครัวเรือน และตำบลอินทิล จำนวน 3,408 ครัวเรือน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา 372 ครัวเรือน แต่ปรับให้เพิ่มขึ้นเป็น 380 ครัวเรือน เป็นตำบลช่อแล 140 ครัวเรือน และตำบลอินทิล 240 ครัวเรือน ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบความน่าจะเป็น

2. การศึกษาเชิงคุณภาพ

ประชากรที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ ผู้ที่รู้ข้อมูลในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ได้แก่ ผู้นำชุมชน 8 คน เป็นตำบลช่อแล 3 คน และตำบลอินทิล จำนวน 5 คน ซึ่งนำมาใช้ประกอบคำอภิปรายผลการศึกษา

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ นำข้อมูลที่ได้มาแจกแจงและจัดหมวดหมู่ใส่รหัสตัวเลขเข้าตาราง และนำไปวิเคราะห์คำนวณด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โปรแกรมสถิติสำเร็จรูป เพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในการวิเคราะห์ความแตกต่างจะใช้ Independent t-test สำหรับเพศ อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว สถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ การเข้าร่วมอบรม/ประชุม และใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว One-way

ANOVA เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของตัวแปรเป็นรายกลุ่ม สำหรับอายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ย ต่อเดือน การรับทราบข้อมูลข่าวสารและช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ

กรณีพบความแตกต่าง ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ความถี่ระหว่างกลุ่ม โดยใช้ Crosstabs เพื่อที่จะสามารถ อธิบายว่าตัวแปรตัวไหนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดในแต่ละด้าน และตัวแปรไหนเกิดความพึงพอใจในเรื่องอะไรมากที่สุด

ผลการวิจัย

1. จากผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 380 คน ส่วนมากเป็นเพศชาย มีอายุมากกว่า 51 ปี สถานภาพสมรส มีระดับการศึกษาอยู่ที่ชั้นประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกร ซึ่งอาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว มีสถานประกอบการหรือประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนน้อยกว่า 10,000 บาท รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำ ชุมชน ไม่เคยเข้าร่วมอบรม/ประชุม และช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมจากข่าวประกาศ

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาความคิดเห็นการ มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว โดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยมีค่าเฉลี่ย 2.43 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการเสนอความคิด การวางแผนและตัดสินใจ ส่วนใหญ่มีส่วนร่วม จำนวน 273 คน โดยที่การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 2.36 ด้านการดำเนินการและปฏิบัติการ ทุกคน มีส่วนร่วม จำนวน 380 คน โดยที่การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.67 ด้านการรับ และแบ่งปันผลประโยชน์ ส่วนใหญ่มีส่วนร่วม จำนวน 274 คน โดยที่การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 2.38 และด้านการติดตามและประเมินผล ส่วนใหญ่มีส่วนร่วม จำนวน 366 คน โดยที่การมีส่วนร่วมในการ จัดการการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ย 2.31

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาความ พึงพอใจของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว พบว่า ความพึงพอใจของชุมชน 5 ข้อ จากทั้งหมด 12 ข้อ ชุมชนเกิดความพึงพอใจตามลำดับ พบว่า ความพึงพอใจน้อยที่สุด เกิดความพึงพอใจในเรื่อง การที่จะสามารถเสนอ ความคิด วางแผนและตัดสินใจ จำนวน 191 คน ความพึงพอใจน้อย เกิดความพึงพอใจในเรื่อง การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว จำนวน 175 คน ความพึงพอใจปานกลาง เกิดความพึงพอใจในเรื่อง การเป็นโครงการ หรือกิจกรรมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว จำนวน 123 คน ความพึงพอใจมาก เกิดความพึงพอใจในเรื่อง การเป็น โครงการหรือกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนร่วม จำนวน 154 คน และความพึงพอใจมากที่สุด เกิดความพึงพอใจในเรื่อง การนำวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นมาใช้ร่วมกับการท่องเที่ยว จำนวน 134 คน

4. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสนับสนุน กับการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน ได้แก่ อายุ สถานภาพ อาชีพ และปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน ได้แก่ สถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าอบรม/ประชุม และช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ มีการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ยอมรับสมมติฐาน อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.05

5. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสนับสนุน กับความพึงพอใจ ของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วม จาก 5 ลำดับความพึงพอใจที่ได้จาก ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน ได้แก่ อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวและช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ เกิดความพึงพอใจที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมแตกต่างกัน ทดสอบสมมติฐาน พบว่า ยอมรับสมมติฐาน อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.05

สรุปผล และอภิปรายผล

1. จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นเพศชาย ร้อยละ 51.6 มีอายุมากกว่า 51 ปี ร้อยละ 36.6 สถานภาพสมรส ร้อยละ 62.1 ระดับการศึกษาอยู่ที่ชั้นประถมศึกษา ร้อยละ 50.5 ประกอบอาชีพเกษตร ร้อยละ 37.4 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนน้อยกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 53.7 ซึ่งอาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว ร้อยละ 79.2 มีสถานประกอบการหรือประกอบอาชีพในพื้นที่ ร้อยละ 78.2 รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำชุมชน ร้อยละ 47.4 ไม่เคยเข้าร่วมอบรม/ประชุม ร้อยละ 58.9 และช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมจากข่าวประกาศ ร้อยละ 33.7

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการเสนอความคิด วางแผนและตัดสินใจ พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากประชาชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ และโอกาสในการวางแผนในโครงการหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ เพียงแต่รอแผนงานในการดำเนินงานต่างๆ จากเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ด้านการดำเนินการและปฏิบัติการ พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจาก อายุ และอาชีพของประชาชน ทำให้ประชาชนสามารถดำเนินด้านการปฏิบัติการได้พอสมควร เช่น การเข้าร่วมกิจกรรม การบริจาคเงินหรือสิ่งของ การร่วมลงแรง และการเป็นคณะกรรมการ

ด้านการรับและแบ่งปันผลประโยชน์ พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย เนื่องจาก ประชาชนยังขาดความเข้าใจในเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม จึงทำให้ประชาชนไม่สามารถรับและแบ่งปันผลประโยชน์ได้ไม่ทั่วถึงมากนัก เช่น การดำเนินกิจกรรมของชุมชน ได้รับเงินช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชน และการขายสินค้าในกิจกรรม

ด้านการติดตามและประเมินผล พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่ด้านการติดตามประเมินผลจะเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้น้อย ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรที่จะเปิดโอกาสให้ให้มีตัวแทนของประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อที่จะรับทราบถึงปัญหาและสามารถหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุดมากขึ้น

ดังนั้น การจะทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ควรที่จะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนรู้จัก วิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่และพร้อมจะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการของชุมชนก็จะเกิดไปด้วยความสมัครใจปราศจากการบังคับ ชุมชนก็จะมิพบกบฏในการพัฒนาและพึ่งพาตนเองได้ และผลจากการพัฒนานั้นก็จะตกสู่ชุมชนนั่นเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นการสร้างพื้นฐานที่ดีต่อไปในภายภาคหน้าได้อย่างมั่นคง

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของความพึงพอใจของชุมชนที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวพบว่า ประชาชนเกิดความพึงพอใจในการจัดการการท่องเที่ยว 5 ข้อ จากทั้งหมด 12 ข้อ ตามลำดับ พบว่า ความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ การที่สามารถเสนอความคิด วางแผนและตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยว คิดเป็นร้อยละ 46.8 ความพึงพอใจน้อย คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว คิดเป็นร้อยละ 42.9 ความพึงพอใจปานกลาง คือ เป็นโครงการหรือกิจกรรมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว คิดเป็นร้อยละ 32.4 ความพึงพอใจมาก คือ เป็นโครงการหรือกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนร่วม คิดเป็นร้อยละ 37.7 และความพึงพอใจมากที่สุด คือ การนำวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น มาใช้ร่วมกับการท่องเที่ยว คิดเป็นร้อยละ 37.7

ดังนั้น การที่จะทำให้ชุมชนเกิดความพึงพอใจที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ควรทำความเข้าใจกับคนในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจ เปิดมุมมองและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในตัวของวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยว และชุมชนจะเกิดความไว้วางใจและเชื่อมั่น เพื่อที่จะทำให้การจัดการการท่องเที่ยวสำเร็จลุล่วงไปในทิศทางที่ดี

4. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสนับสนุน กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ สถานภาพ และอาชีพ ส่วนปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน ได้แก่ สถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมอบรม/ประชุม และช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วม

อายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าอายุ 41-50 ปี อายุ 31-40 ปี และอายุต่ำกว่า 30 ปี เนื่องจากมีพื้นฐาน ความชำนาญ และความรู้ความเข้าใจในพื้นที่เป็นอย่างดี มีประสบการณ์และการรับรู้ที่ดีกว่า ซึ่งมากกว่าช่วงอายุอื่น ๆ

อาชีพและสถานประกอบการหรือประกอบอาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพเกษตร และมีสถานประกอบการหรือประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าอาชีพรับจ้าง ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ลูกจ้าง/พนักงานบริษัท รับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจและอื่น ๆ เนื่องจากตัวแปรทั้งสองมีความต่อเนื่องกัน เพราะอยู่ในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ จึงสามารถแบ่งเวลาหลังจากการทำงาน มาช่วยในการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น

การรับข้อมูลข่าวสาร พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าเพื่อนบ้าน รับฟังจากวิทยุ เอกสาร/สิ่งพิมพ์ เจ้าหน้าที่จากเทศบาล และไม่รับทราบ เนื่องจากโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มีผู้นำชุมชนเป็นคนคอยรับแผนงานในการดำเนินการต่าง ๆ มากกระจายข้อมูลให้กับคนในชุมชน

การเข้าร่วมอบรม/ประชุม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยเข้าร่วมการอบรม/ประชุม มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมอบรม/ประชุม เนื่องจากมีผลต่อโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นภายในชุมชน เพื่อเป็นผลงานออกสู่สายตาของผู้คนที่สัญจรไปมา และผู้ที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยวในงาน

ช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเข้ามามีส่วนร่วมจากข่าวประกาศ มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวมากกว่าการสังเกตภายนอก การเชื้อเชิญ การติดตาม การแต่งตั้ง และไม่เคยมี เนื่องจากในแต่ละครั้งที่มีการจัดโครงการหรือกิจกรรมขึ้นมา ก็จะมีการประกาศข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้คนในชุมชนได้ทราบ เป็นการเตรียมตัวเตรียมความพร้อม สำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี

5. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสนับสนุน กับความพึงพอใจของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วม จาก 5 ลำดับความพึงพอใจที่ได้ พบว่า ปัจจัยสนับสนุนที่แตกต่างกัน ได้แก่ อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว และช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ

อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่อาชีพมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว เกิดความพึงพอใจในการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าอาชีพที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว ซึ่งความพึงพอใจอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากประชาชนไม่ค่อยได้รับโอกาสในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมากนัก ไม่ว่าจะเป็นการเสนอความคิด วางแผนและตัดสินใจ รวมถึงการดำเนินการหรือปฏิบัติการเท่าที่ควร และชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในโครงการหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ เพียงแต่รอรับแผนงานในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จากทางเจ้าหน้าที่หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง

ช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมฯ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีช่องทางเข้ามามีส่วนร่วมจากการประกาศข่าว เกิดความพึงพอใจที่เป็นโครงการหรือกิจกรรมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาวมากกว่าการสังเกตภายนอก การเชื้อเชิญ การติดตาม การแต่งตั้ง และไม่เคยมี ซึ่งความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากประชาชนมีความเชื่อมั่นในตัวโครงการหรือกิจกรรมที่ผ่านมาพอสมควรว่าจะสามารถส่งเสริมและผลักดันให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ต่อไปได้ในระยะยาวให้ดีขึ้น เพราะว่าการท่องเที่ยวมีส่วนทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น โดยการนำสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นจุดขาย และทำให้ผู้คนรู้จักเทศบาลเมืองแกนเพิ่มมากขึ้น

ข้อค้นพบจากการวิจัย

จุดแข็ง

1. ชุมชนมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว
2. ชุมชนสามารถนำสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และสถานที่ท่องเที่ยวเชิงันทนาการและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น มาเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว
3. ชุมชนมีกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความกระตือรือร้นของชาวบ้านในการเข้ามามีส่วนร่วมหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อที่จะผลักดันและส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนให้ออกมาในทิศทางที่ดียิ่งขึ้นไป

จุดอ่อน

1. ชุมชนไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการท่องเที่ยว จึงไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากเท่าที่ควร
2. ชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในโครงการหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว เพียงแต่ต้องรอรับแผนงานในการดำเนินงานต่าง ๆ ผ่านผู้นำชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้น

ภาพที่1 ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วม

จากภาพ 1 ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วม เป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกับชุมชนว่า สิ่งที่เราควรทำก่อนที่จะให้ชุมชนนั้นเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ 1. การเข้าถึงชุมชน คือ ต้องทำให้คนในชุมชนนั้นเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหลักที่ตั้งไว้ได้อย่างไร ก่อนที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วม 2. การกำหนดแผนงาน คือ เมื่อชุมชนให้ความสนใจแล้วเข้ามามีส่วนร่วม ควรต้องมีการจัดประชุม วางแผนงานร่วมกันเพื่อที่จะสามารถจัดแรงงานและแบ่งงานได้อย่างเหมาะสม ก่อนที่จะนำไปปฏิบัติ 3. การบริหารจัดการ คือ ภาพรวมในการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแบบแผน วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด 4. การประเมินผล คือ ควรมีการติดตามตั้งแต่ต้น(การเข้าถึงชุมชน) ว่าประชาชนมีกระบวนการมีส่วนร่วมมาก-น้อยเพียงใด มีกระบวนการพัฒนาอย่างไร และพบข้อบกพร่องและพบปัญหาในด้านต่าง ๆ ยังไงบ้าง เพื่อที่เป็น

ตัวกำหนดคุณภาพและมาตรฐานของกิจกรรมที่จัดขึ้น 5. การปรับปรุงแก้ไข คือ การนำเอาข้อบกพร่องและปัญหาต่าง ๆ ที่พบตั้งแต่แรกจนถึงสิ้นสุดกิจกรรม นำมาวิเคราะห์และประมวลออกมา เพื่อสรุปเป็นภาพรวมที่ได้จากการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว และนำผลที่ได้นั้นมาหาแนวทางปฏิบัติร่วมกับชุมชนในการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในแต่ละด้าน พบว่า

ด้านการเสนอความคิด วางแผนและตัดสินใจ หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยว ควรให้ความรู้ความเข้าใจกับคนในชุมชน ทำให้ชุมชนมองเห็นวัตถุประสงค์แลเป้าหมายหลักที่ตั้งไว้ โดยที่คนในชุมชนได้แสดงออกในเรื่องความคิดเห็นหรืออาจจะเป็นมุมมองใหม่ ๆ ที่ต่างออกไป เพื่อเป็นการเสาะหาความต้องการโดยตรงจากชุมชน

ด้านการดำเนินการและปฏิบัติการ ควรมีการจัดแรงงาน แบ่งงานหรือกระจายงานอย่างเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ โดยการให้แต่ละแต่ละหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อเป็นการกระตุ้น

ด้านการรับและแบ่งปันผลประโยชน์ ควรมีการทำความเข้าใจกับประชาชนถึงแนวทางปฏิบัติร่วมกันว่าควรทำอะไรเป็นอันดับแรก และควรมีการแต่งตั้งตัวแทนจากชาวบ้านโดยตรงในแต่ละหมู่บ้าน ให้เข้ามารับฟังแผนงานของกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและความเท่าเทียมกัน

ด้านการติดตามและประเมินผล ควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ติดตามผลงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อที่จะสามารถนำสิ่งที่บกพร่องต่าง ๆ มาแก้ไขปรับปรุงและพร้อมใช้งานอยู่เสมอ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับท้องถิ่น อาทิ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึงชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวก และบริการ เป็นต้น
2. ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่น อาทิ ด้านการผลิตและด้านการตลาด เป็นต้น
3. ควรศึกษาการสร้างระบบข้อมูลและเครือข่ายการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ให้เป็นสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

เอกสารอ้างอิง

กุลจิรา เสาวลักษณ์จินดา. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยว: กรณีศึกษา อำเภออินทร์บุรี จังหวัด สิงห์บุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการจัดการทั่วไป, คณะบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานปี 2549. (2549). กรุงเทพฯ: กองสวัสดิการสังคม.

เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา. (2554). สถิติจากฝ่ายทะเบียนราษฎร. เชียงใหม่: เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สินธุ์ สโรบล. (2546). การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิด และประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุภาวดี ทรงพรวานิชย์. (2550). กระบวนการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ชุมชนม้ง ห้วยน้ำรินและชุมชนดอยหลวงเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

การศึกษาการขยายอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ผ่านจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศไทย

A Study on the Improvement of Political Influences of King Jayavarman VII
through Arogayasala Inscription, found in Thailandลิตธารด ศรีโคตร¹

บทคัดย่อ

นับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 พระมหากษัตริย์ในอาณาจักรกัมพูชาโบราณจะต้องอ้างอิงสิทธิธรรมมาจากคติความเชื่อทางศาสนาฮินดูเพื่อสร้างการยอมรับจากชนชั้นนำทางสังคมผู้เป็นผู้ครอบครองที่ดินส่วนใหญ่ของอาณาจักรอีกด้วย จนในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ราชวงศ์ใหม่ซึ่งมีฐานอำนาจเดิมอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้ขึ้นมีอำนาจปกครองเมืองศรีโสธรปุระ ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ศาสนาทางการที่รัฐให้การอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากศาสนาฮินดู ไศวนิกาย มาเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยาน ดังนั้นจึงทำให้ได้ปรากฏรูปแบบการสร้างอิทธิพลทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่เป็นการใช้อิทธิพลทางศาสนาของตัวพระมหากษัตริย์ในการการเน้นสร้างความเคารพนับถือ – บารมีไม่เพียงแต่ในหมู่ชนชั้นนำดังที่เคยเป็นมา หากแต่ยังแผ่ไปยังราษฎรโดยตรงอย่างไม่เคยเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะนี้มาก่อนหน้า ซึ่งหลักฐานที่สำคัญก็คือจารึกอโรคยศาล ซึ่งสร้างไว้ประกอบกับการสร้างศาสนสถานชื่อเดียวกันที่สร้างขึ้น นับร้อยแห่งทั่วพระราชอาณาจักรตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สันนิษฐานว่า อโรคยศาล นอกจากการเป็นสถานพยาบาลดังที่ปรากฏความตามจารึกแล้ว อโรคยศาลเหล่านี้จะมีความสำคัญในทางศาสนาที่อิงกับการเมืองอยู่ไม่มากนัก

คำสำคัญ: อโรคยศาล ชัยวรมันที่ 7

Abstract

Since Late 6th century A.D., the Kings of Ancient Khmer Kingdom had to cling themselves onto Hindu religious legitimacy for convinced and gained loyalty from many of local aristocracy landlords who possessed most of land in the realm. Until late 11th century, the House of Mahidhara from northeastern part of presentday Thailand succeeded to the throne of Ancient Khmer Kingdom. In the reign of King Jayavarman VII from the House of Mahidhara had changed the official religion of the court from Hinduism to Mahayana Buddhism in the cult of Vajrayana-Tantra. He, the King, had improved his political influence not only among local aristocracy landlords as ever but over his people that had never been before. The important evidences that quite obvious indicate such kind of action is mentioned in Arogayasala inscription that found near sanctuary bearing the same name of the inscription that had been constructed over a hundred places in the realm according to the royal will of King Jayavarman VII. It had been considered that the constructions called “Arogayasala” was not merely a hospital as it has been told in the inscription but contained of political purpose, sustained to the royal will.

Keywords: Arogayasala, Jayavarman VII

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

ประเทศกัมพูชามีหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีมนุษย์อาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นดินแดนต้นกำเนิดของอาณาจักรโบราณหลายอาณาจักรที่มีความเชื่อมโยงและมีความเป็นมาในประวัติศาสตร์ โดยในพื้นที่ประเทศกัมพูชาในปัจจุบันมีหลักฐานที่ได้รับวัฒนธรรมจากศาสนาฮินดูจากอินเดียมาแล้วเป็นเวลานาน มีการนำตัวอักษรของอินเดียมาใช้ โดยศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่ทางตอนใต้ของประเทศกัมพูชาใกล้ปากน้ำโขง ซึ่งเอกสารจีนเรียกอาณาจักรนี้ว่า “ฟูนัน” จนเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ในระหว่างที่อาณาจักรฟูนันมีความเจริญอยู่นั้น มีดินแดนที่เป็นเมืองขึ้นอยู่ อาณาจักรหนึ่งซึ่งซึ่งเอกสารจีนออกนามว่า อาณาจักรเจนละ ได้ทำสงครามค่อย ๆ รวบรวมแว่นแคว้นต่าง ๆ แล้วส่งกองทัพไปตีอาณาจักรฟูนัน และรวมเข้ามาอยู่ในอาณาจักรเจนละ (จิโต, มาตแลน, 2552: 4) อาณาจักรเจนละจึงขึ้นมามีอำนาจแทนฟูนันอยู่ระยะหนึ่ง จึงแตกออกเป็นอาณาจักรเจนละบกและเจนละน้ำ และต่อมาอาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่อำนาจเข้าครอบครอง อาณาจักรเจนละจึงตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งเรียกยุคสมัยตั้งแต่การถือกำเนิดของเจนละช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 14 ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัยว่า “ยุคก่อนเมืองพระนคร”

เมื่อประมาณ พ.ศ.1345 กษัตริย์กัมพูชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ครองราชย์อยู่ระหว่าง พ.ศ.1345-1412 ได้ปลดแอกจากการครอบครองของอาณาจักรศรีวิชัยและรวบรวมอาณาจักรกัมพูชาเข้าด้วยกันอีกครั้ง ตั้งเป็นอาณาจักรใหม่ จึงเรียกสมัยหลังจากนี้ไปว่า “สมัยเมืองพระนคร” ซึ่งกินระยะเวลาดังแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 14 -20 โดยในสมัยเมืองพระนครได้มีการย้ายราชธานีอีกหลายครั้ง จนท้ายที่สุดก็ได้สร้างราชธานีถาวรนามว่า “ศรียโสธรปุระ” ที่เชิงเขาพนมบาเค็ง ใกล้ทะเลสาบเขมร และได้มีพระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติสืบต่อมาอีกหลายพระองค์ จนในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ราชวงศ์มหิธรซึ่งเป็นราชวงศ์ใหม่ที่นำจะมีฐานอำนาจเดิมอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (Jacques, Claude, 2007: 30) ได้ขึ้นมามีอำนาจปกครองเมืองศรียโสธรปุระ โดยมีพระมหากษัตริย์พระองค์แรกคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ซึ่งเสวยราชสมบัติในราว พ.ศ. 1633 และยังมีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ครองราชสมบัติ สืบต่อมาอีกหลายพระองค์จนถึงพระองค์สุดท้ายคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ซึ่งครองราชสมบัติในราว พ.ศ. 1786 ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นช่วงที่อาณาจักรกัมพูชาโบราณเฟื่องฟูประเทศขึ้นมาจากหลังที่ถูกโจมตีจากอาณาจักรจามปา (จิโต, มาตแลน, 2552: 87) และนอกจากนั้นศาสนาทางการที่รัฐให้การอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากศาสนาฮินดู ไศวนิกาย มาเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ ตามความเชื่อทางศาสนาของผู้ปกครอง คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงทำให้ได้ปรากฏรูปแบบการสร้างอิทธิพลทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่เป็นการใช้อิทธิพลทางศาสนาของตัวพระมหากษัตริย์ในการเน้นสร้างความเคารพนับถือ – บารมีไม่เพียงแต่ในหมู่ชนชั้นนำดังที่เคยเป็นมา หากแต่ยังแผ่ไปยังราษฎรโดยตรงอย่างไม่เคยเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะนี้มาก่อนหน้า ซึ่งหลักฐานที่สำคัญก็คือจารึกอโรคยาศาล ซึ่งสร้างไว้ประกอบกับการสร้างศาสนสถานชื่อเดียวกันที่สร้างขึ้นบร้อยแห่งทั่วพระราชอาณาจักร สันนิษฐานว่า อโรคยาศาล นอกจากการเป็นศาสนสถานประจำสถานพยาบาลดังที่ปรากฏความตามจารึกแล้ว (ตัวอาคารที่ใช้ในการรักษาพยาบาลของสถานพยาบาล สันนิษฐานอาจสร้างด้วยไม้และผุพังไปแล้วตามกาลเวลา) อโรคยาศาลเหล่านี้จะมีความสำคัญในทางศาสนาที่อิงกับการเมืองอยู่ไม่มากนักน้อย เพราะมีกระบวนการสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ และมีการจ่ายพระราชทรัพย์ในการบำรุงดูแลสูง ซึ่งสันนิษฐานว่าย่อมไม่เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปโดยไร้ประโยชน์ต่อผู้ปกครอง ซึ่งประโยชน์ประการสำคัญประการหนึ่งคือ อาจจะใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยตรงต่อราษฎร ผ่านการรักษาพยาบาลและเผยแผ่ศาสนาใหม่คือ พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ ไปพร้อมกัน

จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้เขียนบทความวิจัยได้เกิดคำถามวิจัย คือ

- จารึกอโรคยาศาลถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใด?
- จารึกอโรคยาศาลมีนัยยะในการส่งเสริมบทบาทและอิทธิพลทางศาสนา และ/หรือ การเมืองของผู้สร้างอย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสร้างการยอมรับอำนาจสูงสุดในการปกครองในหมู่ชนชั้นนำผู้ครอบครองที่ดินของพระมหากษัตริย์กัมพูชาโบราณ โดยผ่านการอ้างอิงสิทธิธรรมทางศาสนาฮินดู ในช่วงก่อนรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7
2. เพื่อศึกษาถึงการสร้างอิทธิพลทางการเมืองโดยการเผยแพร่พุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน ลัทธิวิชรยานตันตระผ่านสวัสดิการของรัฐทางด้านสาธารณสุขไปยังราษฎรของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผ่านจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศไทย

สมมุติฐานของการวิจัย

1. กระบวนการสร้างการยอมรับอำนาจสูงสุดในการปกครองในหมู่ชนชั้นนำผู้ครอบครองที่ดินของพระมหากษัตริย์กัมพูชาโบราณ กระทำได้โดยผ่านการสร้างภาพลักษณ์การเป็นผู้นำที่อุปถัมภ์และได้รับยอมรับขององค์กรทางศาสนาทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค
2. การที่ราชวงศ์มหิธรซึ่งเป็นราชวงศ์ใหม่เข้ามาใช้อำนาจปกครองอาณาจักรกัมพูชาโบราณ อาจมีส่วนต่อการจัดการปกครองในรูปแบบใหม่ที่เพิ่มอำนาจให้พระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้นโดยไม่ผ่านองค์กรทางศาสนาเดิม
3. ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ด้วยกรอบคิดใหม่ทางพุทธศาสนา พระองค์ได้แผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองของพระองค์ไปยังชนชั้นนำผู้เป็นเจ้าของที่ดิน แต่ยังลงไปถึงราษฎรโดยตรง

ขอบเขตของการวิจัย

1. เน้นศึกษาในช่วงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อยู่ระยะเวลาล่วงเลยอยู่ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18
2. ศึกษาจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศไทย แต่เนื่องจากจารึกอโรคยศาลมีกว่า 10 หลัก แต่โดยมากจะชำรุดหักพัง จะใช้ข้อมูลจากจารึกอโรคยศาลที่สมบูรณ์ที่สุด คือ จารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ เป็นหลักในงานศึกษาชิ้นนี้
3. ในแง่ของพื้นที่ จะเน้นศึกษาในพื้นที่ประเทศไทยในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการค้นพบจารึกอโรคยศาลเป็นจำนวนถึงกว่า 10 หลัก และแทบไม่พบในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง ศึกษาจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา
2. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา
3. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

รัฐใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐจารีต (Traditional state) หรือรัฐสมัยใหม่ (Modern state) ก็ย่อมจะต้องมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง "รัฐ" หรือ อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) และองค์อธิปัตย์ หรือผู้ใช้อำนาจในการปกครองรัฐ (Autocrat) ซึ่งในกรณีของรัฐจารีต แม้ว่าจำนวนประชากรและอาณาเขตของรัฐจะยังไม่มีความแน่นอน แต่องค์อธิปัตย์ก็ยังคงมีอำนาจอยู่แม้ว่าจะมีได้อย่างจำกัด และเพื่อความมั่นคงและเสถียรภาพในการปกครององค์อธิปัตย์ซึ่งก็คือ พระมหากษัตริย์ก็ต้องเชื่อมโยงที่มาของอำนาจสูงสุดในการปกครองของพระองค์กับคติความเชื่อทางศาสนาเพื่อประกอบการอ้างอิงสิทธิธรรมในการปกครอง (Source of legitimacy)

ในอาณาจักรกัมพูชาโบราณนั้นก็เช่นกัน นอกจากที่พระมหากษัตริย์จะต้องอ้างอิงสิทธิธรรมมาจากคติความเชื่อทางศาสนาแล้ว พระองค์เองยังต้องสร้างการยอมรับจากชนชั้นนำทางสังคมผู้เป็นผู้ครอบครองที่ดินส่วนใหญ่ของอาณาจักรอีกด้วย โดยในช่วงสมัยก่อนเมืองพระนคร ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 14 พระมหากษัตริย์กัมพูชาโบราณยังได้มีสถานะที่ทรงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองอย่างแท้จริง จึงทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่นได้ร่วมมือกับองค์กรทางศาสนา

ฮินดูสร้างฐานอิทธิพลของตนเองอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยรากฐานของการใช้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของศาสนสถานฮินดูในท้องถิ่นที่ครอบครองทั้งที่ดิน กำลังคน ทั้งยังได้รับความความนับถือในสังคมอย่างกว้างขวาง (Hall, Kenneth, 1999: 233) จนทำให้แม้ว่าจะมีพระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติแต่อำนาจของส่วนกลางที่เมืองหลวงนั้นมีอยู่อย่างจำกัด ตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ก็มักพญาโบราณสมัยก่อนเมืองพระนครกลับต้องทรงสร้างอิทธิพลของพระองค์ด้วยการออกไปแสวงหาพันธมิตรจากชนชั้นนำในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของที่ดิน อันเป็นการยอมรับอำนาจและอิทธิพลของชนชั้นนำในท้องถิ่นที่ร่วมมือกับองค์กรทางศาสนาฮินดูที่มีอำนาจเหนือที่ดินในเขตปกครองของตนที่ไม่อาจถูกแทรกแซงโดยพระมหากษัตริย์ และการที่ท้องถิ่นมีอิทธิพลและมีอิสระในทางเศรษฐกิจมากเกินไปนี้เองที่ทำให้ในภายหลังอาณาจักรต้องเกิดความแตกแยกออกเป็นสองส่วนคือ เจนละบก และเจนละน้ำ อันทำให้เกิดความอ่อนแอ จนอาจจะเป็นเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่ถูกรุกรานจากอาณาจักรศรีวิชัย

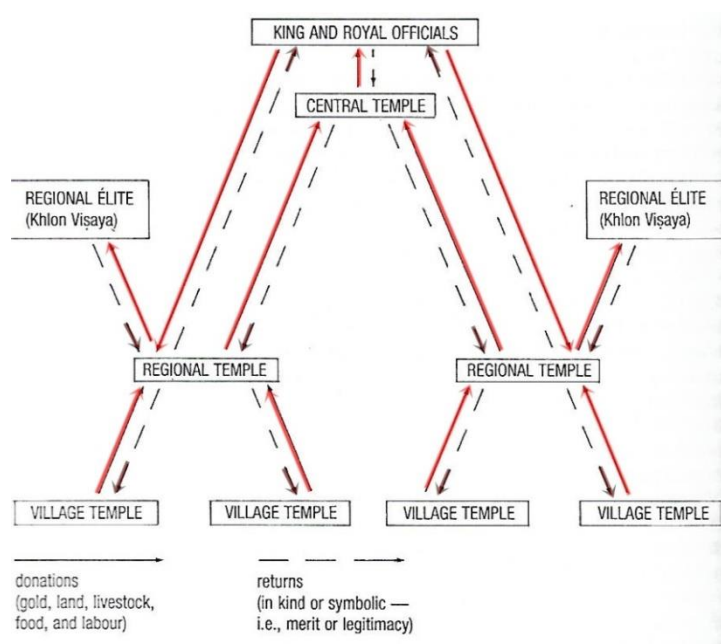
ครั้นเมื่อเริ่มเข้าสู่สมัยเมืองพระนคร ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ได้ทรงสามารถขับไล่อิทธิพลของศรีวิชัยออกไปจากดินแดนกัมพูชา พร้อมกันนั้นได้ทรงทำพิธีสถาปนาพระคิเว ขึ้นเป็น “พระเทวราช” อันเป็นประมุขหรือ “ราชา” ของเทพเจ้าทั้งหลายในศาสนสถานต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักร และองค์พระเทวราชนั้นได้มอบพระราชอำนาจให้พระองค์ในการประสาทความศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายแก่ศาสนสถานต่าง ๆ เหล่านั้น อีกทั้งพระมหากษัตริย์ก็ยังคงทรงเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการชำระล้างมลทิน ทั้งยังทรงพลังในการสร้างสรรค์ที่จะยังให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขขึ้นในแผ่นดินได้ (Hall, Kenneth, 1999: 231) โดยผ่านพิธีกรรมการบวงสรวงพระเทวราช ที่ทรงสถิตย์ยังคิเวลิ่งค์อันประดิษฐานยังเทวาลัยบนภูเขาธรรมชาติที่ถูกขนานนามเป็น “มเหศวรบรรพต” หรือเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระคิเวตามคติของศาสนาฮินดู (เขาพนมกุเลน)

นั่นเท่ากับว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ได้ทรงสร้างให้เกิดวิถีคิดใหม่ในเชิงโครงสร้างจนทำให้เกิดกระบวนการสร้างการยอมรับอำนาจการปกครองสูงสุดของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นที่มาแห่งการล้างมลทินและความสมบูรณ์พูนสุขทั้งปวงในแผ่นดิน ดังนั้น ชนชั้นนำในท้องถิ่นที่ร่วมมือกับองค์กรทางศาสนาฮินดูที่มีอำนาจเหนือที่ดินในเขตปกครองของตนจึงต้องแบ่งปันความมั่งคั่งของตนเองไปยังส่วนกลางทั้งที่ไปยังพระมหากษัตริย์และองค์การทางศาสนาของส่วนกลางที่มีส่วนในการเสริมสร้างสิทธิธรรม (Legitimacy) และได้รับการอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์ และนอกจากนั้น พระมหากษัตริย์เองก็ยังคงต้องทรงสถานะในการเป็นผู้อุปถัมภ์ของศาสนสถานต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคในฐานะที่ทรงเป็นสื่อกลางของพระเทวราชในการประสาทความสมบูรณ์พูนสุขให้กับดินแดนเหล่านั้น ซึ่งเมื่อมีการเก็บผลประโยชน์และความมั่งคั่งจากดินแดนเหล่านั้นแล้วก็ย่อมแน่นอนที่จะต้องมีการ “ถวายคืน” ส่วนต่างของความสมบูรณ์พูนสุขในดินแดนเหล่านั้นกลับคืนไปยังองค์พระมหากษัตริย์และพระเทวราช และนอกจากนั้น การที่พระมหากษัตริย์เองก็ยังคงต้องทรงสถานะในการเป็นผู้อุปถัมภ์ของศาสนสถานต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค เพื่อสร้างภาพลักษณ์ทางศาสนาอันก่อให้เกิดความศรัทธาจากองค์การศาสนาส่วนท้องถิ่นที่มีผลประโยชน์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นกับชนชั้นนำผู้เป็นเจ้าของที่ดินในท้องถิ่น

เช่นนี้แล้ว ในทางปฏิบัติ ในส่วนภูมิภาคก็ยังคงมีอิสระอำนาจมากซึ่งไม่แตกต่างเท่าใดนักกับสมัยก่อนเมืองพระนคร สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือ การยอมรับซึ่ง “สิทธิธรรม” ของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของอาณาจักรผู้ทรงเป็นสื่อกลางของพระเทวราชในการประสาทความสมบูรณ์พูนสุขในท้องถิ่น (มิใช่แต่เพียงลำพังจากเทวรูปในศาสนาของท้องถิ่นดังที่เคยเป็นมาในสมัยก่อนเมืองพระนคร) โดยพระมหากษัตริย์จะทรงประสาทสิทธิธรรมนั้นลงไปยังศาสนสถานในท้องถิ่น ซึ่งได้ร่วมมือกันอยู่อย่างแนบแน่นกับชนชั้นนำในท้องถิ่นในการแสวงหาความมั่งคั่งในที่ดินในเขตปกครองที่ตนเองมีอำนาจเหนือกันอย่างเต็มที่ โดยรายได้ที่ได้มาทั้งหลายนอกเหนือจะนำมาใช้จ่ายในการสร้างสาธารณูปโภคและพัฒนาความเป็นอยู่รวมไปถึงบุกเบิกที่ดินเพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งในท้องถิ่นแล้ว ส่วนหนึ่งก็ต้อง “ถวายคืน” ส่วนต่างแห่งความมั่งคั่งส่วนหนึ่งคืนไปยังองค์พระมหากษัตริย์และพระเทวราช (องค์กรทางศาสนาฮินดูที่ส่วนกลาง) ซึ่งพระมหากษัตริย์ก็มักพญาโบราณเองก็ทรงพอใจในสถานะเช่นนี้ เพราะนอกจากจะเป็นการให้อิสระและไม่เป็นการสร้างความขัดแย้งกับผู้ที่มีอำนาจในท้องถิ่นแล้ว ก็ยังเป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังส่วนกลางด้วยไม่ต้องจ่ายออกไปบำรุงในส่วนภูมิภาคมากนัก และจะไม่ทรงแทรกแซงการดำเนินการใด ๆ ของชนชั้นนำผู้เป็นเจ้าของที่ดินและศาสนสถานในท้องถิ่น トラบใดที่ไม่มีการคุกคามผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้

ของพระมหากษัตริย์ และ “พระเทวราช” (Hall, Kenneth, 1999 : 235) ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนฐานของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอันอิงสิทธิธรรมจากศาสนาฮินดูในลักษณะนี้จะยังคงดำรงอยู่จนเกือบตลอดสมัยเมืองพระนคร

จะเห็นได้ว่า แม้จะมีการนำเอาคติทางศาสนาและองค์กรทางศาสนาเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกการปกครองของพระมหากษัตริย์ก็ตาม หากแต่การสถาปนาลัทธิเทวราช ก็เป็นเพียงการรวมอำนาจการปกครองด้วยสิทธิธรรมแต่เพียงในนามมิใช่การรวบอำนาจการปกครองในส่วนภูมิภาคมาสู่ส่วนกลางอย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ก็มักพัวพันกับมรดกมั่งคั่งในการสร้างความเคารพนับถืออันก่อให้เกิดอิทธิพลทางการเมืองต่อชนชั้นนำทางสังคมผู้เป็นเจ้าของที่ดิน และนักบวชในท้องถิ่นมากกว่าที่จะสร้างอิทธิพลทางการเมืองต่อราษฎรโดยตรง ทั้งนี้อาจจะเห็นเพราะราษฎรก็มักพัวพันในยุคนั้นมั่งคั่งความศรัทธาไปยังเทพเจ้าฮินดูในศาสนสถานที่อยู่ในการกำกับดูแลขององค์กรทางศาสนาฮินดูในท้องถิ่นของตน (Hall, Kenneth, 1999: 236) มากกว่าที่จะเคารพศรัทธาในพระมหากษัตริย์ และราชสำนักส่วนกลางที่เมืองพระนคร

ภาพที่ 1 เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนสถานกับโครงสร้างการปกครองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณ

ที่มา: (Hall, Kenneth, 1999 : 240)

จนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ราชวงศ์ใหม่ที่น่าจะมีฐานอำนาจเดิมอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (Jacques, Claude, 2007 : 30) หรือ “เขมรสูง” ได้ขึ้นมามีอำนาจปกครองดินแดนที่ราบลุ่มรอบทะเลสาบเขมร หรือที่เรียกว่า “เขมรต่ำ” อันมีเมือง เมืองศรีโยธธปุระ เป็นศูนย์กลาง โดยมีพระมหากษัตริย์พระองค์แรกคือพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ซึ่งเสวยราชสมบัติในราว พ.ศ. 1623 และยังมีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ครองราชสมบัติ สืบต่อมาอีกหลายพระองค์ จนถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ซึ่งครองราชสมบัติในราว พ.ศ. 1786 ซึ่งด้วยความเป็นราชวงศ์ที่มีฐานอำนาจมาจากต่างถิ่นนอกดินแดนเขมรต่ำ จึงอาจทำให้พระมหากษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ประสบปัญหาในการ “ประสานประโยชน์” กับองค์กรทางศาสนาฮินดูทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาคที่มีอิทธิพลมาอย่างยาวนานได้ จึงทำให้พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในราชวงศ์นี้ต่างแสวงหาช่องทางในการสร้างอิทธิพลให้กับพระองค์เอง ที่สำคัญเช่น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ที่ทรงครองราชย์สมบัติในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 17 ที่เปลี่ยนศาสนาทางการเมืองในการอุปถัมภ์ของทางราชสำนักเป็นศาสนาฮินดู ไชยวนิกาย (บูชาพระวิษณุเป็นใหญ่) (จิโต, มาตแลน, 2552 : 66) ซึ่งเป็นการปฏิเสธบทบาทของ “พราหมณ์” ผู้ควบคุมองค์กรทางศาสนาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคซึ่งแทบทั้งสิ้นอยู่ในไศวนิกาย (บูชาพระศิวะเป็นใหญ่) และมุ่งความสำคัญไปยังพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นอวตารของพระวิษณุแทนที่

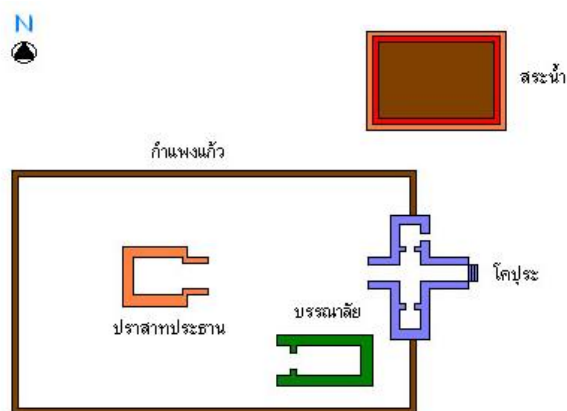
นอกจากนั้น การที่ศาสนาพุทธมหายาน ที่แต่เดิมเป็นเพียงศาสนาชั้นรองได้เข้าไปมีบทบาทในราชสำนักกัมพูชาก็น่าจะเกี่ยวข้องอย่างมีนัยสำคัญกับการขึ้นมามีอำนาจของราชวงศ์มหิธรด้วย (วรรณวิภา สุเนตดา, 2548: 43) เนื่องด้วยปรากฏจารึกที่ระบุถึงกิจกรรมของฝ่ายราชสำนักทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นจำนวนมากในหลายรัชกาลของราชวงศ์มหิธร เช่น รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 และพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 พระราชบิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าการเปลี่ยนนิกายอุปถัมภ์มาเป็นไวษณพนิกาย หรือแม้กระทั่งการหันไปสนับสนุนพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของทางราชสำนักราชวงศ์มหิธรนั้น เชื่อว่าเป็นความพยายามสร้างอำนาจใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับองค์กรทางศาสนาของพราหมณ์ฝ่ายไศวนิกาย เพื่อชิงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (จิตร ภูมิศักดิ์, 2525: 78) และสร้างอำนาจต่อรองที่มากขึ้นให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์มหิธร ซึ่งอาจจะไม่มีฐานการสนับสนุนจากกลุ่มชนชั้นนำและองค์กรทางศาสนาฮินดูฝ่ายไศวนิกายทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมากเพียงพอก็เป็นได้

ต่อมาในราว พ.ศ. 1720 – 1721 อาณาจักรจามปา ได้ยกกองกำลังเข้ารุกรานอาณาจักรกัมพูชา(จิโต, มาตแลน, 2552: 87) ท้าพจามปายกมาทางเรือเป็นกระบวนใหญ่ บุกลงมาถึงโดนเลสาบ รุกเข้าเข้าโจมตีศรีโยธธระปุระ เฝ้ามอง และปล้นสะดมสมบัติกลับไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งจับพระเจ้าตรีภูวนาติทวรมัน พระมหากษัตริย์ในขณะนั้นประหารชีวิต บ้านเมืองจึงตกอยู่ในการยึดครองของจามปา หลังจากนั้น เจ้าชายชัยวรมัน ซึ่งทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 พระองค์จึงทรงรวมกำลังผู้นำทัพสู้กับพวกจามนานถึง 4 ปี จนสามารถเผด็จศึกและขับไล่อิทธิพลจามปาออกไปได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งต่อมาพระองค์ก็ได้ประกอบพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ของกัมพูชา ตามที่นักประวัติศาสตร์ขนานพระนามในภายหลังว่า “พระเจ้าชัยวรมันที่ 7” ซึ่งในการนี้พระองค์ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ราชธานีศรีโยธธระปุระขึ้นมาใหม่ และย้ายศูนย์กลางของราชธานีจากศาสนสถานฮินดูในลัทธิไศวนิกาย มายังปราสาทบายน ศาสนสถานในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระแทน ที่สร้างขึ้นใหม่ ณ ใจกลางเมืองพระนครหลวง จากนั้นมา ศูนย์กลางแห่งอาณาจักรกัมพูชาโบราณก็คือ ปราสาทบายน หรือ นครธม พร้อม ๆ กับการถูกลดบทบาทลงเป็นอย่างมากขององค์กรทางศาสนาฮินดูฝ่ายไศวนิกาย

เมื่อศาสนาทางการที่ราชสำนักให้การอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย มาเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ ตามความเชื่อทางศาสนาของผู้มีอำนาจปกครองในขณะนั้น คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงทำให้ได้ปรากฏรูปแบบการสร้างอิทธิพลทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่เป็นการใช้อิทธิพลทางศาสนาของตัวพระมหากษัตริย์ในการเน้นสร้างความเคารพนับถือ – บารมีไม่เพียงแต่ในหมู่ชนชั้นนำดังที่เคยเป็นมา หากแต่ยังแผ่ไปยังราษฎรโดยตรงอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะนี้มาก่อนหน้า ซึ่งหลักฐานที่สำคัญก็คือ จารึกอโรคยศาล ซึ่งสร้างไว้ประกอบการสร้างศาสนสถานชื่อเดียวกัน ซึ่งเป็นศาสนสถานของสถานพยาบาล (ตัวอาคารที่ใช้ในการรักษาพยาบาลของสถานพยาบาลสันนิษฐานอาจสร้างด้วยไม้และผุพังไปแล้วตามกาลเวลา) ที่สร้างขึ้นนับร้อยแห่งทั่วพระราชอาณาจักรดังที่ปรากฏความตามจารึกแล้ว โดยในจำนวนนี้พบร่องรอยอยู่ในเขตพื้นที่ประเทศไทยในปัจจุบันถึงกว่า 30 แห่งส่วนใหญ่กระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีพบบางส่วนในจังหวัดปราจีนบุรีและสระแก้ว (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2543: 49-50) อ้างถึงใน (วรรณวิภา สุเนตดา, 2548 : 43)

วัตถุประสงค์ในการสร้างอโรคยศาลนั้นเป็นไปเพื่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในบริเวณชุมชนโดยรอบ ซึ่งอโรคยศาลสามารถแบ่งออกได้เป็นสองส่วนคือ ส่วนศาสนสถานประจำอโรคยศาล และส่วนพื้นที่รักษาพยาบาล โดยทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานประจำอโรคยศาลนั้นจะมีการวางรูปแบบที่เป็นแบบแผนคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ตัวปราสาทประธานตั้งอยู่กลาง ภายในประดิษฐานรูปเคารพ 3 องค์ คือ พระไภษัชยคุรุไวฑูรยประภา พระพุทธเจ้าแพทย์ผู้บำบัดความเจ็บไข้ในสรรพสัตว์ตามคติของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ (ผาสุข อินทราวุธ, 2543 : 62) และพร้อมด้วยรูปเคารพพระศรีสุริยวโรจนจันทโรจ และพระศรีจันทโรจโรจนโรหิตะ ด้านหน้าปราสาทประธาน มีอาคารบรรณาลัยซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพเทพชั้นรอง มีกำแพงแก้วล้อม และมีโคปุระหรือทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเพียงทางเดียว ศาสนสถานประจำอโรคยศาลนี้จะสร้างขึ้นเพื่อให้ผู้ป่วยได้เข้ามาเพื่อมาขอพรเพื่อให้ตนเองหายจากอาการเจ็บป่วย ซึ่งเป็น

การสร้างกำลังใจให้กับผู้ป่วยได้ ส่วนพื้นที่รักษาพยาบาลจริงนั้น ไม่น่าจะอยู่ในเขตกำแพงแก้ว แต่น่าจะสร้างเป็นอาคารไม้ที่สร้างขึ้นด้านนอกแนวกำแพงแก้วด้านนอกของเขตของศาสนสถาน ซึ่งจะมีสระน้ำสร้างอยู่ด้วย (ธาดา สุทธิธรรม, 2544: 251)

ภาพที่ 2 การวางผังของอาคารศาสนสถานของโรคยศาล

ที่มา: <http://www.bloggang.com/data/derek/picture/1178590467.jpg>

ในโรคยศาลแต่ละแห่งที่ได้มีการสร้างขึ้นนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างจารึกกำกับไว้ทุกแห่ง ทั้งสันนิษฐานว่าจารึกด้วยภาษาสันสกฤตมีข้อความเหมือนกันหากแต่แตกต่างกันเพียงจำนวนและชนิดของสิ่งของที่อุทิศให้กับโรคยศาลนั้น ๆ ซึ่งจารึกอโรคยศาล ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในประเทศไทยมีกว่าสิบหลัก ทั้งที่สมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ ขนาดของหลักศิลาจารึกมีความสูงใหญ่ใกล้เคียงกัน(เซแอม แก้วคล้าย, จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 : 9) จารึกจากอโรคยศาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่สำคัญพบในจังหวัดสุรินทร์ 3 หลัก นอกจากนั้นพบที่ จังหวัดนครราชสีมา (จารึกเมืองพิมาย) จังหวัดบุรีรัมย์ (จารึกด่านประคำ) จังหวัดชัยภูมิ(จารึกวัดภูบ้านหนองบัว) แห่งละ 1 หลัก นอกจากที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังพบจารึกอโรคยศาลที่แตกหักชำรุดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยจนอ่านไม่ได้ความอีกจำนวนหนึ่ง โดยที่ในหมู่จารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศไทยนั้น จารึกที่พบที่อโรคยศาลที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ นั้นเป็นหลักที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด ซึ่งในการศึกษานี้จะยึดการวิพากษ์ความ ในจารึกอโรคยศาลตามจารึกหลักนี้เป็นหลัก โดยเมื่อพิจารณาจากความในจารึกอโรคยศาลที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ หลักดังกล่าวสามารถอธิบายเนื้อหาในจารึกเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

ส่วนที่ 1 ด้านที่ 1 โสลกที่ 1-3 เป็นการสรรเสริญพระพุทเจ้า ผู้มีนิรมานกาย ธรรมกาย และสัมโมกกาย พระโภชชัยคุรุไวฑูรยประภา พระพุทเจ้าแพทย์ผู้บำบัดความเจ็บไข้ในสรรพสัตว์ตามคติของพุทธศาสนาหายาน ลัทธิวัชรยาน ตันตระ และพร้อมด้วยพระศรีสุริยวโรจนจันทโรจ และพระศรีพระจันทร์วโรจนโรหิตะ

ส่วนที่ 2 ด้านที่ 1 โสลกที่ 1-12 เป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ส่วนที่ 3 ด้านที่ 2 โสลกที่ 1-6 เป็นการกล่าวถึงเจตนารมณ์ในการสร้างอโรคยศาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ส่วนที่ 4 ด้านที่ 2 โสลกที่ 7-12 และด้านที่ 3 โสลกที่ 1-2 เป็นการกล่าวถึงบุคคลากรประจำอโรคยศาล

ส่วนที่ 5 ด้านที่ 3 โสลกที่ 3-12 และด้านที่ 4 โสลกที่ 1-5 เป็นการกล่าวถึงบุคคลและสิ่งของอุทิศแก่อโรคยศาลเพื่อการบำบัดโรคให้ผู้ป่วย ที่อุทิศมาจากส่วนกลางที่เมืองพระนครหลวงศรีโยธะปุระ

ส่วนที่ 6 ด้านที่ 4 โสลกที่ 6-13 เป็นการกล่าวถึงเจตนารมณ์ในการสร้างอโรคยศาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อีกครั้ง เมื่อพิจารณาความแล้วพบว่าได้มีข้อความในจารึกที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน เช่น ในโสลกที่ 1 ของด้านที่ 2 ของจารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ ในส่วนขอเป็นการกล่าวถึงเจตนารมณ์ในการสร้างอโรคยศาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่กล่าวว่า “โรคทางกายของปวงชนนี้ เป็นโรคทางจิตที่เจ็บปวดยิ่ง (ของเจ้าเมือง) เพราะความทุกข์ของราษฎร แม้มิใช่ความทุกข์ของพระองค์ แต่เป็นความทุกข์ของเจ้าเมือง” (เซแอม แก้วคล้าย,

จาริกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7: 19) ซึ่งเป็นการที่ทรงแสดงความเห็นอกเห็นใจไปยังราษฎรที่ได้รับทุกข์ซึ่งมาจากการเจ็บป่วยโดยตรง ซึ่งความเจ็บป่วยทุกข์ยากของราษฎรนั้นเป็นสิ่งที่พระบรมจักรพรรดิราช (จักรวรรดิน) ผู้ทรงตั้งอยู่ในธรรมแห่งการไม่เบียดเบียน (Thapar, Romila, 1961: 150) มีอาจทรงเพิกเฉยได้ ซึ่งในประเด็นนี้ได้รับการสนับสนุนจากความในจารึกปราสาทพระขรรค์ (นายกรัชมุนตรี, สำนัก, 2513: 214) ที่จารึกขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เช่นกัน โดยในโคลกที่ 172 ได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่า “...ทรงได้รับซึ่งแสงสว่างอันผู้อื่นมิได้รับ เพื่อจะทำให้สัตว์โลกข้ามห้วงวัฏสงสารไปได้...” ซึ่งรับรองข้อความในจารึกอโรคยศาลว่าการดำเนินการทั้งสิ้นเป็นไปด้วยพระราชปณิธานที่จะช่วยเหลือราษฎรให้พ้นทุกข์จากการป่วยไข้จริง และในโคลกที่ 173 ของจารึกปราสาทพระขรรค์หลักเดิม นั้น ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ “ทรงเล็งเห็นถึงความถาวรของอนาคตที่ดี จึงได้ทรงแก้ไขข้อความที่ไม่ดีที่ถูกทำลายแล้วนั้น (เพื่อนำไปสู่) สุขกายสบายใจ ซึ่งเป็นเสถียรภาพแห่งธรรมะ พระราชาองค์นี้ผู้เป็นองค์แรกที่ทรงปกป้องเสถียรภาพแห่งธรรมนั้น ...” (นายกรัชมุนตรี, สำนัก, 2513 : 214) ซึ่งเป็นข้อความที่น่าสนใจว่าเหตุใดจึงใช้คำว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็น “พระราชาองค์นี้ผู้เป็นองค์แรกที่ทรงปกป้องเสถียรภาพแห่งธรรมนั้น” เช่นนี้อาจเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นผู้ปลดปล่อยทุกข์ซึ่งมาของราษฎรในลักษณะที่พระมหากษัตริย์ (ฮินดู?) พระองค์อื่นมิได้ทรงเคยปฏิบัติมาก่อนหรือไม่? ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริง ก็นับว่าเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรุกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อสร้างการสนับสนุนจากราษฎรได้อย่างแนบแนบ

นอกจากการที่ราษฎรจะได้รับการรักษาพยาบาลแบบให้เปล่าจากบุคลากรทางการแพทย์ที่จัดไว้ยังอโรคยศาล พร้อมการแจกจ่ายยารักษาโรคแล้ว จากข้อความในโคลกที่ 3 ของด้านที่ 3 ของจารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ ที่ได้กล่าวถึงสิ่งของที่อุทิศแก่อโรคยศาลเพื่อการบำบัดโรคให้ผู้ป่วย ทั้งยังได้กล่าวอีกว่า “ข้าวสารสำหรับเป็นเครื่องบูชาเทวรูปวันละหนึ่งโถระทุกวัน เครื่องพลีทานที่เหลือ พึงจัดให้แก่ผู้มีโรคทุกวัน” (ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกปราสาท) แสดงให้เห็นว่าผู้ป่วยยังอาจได้รับแจกอาหารตลอดเวลาที่รักษาพยาบาลอยู่ที่อโรคยศาลด้วย

นอกจากนั้นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ในโคลกที่ 2 ของด้านที่ 4 ในจารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ ได้มีการกล่าวถึง “ผู้ประกอบพิธีบูชาญะสองคน ผู้เป็นโหราจารย์หนึ่งคน คนทั้งสามเหล่านั้น ต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรมอยู่ในการบัญชาของบรมครูแห่งศรัทธาวิหาร” ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลที่ส่งมาจากส่วนกลางที่เมืองพระนครหลวงศรีอยุธยา (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, 2546: 7) หรืออย่างน้อยก็ต้องเคยเข้ารับการศึกษาที่วัดบวรมาจาการมาจากศรัทธาวิหาร (วรรณวิลาสุนต์ตา, 2548: 84) หรือ ปราสาทตาพรหม อันเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระของอาณาจักรกัมพูชาโบราณ ซึ่งการที่ผู้ประกอบประกอบพิธีกรรมจะต้องเป็นบุคคลที่มาจากส่วนกลาง หรืออย่างน้อยฝึกหัดอบรมมาจากส่วนกลางนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการอนุวัติมาจากธรรมเนียมของลัทธิเทวราชของฮินดูในการยอมรับซึ่ง “สิทธิธรรม” ของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของอาณาจักรผู้ทรงเป็นสื่อกลางของพระพุทธเจ้า และ/หรือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ในการประสาทความสมบูรณ์พูนสุขให้ และความพ้นจากทุกข์ภัยแก่ราษฎรโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านนักบวชในท้องถิ่นดังที่เคยเป็นมา อันเป็นการสนับสนุนการขยายอิทธิพลของทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แต่ในส่วนหน้าที่ของโหราจารย์ประจำอโรคยศาลนั้นยังคงไม่มีหลักฐานระบุชัดเจน แต่อาจจะพอสันนิษฐานได้ว่าอาจจะมีหน้าที่ในการคำนวณหาฤกษ์ยามในการบวงสรวงสังเวย หรือแม้กระทั่งการทำนายดวงชะตาให้กับราษฎรเพื่อสร้างจิตวิทยาที่ดีในการใช้ชีวิตและช่วยเยียวยาทางจิตใจก็เป็นได้ ซึ่งเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ที่ชัดเจน รวมไปถึงความสำคัญของโหราจารย์ประจำอโรคยศาลก็ยังคงต้องศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

ในโคลกที่ 2 ของด้านที่ 4 ของจารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ ยังได้กล่าวถึง “มนตรีโดยอยู่ในราชธานี มนตรีคนนั้นเอง ควรได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งผู้ปกครอง...” (ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกปราสาท) ซึ่งอาจบ่งนัยยะของการเริ่มมีการแต่งตั้งขุนนางจากส่วนกลางที่เมืองพระนครหลวงศรีอยุธยาออกไปปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาค ซึ่งอาจจะเป็น ความพยายามในการสร้างชนชั้นนำในท้องถิ่นที่อยู่ในพระราชอำนาจเพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำในท้องถิ่นที่มีอิทธิพลอยู่เดิมก็เป็นได้

นอกจากขุนนางแล้ว ธรรมเนียมการส่งเชื้อพระวงศ์ โดยเฉพาะพระโอรสออกไปปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคก็ยังคงมีอยู่ แต่เป็นที่น่าสนใจว่าจากข้อความที่พบในจารึกปราสาทบันทายฉมาร์ ได้กล่าวถึงการที่เจ้าชายพระองค์หนึ่ง (ซึ่งเป็น

พระโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7) ซึ่งปกครองพื้นที่บริเวณนั้น ได้ทรงอภิเษกนายทหารสี่คนที่อารักขาพระองค์จนตัวตายให้ขึ้นเป็นเทพ (เซตส์, ยอร์ช, 2556: 124) ซึ่งแต่เดิมนับแต่สมัยที่ศาสนาฮินดูยังเรืองอำนาจในราชสำนักกัมพูชา อำนาจในการสถาปนาบุคคลเป็นเทพแทบจะถือเป็นพระราชอำนาจเฉพาะของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นองค์อวตารของพระวิษณุเท่านั้น การแบ่งปันอำนาจในลักษณะนี้ไปยังพระโอรสอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โอรสที่ก่อปรปักษ์ไปด้วยสิทธิธรรมเช่นนั้นสามารถแข็งเมืองได้ง่าย และทำให้อาจเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความอ่อนแอให้กับอาณาจักรกัมพูชาในภายหลัง

อนึ่ง นอกจากการสร้างอิทธิพลทางการเมืองภายในแล้ว ในจารึกอโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ โศลกที่ 9 ของด้านที่ 4 กล่าวว่า “ชนเหล่าใดเข้ามาในที่นี้ ชนเหล่านั้นแม้จะมีโทษหนักก็ไม่ควรถูกลงโทษ แต่ชนเหล่าใด ที่อาศัยอยู่ที่นี้ ชอบทำร้ายผู้อื่น ชนเหล่านั้นควรถูกลงโทษ และไม่ควรรยกโทษให้” (ชะเอม แก้วคล้าย, จารึกปราสาท) ซึ่งข้อความนี้ทำให้ทราบว่าการอโรคยศาลเป็นเขตอภัยทาน ซึ่งอาจแฝงการคุ้มครอง – รักษาไปยังชนเหล่าอื่นที่อาจจะมิใช่ราษฎรของอาณาจักรกัมพูชาด้วย และอาจกลายเป็นที่ลี้ภัย – หลบภัยของผู้คนต่างถิ่นก็เป็นได้ และนั่นก็อาจยิ่งทำให้ช่วยสนับสนุนการสร้างอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ในทางอ้อม

สรุปและอภิปรายผล

จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการวิพากษ์ถึงขยายอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จากจารึกที่พบที่อโรคยศาล ที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ ซึ่งแน่นอนว่าการวิพากษ์นี้เป็นเพียงการสันนิษฐาน เพราะเราไม่สามารถได้ข้อความที่ปรากฏในจารึกนั้นได้ถูกนำไปปฏิบัติจริงมากนักเพียงใด และนอกจากนั้น จากที่ข้อความในจารึกอโรคยศาลเป็นภาษาสันสกฤตนั้นเองที่อาจทำให้การส่งสารที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มิได้แผ่ออกไปในวงกว้างเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งเกี่ยวกับประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากความพยายามสร้างอิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผ่านการสร้างอโรคยศาลนั้นมีอยู่จริง ผู้ที่เป็นชนชั้นนำที่สามารถเข้าใจภาษาสันสกฤตได้ก็จะสามารถเข้าใจและซาบซึ้งในเจตนารมณ์ของผู้สร้างอโรคยศาลในระดับหนึ่งได้ผ่านการอ่าน และเมื่อประกอบกับการที่ได้ประจักษ์แก่ตาถึงความเมตตาที่ได้พระราชทานการรักษาพยาบาลคนทุกข์จนขึ้นด้วยแล้วย่อมจะสร้างความนิยมในองค์ผู้ปกครองใหม่ได้ไม่ยาก

ในส่วนของราษฎรสามัญนั้น แม้จะอ่านข้อความภาษาสันสกฤตจากจารึกไม่ได้ แต่จากการปฏิบัติที่ดี และการรักษาพยาบาลจนหายจากอาการเจ็บไข้แล้ว ก็ย่อมจะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงประทานการหายจากอาการเจ็บไข้ผ่านอโรคยศาลมายังพวกเขา และนอกจากนั้น หากเทพเจ้าในศาสนาหรือความเชื่อเดิม (ฮินดู?) ไม่สามารถที่จะช่วยให้อาการเจ็บไข้หายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอาการสาหัส ในขณะที่พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ และบุคลากรของอโรคยศาล ผู้ที่มาจากความเชื่อในแบบแผนใหม่ คือ พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ สามารถรักษาและเยียวยาอาการได้ ก็เป็นไปได้มากกว่าราษฎรผู้นั้นอาจจะเปลี่ยนศasanามานับถือศรัทธาในความเชื่อใหม่คือ พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระ อันมีพระมหากษัตริย์ คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นศูนย์กลาง (การดำเนินการเปลี่ยนศาสนาเช่นนี้เกิดขึ้นทั่วไปในศาสนาคริสต์ จนเกิดคำเรียกมิชชันนารีผู้สอนศาสนาคริสต์กันอย่างติดปากว่า “หมอสอนศาสนา”) ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริง การที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทรงโปรดให้สร้างสถานพยาบาล หรือ ที่เรียกในจารึกว่า “อโรคยศาล” ทั้งทั้งอาณาจักรนับร้อยแห่ง (ซึ่งในจำนวนนี้อยู่ในประเทศไทยไม่น้อยกว่า 30 แห่ง) อาจเป็นการที่เพิ่มจำนวนผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลัทธิวัชรยานตันตระทางหนึ่ง อันจะเป็นฐานอำนาจทางการเมืองใหม่ให้กับพระองค์เองในอนาคตได้ ดังนั้น ข้อสันนิษฐานนี้ยังอาจจะพอตอบคำถามได้ว่า การที่พระองค์ทรงพระราชทานข้าวของเครื่องใช้ตลอดจนยารักษาโรคอีกหลายประการเพื่ออุปถัมภ์อโรคยศาลที่ทรงสร้างขึ้นจนแลดูเป็นการสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ไปเป็นอันมากนั้น หากเป็นไปได้เพื่อแลกมากับฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแก่พระองค์เอง ก็อาจจะถือได้ว่าเป็นการดำเนินการที่คุ้มค่าต่อการลงทุน

นอกจากนั้น อโรคยศาลที่ได้มีการสร้างขึ้นในอาณาจักรเขมรโบราณเท่าที่ได้มีการค้นพบนั้น ไม่ปรากฏว่าพบนอกดินแดนประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบางส่วนของภาคตะวันออกของประเทศไทยเลย หากกรอบในการพิจารณาอยู่ที่ว่า อโรคยศาลอาจจะเป็นสาธารณูปโภคหนึ่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สร้างขึ้นเพื่อยุติ “บริการ” ราษฎร

ในชั้นขัณฑสีมาของพระองค์เองเป็นหลักแล้ว ดังนั้น อโรคยศาลจึงน่าจะมิได้อยู่แต่เฉพาะในเขตชั้นขัณฑสีมาของอาณาจักรเขมร ไม่มีปรากฏในพื้นที่อื่นที่ไม่ได้อยู่ภายใต้อิทธิพลทางการปกครองของอาณาจักรกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เมืองประเทศราชหรือไม่? ซึ่งในประเด็นนี้ยังไม่มีข้อสรุปและคงต้องศึกษาค้นคว้าต่อไป

อโรคยศาล นอกจากการเป็นสถานรักษาพยาบาลแล้ว ก็น่าจะมีความสำคัญในทางศาสนาที่อิงแอบกับทางการเมืองบ้าง อยู่ไม่มากนักน้อย เพราะมีกระบวนการสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ มีการจ่ายพระราชทรัพย์ในการบำรุงดูแลในมูลค่าที่สูง และการที่ลงทุนลงแรงไปอย่างมากมายเช่นนั้น เชื่อว่าการสร้างอโรคยศาลย่อมไม่เพิกการที่ดำเนินไปโดยไร้ประโยชน์ต่อราชสำนักของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ศึกษาแต่เพียงจารึกอโรคยศาลที่พบที่บ้านปราสาท จ.สุรินทร์ อันเป็นจารึกอโรคยศาลที่สมบูรณ์ที่สุดหลักหนึ่งที่พบในประเทศไทย โดยมิได้มีการศึกษาจารึกอโรคยศาลที่พบในพื้นที่ประเทศกัมพูชาในปัจจุบันเลย จึงไม่ทราบว่าจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศกัมพูชามีข้อความเหมือนหรือแตกต่างจากจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศไทยบ้างหรือไม่? อย่างไร? เพราะเหตุใด? หากจะมีการศึกษาในประเด็นเรื่องอโรคยศาลในประเทศไทยต่อไปในอนาคต ควรมีการศึกษาเทียบเคียงกับข้อความที่ปรากฏในจารึกอโรคยศาลที่พบในประเทศกัมพูชาด้วยจึงจะได้การวิพากษ์ที่ครบถ้วนลุ่มลึก นอกจากนั้น ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงแผนผัง และการกระจายตัวของอโรคยศาลในประเทศไทย และ/หรือ กัมพูชา เพื่อให้เข้าใจถึงแบบแผนและสามารถลำดับพัฒนาการของการก่อสร้าง อันจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอโรคยศาลมากขึ้นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2525). **ตำนานแห่งนครวัด**. กรุงเทพฯ: ไม้งาม.
- จิโต, มาดแลน. (2552). **ประวัติเมืองพระนครของขอม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เซเดส์, ยอร์ช. (2556). **เมืองพระนคร นครวัด นครธม**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ธาดา สุทธิธรรม. (2544). **ผังเมืองในประเทศไทย : ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น: ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.
- นายกรัฐมนตรี, สำนัก. (2513). “หลักที่ 116 ศิลปจารึกปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร”: **ประชุมศิลปจารึกภาค 4**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2543). **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- พิรพน พิณพวงค์ และ สุภาพร ปิตีพร. (2537). “โรงพยาบาลกัมพูชาไพรสมัยดึกดำบรรพ์ จากจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7”: **ศิลปวัฒนธรรม**. ปีที่ 15 เล่มที่ 5 หน้า 118 – 121.
- รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. (2546). **อโรคยศาล โรงพยาบาลแห่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7**. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ โครงการเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนครั้งที่ 45 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.
- วรรณวิภา สุนต์ตา. (2548). **ชัยวรมันที่ 7 : มหาราชของที่สุดท้ายของอาณาจักรกัมพูชา ผู้เนรมิตสถาปนาปราสาทบายนและเมืองนครธม**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). **ตามหาร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริกัญท์ออฟเซต.
- Thapar, Romila. (1961). **Asoka and the decline of the Maurya**. Oxford : Oxford University Press.
- Hall, Kenneth. (1999). “The Temple-based Political-Economy of Angkor Cambodia” : **The Cambridge History of Southeast Asia Volume one, Part one, From early times to c. 1500**. Cambridge: Cambridge University Press.

เอกสารอ้างอิง

Jacques, Claude. (2007). "The historical development of Khmer culture from death of Suryavarman II to the 16th century" : **Bayon : New Perspective**. Bangkok : River books.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ชะเอม แก้วคล้าย. **จารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7** บทความออนไลน์สืบค้นจาก

<http://www.finearts.go.th/promotion/files/266/Jayavarman7.pdf> เมื่อ 15 เมษายน 2560

ชะเอม แก้วคล้าย. **จารึกปราสาท** สืบค้นจาก ฐานข้อมูลศิลาจารึกในประเทศไทย

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=478 เมื่อ 15 เมษายน 2560

นพพรณ ภัทรมูล. **โรงพยาบาลในจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7** บทความออนไลน์สืบค้นจาก

<http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/uploads/file/hospital%20inscription.pdf> เมื่อ 14 เมษายน 2560

การพัฒนาชุมชนกับการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก
(กรณีศึกษา บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี)

The Community Development and Solid Waste Management in the Earth System
Environmental (A case study : Ban La-Wang, Don Sai Sub-District,
Mai Kaen District, Pattani Province)

พัลลภ เมืองแมน¹

บทคัดย่อ

การพัฒนาชุมชนกับการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก กรณีศึกษา บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี เป็นการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอย โดยใช้องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมระบบโลก เข้ามาอธิบายผลกระทบที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อสำรวจชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยในครัวเรือน และเพื่อศึกษาและอธิบายแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ในการรวบรวมข้อมูลด้านชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยในชุมชน, ข้อมูลด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยในครัวเรือนและความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยจากประชาชนในหมู่บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี จำนวน 354 คน นำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยความรู้ทางสถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนาและตัวแทนชาวบ้าน

ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำประมง ขยะมูลฝอยส่วนใหญ่มาจากครัวเรือน พบว่าส่วนใหญ่เป็นขยะมูลฝอยจำพวกขยะอินทรีย์ รองลงมาเป็นขยะรีไซเคิล โดยในชุมชนไม่มีถังขยะสาธารณะและประชาชนจะใช้หลักการ 3Rs หรือกำจัดขยะมูลฝอยภายในครัวเรือน ด้วยมีลำดับขั้นตอน ได้แก่ 1. คัดแยกเพื่อใช้ใหม่/เพื่อขาย 2. นำไปเป็นอาหารสัตว์/ปุ๋ย 3.เผาและฝังกลบ (ดำเนินตามหลักเกณฑ์ในการเผาและฝังกลบเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ภายใต้การมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎกติกาจากภาคประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งสามารถอธิบายผลกระทบจากการกำจัดขยะมูลฝอยของครัวเรือนในเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก และผลกระทบสุดท้ายจะถูกส่งต่อจากคุณภาพดิน น้ำผิวดิน น้ำใต้ดินและอากาศ ถ่ายทอดผ่านการดื่มกินและเพาะปลูกพืช เกิดขึ้นเป็นพลวัตรจนกระทบต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์และสัตว์ในต่าง ๆ

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน การจัดการขยะมูลฝอย สิ่งแวดล้อมระบบโลก

Abstract

The Community Development and Solid Waste Management in The Earth System Environmental (A case study: Ban La-Wang, Don Sai Sub-District, Mai Kaen District, Pattani Province.) Study to management guidelines and utilization of solid waste. By using knowledge of the Earth system Environment to describe systematically linked impacts. The Objective is to explore the types of solid waste. And to study and explain solid waste management approaches to with The Earth System Environment knowledge. This study is a Mixed Methods Research during quantitative research using questionnaire by the collect data on the types

¹ นักศึกษาปริญญาโทสาขาสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

of solid waste in the community, information on the management and use of solid waste, and the opinions in solid waste management of community from the sample population in Ban La-Wang, Don Sai Sub-District, Mai Kaen District, Pattani Province (N=354) After that The data were Statistical analysis by Means of Percentage, mean and Standard Deviation. And the Qualitative Research by in depth interview from Important information provider (key man) who are community leaders, Religious leaders and villagers representatives.

The study indicated that The most people engage Fisherman career. The community does not have a Public trash service and People will use the 3Rs principle or solid waste disposal. There are steps: 1) Separation for reuse / for sale. 2) Bring it to animal feed / organic fertilizer 3) Bring to burn and landfill. Follow the rules for burning and landfill as agreed. (The agreement between the people, Government staff and private sector. To reduce the impact of natural resources and the environment.) This can explain the impact of household waste disposal on the global environment. The final impact will be passed on from soil quality, surface water quality, groundwater quality and air quality. transmitted by through Water consumption and the planting. It happens so dynamic that it affects the quality of human and animal life in many respects.

Keywords: development of communities, waste management, the Earth system environmental

บทนำ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ถือเป็นประเด็นสำคัญต่อประเทศไทย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องของการพัฒนาชุมชนให้สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยที่เป็นปัญหาเรื้อรังของประเทศไทยมาหลายปี โดยแหล่งกำเนิดของขยะมูลฝอยที่เป็นปัญหาสะสมในส่วนใหญ่มักมาจากครัวเรือน ชุมชนและพื้นที่การเกษตรและการปศุสัตว์ และแม้ว่าหน่วยงานภาครัฐตั้งแต่ระดับรัฐบาลจนถึงระดับหน่วยงานท้องถิ่นที่มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ที่ทำให้ปัญหาขยะตกค้างลดน้อยลง แต่ก็ยังคงประสบปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาลในหลายพื้นที่ (กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) และชุมชนชนบทหลายแห่งมักไม่มีระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมและต่อเนื่อง อาทิเช่น การควบคุมปริมาณก่อนใช้และก่อนทิ้ง หรือการคัดแยกขยะก่อนทิ้งในพื้นที่ที่เหมาะสม ซึ่งจากข้อมูลการสำรวจขยะมูลฝอยของกรมควบคุมมลพิษในพื้นที่ที่มีการให้บริการขนเก็บขยะมูลฝอย ประจำปี พ.ศ. 2557 รายงานว่าประเทศไทยมีปริมาณขยะมูลฝอยสะสมของประเทศไทยราว 14,800,000 ตัน และมีปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นอีกราว 26,171,000 ตัน (กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) ซึ่งมีการนำไปใช้ประโยชน์และการกำจัดในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการฝังกลบ การเผาทำลายและการใช้ประโยชน์อื่น ๆ แต่นั่นก็ยังไม่เพียงพอที่จะสามารถจัดการกับขยะมูลฝอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับข้อมูลของแผนพัฒนาสถิติจังหวัดปัตตานี ปี 2556 ซึ่งได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาของขยะมูลฝอย สรุปใจความได้ว่า จังหวัดปัตตานี มีประชากรมากกว่า 675,00 คน ขยะมูลฝอยมีมากถึง 630 ตันต่อวัน และมีแนวโน้มที่ขยะอันตรายจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557)

สาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าวมาจากระบบการจัดการของแต่ละหน่วยงานในระดับท้องถิ่นยังขาดประสิทธิภาพทั้งในแง่ของเครื่องมือ องค์ความรู้ วิธีการและบุคลากร รวมไปถึงประชาชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักถึงปัญหาทั้งด้านปริมาณและผลกระทบที่อาจจะเกิดจากขยะมูลฝอย ซึ่งพบว่าบางพื้นที่มีการจัดการที่ไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล ทั้งการเผาขยะมูลฝอยอันตรายและการกองรวมขยะอินทรีย์ไว้ในที่โล่งแจ้ง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของภาวะโลกร้อนและปัญหาทางด้านสาธารณสุข โรคระบาด นับเป็นอันตรายต่อสุขภาพและอนามัยชุมชน ระยะยาว (ศูนย์วิจัยและจัดการคุณภาพอากาศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554) และโดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนชนบท หมู่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลอ่าวไทย โดยลักษณะพื้นที่ชุมชนเป็นแหลมยื่นออกสู่อ่าวไทย มักได้รับอิทธิพลและผลกระทบจากคลื่นลมมรสุมจากทะเลอ่าวไทยอยู่เสมอ สิ่งที่ตามหลังจากคลื่นลมสงบคือ ขยะมูลฝอยจำนวน

มหาศาล และเมื่อสำรวจชุมชนในเบื้องต้นกลับพบว่า ในพื้นที่ชุมชนมีร้านค้าของเก่าและร้านค้าขายรีไซเคิลกระจายตัวอยู่โดยรอบชุมชน โดยที่ลูกค้าของร้านค้าเหล่านั้นคือประชาชนในพื้นที่ชุมชน ทั้งนี้ชุมชนบ้านละเวง มีการระบบการปกครองดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยการพูดคุยผ่านกิจกรรมทางศาสนาในทุกวันศุกร์ ทำให้เกิดเป็นการสานสายใยของผู้นำชุมชนและชาวบ้านเกิดเป็นความร่วมมือในการทำกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน อาทิเช่น กิจกรรมพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของชุมชน กิจกรรมรักษาความสะอาดของชุมชน เป็นต้น

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาชุมชนควรมีการศึกษาถึงผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากในพื้นที่ชุมชนที่ยังมีลักษณะเป็นชนบทนั้นจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชุมชนประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว องค์ความรู้หนึ่งที่สามารถอธิบายและช่วยสร้างความเข้าใจในส่วนของงานด้านการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ นั่นคือ องค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมระบบโลก องค์ความรู้ที่จะสามารถอธิบายความเชื่อมโยงของผลกระทบอย่างเป็นระบบ แม้แต่การพัฒนาก็นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ทุกสรรพสิ่งอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้ ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมระบบโลก จึงมีส่วนสำคัญที่สามารถนำมาอธิบายและเชื่อมโยงผลกระทบทั้งด้านบวกและลบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยองค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมระบบโลก จะประกอบด้วยระบบ 4 ภาค ได้แก่ อุทกภาค (Hydrosphere) ธรณีภาค (Lithosphere) อากาศภาค (Atmosphere) และชีวภาค (Biosphere) ซึ่งหากระบบในภาคใดเกิดการเปลี่ยนแปลง ระบบภาคที่เหลือก็จะได้รับผลกระทบในมิติต่าง ๆ ตามไปด้วย (ศูนย์การเรียนรู้วิทยาศาสตร์โลกและดาราศาสตร์, ม.ป.ป.) และนั่นจึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย “การพัฒนาชุมชนกับการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก กรณีศึกษา บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี” เพื่อศึกษาและอธิบายแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลกโดยชุมชน ซึ่งการศึกษานี้จะเป็นองค์ความรู้หนึ่งที่จะพัฒนานโยบายชุมชน อันจะต่อยอดไปสู่การพัฒนาเชิงพื้นที่สู่ชุมชนต้นแบบในชื่อว่า “บ้านละเวง โมเดล : ชุมชนต้นแบบเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน” เพื่อเป็นองค์ความรู้ตัวอย่างที่จะสร้างความยั่งยืนด้านการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยในครัวเรือนของหมู่ที่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาและอธิบายแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลกโดยชุมชนของหมู่ที่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี

วิธีการดำเนินการศึกษา

พื้นที่การศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัย การพัฒนาชุมชนกับการจัดการขยะมูลฝอยเชิงสิ่งแวดล้อมระบบโลก กรณีศึกษา บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี ได้กำหนดพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่หมู่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัย แบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) กล่าวคือมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีรายละเอียดดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม ซึ่งเครื่องมือที่ผู้ศึกษาได้พัฒนาและปรับปรุงแก้ไขจากแบบสำรวจข้อมูลการจัดการชนิดของขยะและปัญหาในจังหวัดปัตตานีของโครงการวิจัย การสำรวจการจัดการ ชนิดของขยะและปัญหาในจังหวัดปัตตานี (ทุนวิจัย : สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) โดยการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาแบ่งคำถามของแบบสอบถามออกเป็น 4 ส่วน มีรายละเอียดดังนี้

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ศาสนา อาชีพ
- ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยในชุมชน
- ส่วนที่ 3 ข้อมูลด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยในครัวเรือน
- ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือน

การทดสอบเครื่องมือ (แบบสอบถาม) ผู้ศึกษาพิจารณาโครงสร้างของคำถามในแบบสอบถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ทั้งในส่วนของการใช้ภาษา โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ (Item-Objective Congruency index หรือ IOC) โดยทุกข้อคำถามกำหนดค่า IOC ตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป โดยมีผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่าค่า IOC ของแบบสอบถามอยู่ที่ 0.834 ซึ่งถือว่าแบบสอบถามสามารถใช้ได้ และค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) นำแบบสอบถามที่ได้ทดสอบการใช้งาน (Try out) จำนวน 50 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ซึ่งผลการหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.857 โดยประชากรของการศึกษา คือ ประชาชนที่อาศัยในพื้นที่หมู่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี จำนวน 3,078 ครัวเรือน และกลุ่มตัวอย่างของการศึกษา คือ การสุ่มครัวเรือนของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่หมู่ 3 บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี คำนวณจากจำนวนครัวเรือนของพื้นที่ โดยใช้สูตรของ Taro Yamane (ดร.อัจฉรวรรณ งามญาณ, 2554) ที่ระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ 0.05 เมื่อคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง เท่ากับ 354 คน และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบ Accidental Sampling

และเมื่อรวบรวมแบบสอบถามจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่การศึกษาแล้วจะนำมาตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม จากนั้นจะนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ในส่วนของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ จะใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อ รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่มพร้อมกันในประเด็นปัญหา และเป็นการตรวจสอบ/คืนข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสอบถามด้วย โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นตัวแทนจากผู้นำ ชุมชน ผู้นำศาสนา ตัวแทนประชาชนในชุมชนและตัวแทนจากหน่วยงานท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัย จำแนกตามแนวทางการศึกษาได้ 2 ระยะ ได้แก่ ระยะการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และระยะการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีรายละเอียดดังนี้

ระยะการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีการศึกษา 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้

ผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 354 คน ประกอบด้วยเพศชาย 157 คน คิดเป็นร้อยละ 44.4 และเพศหญิง 197 คน คิดเป็นร้อยละ 55.6 อายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 45 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 49.5 ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในช่วงชั้นประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 37.9 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คนต่อครัวเรือน โดยผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง คิดเป็นร้อยละ 31.9 รองลงมาประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์และสัตว์ทะเล คิดเป็นร้อยละ 24.0

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านชนิดและประเภทของขยะมูลฝอยในชุมชน

ข้อมูลปริมาณขยะมูลฝอยส่วนใหญ่เป็นขยะอินทรีย์ โดยเป็นเศษหญ้าและเศษวัสดุทางการเกษตร เฉลี่ย 7.73 กิโลกรัม/ครัวเรือน/วัน รองลงมาคือ เศษอาหาร เศษผักและผลไม้ เฉลี่ย 3.07 กิโลกรัม/ครัวเรือน/วัน และผลรวมของค่าเฉลี่ย เท่ากับ 15.83 กิโลกรัม/ครัวเรือน/วัน

ตารางที่ 1: แสดงข้อมูลชนิดและประเภทของขยะมูลฝอย

ชนิดและประเภทของขยะมูลฝอย	ค่าเฉลี่ย (กิโลกรัม/ครัวเรือน/วัน)
ขยะอินทรีย์	
- เศษอาหาร เศษผักและผลไม้	3.07
- เศษหญ้าและเศษวัสดุทางการเกษตร	7.73
- มูลสัตว์	0.64
ขยะรีไซเคิล	
- ผลิตภัณฑ์จำพวกกระดาษ	0.45
- ผลิตภัณฑ์จำพวกพลาสติก	0.73
- ผลิตภัณฑ์จำพวกแก้ว	0.52
- ผลิตภัณฑ์จำพวกโลหะ	0.83
- ก่อขยะกระดาษ	0.37
- กระป๋องเครื่องดื่ม	0.33
- แผ่นซีดี	0.12
- ขวดน้ำพลาสติก	0.19
ขยะอันตราย	
- ถ่านไฟฉาย	0.09
- แบตเตอรี่ (รถจักรยานและรถยนต์)	0.16
- หลอดไฟขนาดต่าง ๆ	0.11
- กระป๋องสเปรย์	0.10
ขยะทั่วไป	
- ซองขนมมีกึ่งสำเร็จรูป	0.16
- ห่อบรรจุภัณฑ์ขนม	0.23

ส่วนที่ 3 ข้อมูลด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยในครัวเรือน

ข้อมูลการจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยในครัวเรือนของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ จัดเก็บและจัดการภายในครัวเรือน เช่น การนำเศษอาหารไปเป็นอาหารสัตว์ การเผา การฝังกลบ รวมถึงการนำไปใช้ใหม่หรือขายต่อ คิดเป็นร้อยละ 83.90 รองลงมาจัดเก็บและนำไปทิ้งในที่เก็บขยะของชุมชน หรือของหน่วยงานอบต./เทศบาล เพื่อรอการขนย้าย คิดเป็นร้อยละ 13.84

ตารางที่ 2: แสดงข้อมูลการจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยในครัวเรือน

การจัดการและการใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอยของครัวเรือน	จำนวน(คน)	ร้อยละ
- จัดเก็บและนำไปทิ้งตามสถานที่ต่าง ๆ ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเทในพื้นที่โล่งแจ้ง การทิ้งในพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น	8	2.26
- จัดเก็บและนำไปทิ้งในที่เก็บขยะของชุมชน หรือของหน่วยงานอบต./เทศบาล เพื่อรอการขนย้าย	49	13.84
- จัดเก็บและจัดการภายในครัวเรือน เช่น การนำเศษอาหารไปเป็นอาหารสัตว์ การเผา การฝังกลบ รวมถึงการนำไปใช้ใหม่หรือขายต่อ	297	83.90
รวม	354	100.00

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

ข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับขยะมูลฝอยในครัวเรือนของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยนำเสนอจากค่าเฉลี่ย พบว่าค่าเฉลี่ยที่มีค่ามากที่สุด คือ ความคิดเห็นต่อประเด็นการคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือนจะช่วยให้ชุมชนสะอาดและลดปริมาณขยะมูลฝอยได้ (ค่าเฉลี่ย = 4.49) รองลงมาคือ ความคิดเห็นต่อประเด็นเทศบาล/ อบต. ควรส่งเสริมให้มีการคัดแยกขยะก่อนการนำไปทิ้งและกำหนดเป็นนโยบายชุมชน (ค่าเฉลี่ย = 4.35)

ตารางที่ 3: แสดงข้อมูลด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับขยะมูลฝอยในครัวเรือน

ความคิดเห็นเกี่ยวกับขยะมูลฝอย	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล
- การคัดแยกขยะตั้งแต่ครัวเรือนจะช่วยให้ชุมชนสะอาดและลดปริมาณขยะมูลฝอยได้	4.49	0.55	เห็นด้วยมากที่สุด
- การกองขยะไว้ใกล้แหล่งน้ำทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย	3.25	1.15	เห็นด้วยปานกลาง
- เทศบาล/ อบต. ควรส่งเสริมให้มีการคัดแยกขยะก่อนการนำไปทิ้งและกำหนดเป็นนโยบายชุมชน	4.35	0.73	เห็นด้วยมากที่สุด
- การนำขยะมาใช้ประโยชน์เป็นสิ่งที่ทำให้บ้านเรือนสกปรกและมีเชื้อโรค	3.06	1.03	เห็นด้วยปานกลาง
- การกองขยะในพื้นที่โล่งแจ้งช่วยให้ขยะย่อยสลายเร็วขึ้น อีกทั้งยังเป็นวิธีที่ปลอดภัยต่อสุขภาพของมนุษย์และสัตว์	2.62	1.06	เห็นด้วยปานกลาง
- กระบองบรรจุขยะแมลง สีสเปรย์ ควรนำไปฝังกลบให้ห่างแหล่งน้ำและบริเวณที่น้ำท่วมถึง	4.27	0.75	เห็นด้วยมากที่สุด
- มูลสัตว์ที่ถ่ายไว้ทั่วชุมชนเป็นปัญหาด้านการบริหารจัดการขยะของชุมชน	3.79	0.91	เห็นด้วยมากที่สุด
- การทิ้งขยะประเภทเศษอาหารต้องรวบรวมใส่ถุงขยะและผูกปากถุงให้แน่นก่อนทิ้งลงถัง	3.96	0.73	เห็นด้วยมากที่สุด
- กองขยะเป็นแหล่งกำเนิดของสัตว์และแมลงที่เป็นพาหะนำโรคต่าง ๆ เช่น ท้องร่วง	3.93	0.86	เห็นด้วยมากที่สุด
- การบริหารจัดการขยะมูลฝอยเป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วน ตั้งแต่ครัวเรือน ชุมชนและหน่วยงาน	3.98	0.72	เห็นด้วยมากที่สุด
รวม	3.77	0.85	เห็นด้วยมากที่สุด

ระยะการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ทำการรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในประเด็นต่อไปนี้

1. แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน
2. ปัญหาและอุปสรรคในการคัดแยกขยะและการคัดแยกขยะภายในครัวเรือน

ในการสนทนากลุ่มมีประชาชน ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชนและตัวแทนหน่วยงานราชการเข้าร่วมสนทนา โดยมีตัวแทนผู้นำชุมชน คือ นายมะลาเซ็ง เจ๊ะเต๊ะ กำนันบ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี เป็นผู้ดำเนินการสนทนาและมีผู้นำศาสนาเป็นผู้ร่วมสนทนา สามารถสรุปผลการสนทนาตามประเด็น มีรายละเอียดดังนี้

1. แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน

จากการสนทนากลุ่มที่มีตัวแทนประชาชน ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาและตัวแทนหน่วยงานราชการเข้าร่วม สนทนาเรื่องปัญหาและอุปสรรคในการคัดแยกขยะและการคัดแยกขยะภายในครัวเรือน ในหมู่บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี พบว่า ครัวเรือนและชุมชนไม่มีพื้นที่จัดเก็บขยะที่คัดแยกแล้ว เนื่องจากประชาชนมีความเชื่อและความกังวลเรื่องการแพร่กระจายของเชื้อโรคต่าง ๆ จากพื้นที่จัดเก็บและพื้นที่เหล่านั้นอาจกลายเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคภายในครัวเรือน จึงการประชุมร่วมหลายฝ่ายเพื่อกำหนดขั้นตอนการคัดแยกและการจัดการขยะมูลฝอยของครัวเรือน ได้ดังนี้

- ขั้นตอนที่หนึ่ง ประชาชนตัดสินใจเลือกใช้วัสดุสินค้าที่ก่อขยะ
- ขั้นตอนที่สอง ประชาชนคัดแยกขยะมูลฝอยตามประเภทดังนี้

- เศษอาหาร เศษผักผลไม้

ส่วนใหญ่แล้วประชาชนจะนำไปเป็นอาหารสัตว์ และนำไปผลิตปุ๋ยเพื่อการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ และหากมีเศษซากที่เหลือจะดำเนินการเผาและหรือฝังกลบต่อไป

- ขยะรีไซเคิล

ประชาชนจะดำเนินการคัดแยกและนำกลับไปใช้ใหม่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะนำไปขาย โดยแหล่งที่มาของขยะรีไซเคิลนอกจากครัวเรือนแล้วจะเป็นบริเวณชายหาดในช่วงมรสุมหรือช่วงคลื่นลมแรง จนทำให้มีร้านค้าของเก่าในชุมชนตั้งอยู่หลายแห่งและยังมีการแข่งขันการสูง

- ขยะทั่วไปและขยะอันตราย

เนื่องจากในชุมชนไม่มีถังขยะและสถานที่รวบรวมขยะมูลฝอย จึงทำให้ชุมชนร่วมหารือในการวางมาตรการในการคัดแยกและกำจัดขยะมูลฝอยประเภททั่วไปและอันตราย นั่นคือ การเผาและหรือฝังกลบ

หากขยะมูลฝอยหรือเศษซากที่มีขนาดใหญ่หรือมีความเสี่ยงอันตรายจะดำเนินการติดต่อหน่วยงานราชการ (อบต.) เพื่อดำเนินการเก็บขนอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป และสำหรับการกำจัดขยะมูลฝอยประเภททั่วไปและอันตรายของประชาชนในหมู่บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี จะดำเนินการด้วยวิธีการเผา ร่วมกับการฝังกลบ ซึ่งมีการร่วมหารือวางหลักเกณฑ์ดังนี้

หลักเกณฑ์การเผาขยะมูลฝอย

การเผาขยะมูลฝอยจะดำเนินการเผาภายในหลุมที่มีความลึกไม่น้อยกว่า 30 เซนติเมตร อยู่ห่างจากบ่อน้ำอุปโภคบริโภคไม่น้อยกว่า 5 เมตร และอยู่ห่างจากชายคาบ้านไม่น้อยกว่า 10 เมตร โดยกำหนดเวลาการเผาอยู่ที่ช่วงเย็นของทุกวัน(ช่วงลมทะเลนิ่ง เพื่อป้องกันการฟุ้งกระจายของควัน) และห้ามนำขยะมูลฝอยที่ไวไฟมีความสามารถในการระเบิดหรือมีสารเคมี/สารพิษมาเผา

หลักเกณฑ์การฝังกลบขยะมูลฝอย

การฝังกลบขยะมูลฝอยจะดำเนินการภายใต้เงื่อนไขที่ไม่ซับซ้อน สามารถฝังกลบขยะมูลฝอยได้ทุกชนิด แต่ต้องแยกฝังกลบขยะมูลฝอยที่เป็นอันตรายออกจากขยะมูลฝอยประเภทอื่น ๆ โดยหลุมขยะอันตรายจะต้องมีความลึกไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร ห่างจากแหล่งน้ำธรรมชาติ/บ่อน้ำอุปโภคบริโภคไม่น้อยกว่า 10 เมตร (ชาวบ้านนิยมนำขยะอันตรายฝังกลบไว้ในสวนยางพารา) และหลุมขยะทั่วไปจะต้องมีความลึกไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร ห่างจากแหล่งน้ำธรรมชาติ/บ่อน้ำอุปโภคบริโภคไม่น้อยกว่า 5 เมตร (ส่วนใหญ่จะเป็นการขุดหลุมครั้งเดียว โดยให้มีความลึกประมาณ 50-100 เซนติเมตร และเมื่อดินมาปิดหน้าขยะมูลฝอยที่มาจากหลุม โดยอายุการใช้งานของหลุมเฉลี่ย 2-3 เดือน)

2. ปัญหาและอุปสรรคในการคัดแยกขยะและการคัดแยกขยะภายในครัวเรือน

จากการสนทนากลุ่มและเจาะลึกรายบุคคลเรื่องของการจัดการขยะในครัวเรือนของประชาชนกลับ พบว่าประชาชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องผลกระทบและพิษภัยจากการกำจัดขยะอันตรายที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับจากตัวแทนผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนว่า หน่วยงานราชการยังขาดการประชาสัมพันธ์และสนับสนุนกิจกรรมด้านการจัดการขยะอันตรายในชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จึงทำให้ชุมชนต้องหันมาจัดการและกำจัดตามความสามารถ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งขั้นตอนการจัดการและกำจัดขยะมูลฝอยที่กล่าวมาในข้างต้นเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับชุมชนในหลาย ๆ ด้าน อีกทั้งยังไม่ก่อให้เกิดผลกระทบแต่อย่างใด

และเมื่อผู้ศึกษาได้สอบถามไปยังตัวแทนของหน่วยงานราชการท้องถิ่นที่มาร่วมสนทนาในครั้งนี้ก็ได้รับข้อมูลว่า เมื่อหลายปีก่อนทางหน่วยงานราชการมีปัญหาเรื่องของงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรมด้านการจัดการและกำจัดขยะมูลฝอย อันเนื่องจากงบประมาณและเครื่องมือขนย้ายขยะมูลฝอยไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ซึ่งเมื่อก่อนหน่วยงานราชการได้สนับสนุนถึงขยะเป็นจำนวนมาก และประสบปัญหาขยะมูลฝอยตกค้าง รวมถึงปัญหาสัตว์รื้อคุ้ยขยะและการสึกหรบของเครื่องจักรที่เกี่ยวข้องกับการเก็บขน เกิดภาวะขาดทุนจากการบริการเก็บขนขยะมูลฝอย แต่เมื่อเวลาผ่านไปมีการพูดคุยระหว่างผู้นำชุมชนและหน่วยงานราชการท้องถิ่นถึงประเด็นเรื่องของขยะมูลฝอย หน่วยงานราชการก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากประชาชนและผู้นำชุมชนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการก่อขยะมูลฝอย ทำให้ประชาชนลด ละและเลิกใช้บริการเก็บขนและถึงขยะสาธารณะ จนกระทั่งประชาชนเริ่มดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการและกำจัดขยะมูลฝอยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ผลปรากฏว่าหน่วยงานราชการสามารถปรับตัวตามงบประมาณที่ได้รับเพื่อซ่อมบำรุงเครื่องมือเครื่องจักรและชุมชนมีความสะอาดและขยะมูลฝอยตกค้างน้อยมาก โดยการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้อยู่เบื้องหลังที่คอยสนับสนุนและตอบสนองความต้องการของประชาชน เช่น การร้องขอรถบรรทุกและเครื่องจักรจำเป็นเพื่อขนย้ายต้นไม้หรือขยะทะเล เป็นต้น หากจะกล่าวว่าชุมชนบ้านละเวงสะอาดและมีระเบียบได้ ก็เป็นเพราะชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่ร่วมกันทำให้ชุมชนน่าอยู่

ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการแก้ไข

1. ให้หน่วยงานราชการในพื้นที่จัดสรรพื้นที่กลางในการดำเนินกิจกรรม เช่น โรงเรียน มัสยิดหรือวัด เป็นต้น เป็นสถานที่กลางในการรวบรวมขยะอันตรายของชุมชน เพื่อรวบรวมและรอเก็บขนนำไปกำจัดอย่างถูกต้องต่อไป
2. ประสานหน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งในและนอกพื้นที่ ในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเรื่องของการคัดแยกและกำจัดขยะมูลฝอยอย่างถูกต้อง เพื่อสร้างเสริมชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจที่เข้มแข็งและยั่งยืน
3. คัดสรรและส่งเสริมแกนนำชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของกระบวนการคัดแยกขยะมูลฝอย รวมถึงส่งเสริมให้ชุมชนมีระบบการบริหารจัดการขยะที่ดี ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ที่รับผิดชอบ

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษา พบว่า บ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี มีประชากรน้อยและมีบริบททางสังคมที่เป็นไปในลักษณะของชุมชนแบบชนบท ขยะมูลฝอยส่วนใหญ่เป็นขยะประเภทอินทรีย์ ที่เน้นไปทางเศษอาหาร และวัสดุทางการเกษตร และเมื่อหลายปีก่อนประสบปัญหาเรื่องขยะมูลฝอยตกค้างและสัตว์รื้อคุ้ยขยะจนเกลื่อนกลาด สอดคล้องกับงานของ นลินี บึงมูม (2550 : 64-68) ชุมชนบ้านดง ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีปัญหาด้านการเก็บขนขยะมูลฝอย เนื่องจากขยะมูลฝอยล้นเมืองและสภาพการเก็บขยะไม่เพียงพอ เป็นผลจากการรวมทั้งขยะมูลฝอยของประชาชน และประชาชนในหมู่บ้านละเวงจึงร่วมกันพูดคุยหารือเพื่อหาแนวทางในการจัดการและกำจัดขยะมูลฝอยในครัวเรือน ซึ่งมีขั้นตอนการจัดการขยะมูลฝอยแต่ละประเภทจะแตกต่างกันออกไป และเนื่องจากชุมชนมีการสร้างข้อกำหนดของชุมชน ทำให้ปริมาณขยะมูลฝอยในถังที่หน่วยงานภายในพื้นที่จัดเตรียมไว้มีปริมาณน้อย ทางชุมชนบ้านละเวงและองค์การ

บริหารส่วนตำบลตอนทรายจึงยกเลิกการเก็บเงินและกำจัดขยะ จะมีเพียงบางพื้นที่ที่จะมีการเก็บเงินในบางกรณี เช่น การจัดงานเทศกาลต่าง ๆ งานแต่งงาน งานบุญตามแต่ละศาสนาและงานประจำปีต่าง ๆ รวมไปถึงการรับแจ้งขอความช่วยเหลือจากประชาชนในชุมชนที่ต้องการให้หน่วยงานเข้าไปช่วยเหลือเก็บขยะหรือขยะมูลฝอยขนาดใหญ่ และการกิจของหน่วยงานส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะของการให้คำปรึกษา การสนับสนุน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจในการลดปริมาณขยะในแต่ละครัวเรือน การคัดแยกและการใช้ประโยชน์การขยะ รวมไปถึงการส่งเสริมกิจการร้านรับซื้อขยะและของเก่าภายในตำบล โดยมีหน่วยงานระดับอำเภอเข้ามาช่วยเหลือและกำกับดูแล ส่วนวิธีการเผาขยะสามารถเจอได้ทั่วชุมชน เนื่องจากชาวบ้านมองว่าเป็นวิธีการกำจัดขยะที่ง่ายไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากและไม่ค่อยค่าใช้จ่ายในการกำจัด ซึ่งชาวบ้านนิยมนำขยะทุกประเภทมารวมและเผาพร้อมกัน โดยแต่ละบ้านจะมีกองไฟไว้สำหรับเผาขยะเป็นของตัวเอง จะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ตามแต่ปริมาณขยะมูลฝอยของแต่ละหลังคาเรือน ซึ่งพบว่ากองไฟเหล่านั้นจะอยู่ใกล้กับบ้านพักอาศัย ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพสมาชิกภายในครอบครัวอย่างยิ่ง ผลการศึกษาดังกล่าวสวนทางกับงานของอัมพร นิมิตรภาคภูมิ (2550, บทคัดย่อ) ที่มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ว่าหน่วยงานควรมีถังขยะไว้ให้บริการหลากหลายขยะและแยกประเภทอย่างชัดเจน เพื่อช่วยต่อการรวบรวมและเก็บขน รวมถึงการจัดรถเก็บขนให้มีรอบการเก็บขนที่ถี่มากขึ้นและตรงเวลามากขึ้น เพื่อความสะดวกในการทิ้งของประชาชนในพื้นที่บริการ อีกทั้งยังมองว่าการนำขยะมูลฝอยไปเผาเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เนื่องจากควันทำให้เกิดมลพิษทางอากาศและสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้คนรอบข้าง ซึ่งมุมมองของผู้ศึกษามองว่าเทศบาลตำบลแม่สายมีความแตกต่างทางด้านจำนวนประชากรและลักษณะของชุมชนที่เป็นลักษณะชนบททั้งเมือง อีกทั้งยังมีรูปแบบการเก็บค่าบริการเก็บขนและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับขยะมูลฝอยได้ดีกว่าหมู่บ้านละเวง แต่การศึกษาของอัมพร นิมิตรภาคภูมิยังสอดคล้องกับงานของนิคม จันทรมังกรและคณะ (2556, บทคัดย่อ) ที่พบว่าในเขตพื้นที่ที่ไม่มีระบบการจัดเก็บและเก็บขนขยะมูลฝอย ประชาชนจะใช้วิธีการกำจัดขยะมูลฝอยจำพวกพลาสติกโดยวิธีการเผา ซึ่งก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ และยังสอดคล้องกับรายงานของ Breathe Campaign ถึงเรื่องอันตรายจากการเผาพลาสติกและขยะว่า การเผาขยะและพลาสติก ไม่ว่าจะในบ้านเรือน เช่น เต้าเผา เต้าอบ ขยะที่เผาประกอบไปด้วยกระดาด บรรจุภัณฑ์อาหารและพลาสติกอื่น ๆ ควันของการเผาจะก่อให้เกิดสารไดออกซิน ซึ่งเป็นสารประกอบทางเคมีที่อันตรายต่อระบบต่าง ๆ ในร่างกายและยังสามารถสะสมในชั้นไขมันของมนุษย์และสามารถส่งต่อไปยังบุตรได้โดยผ่านน้ำนมจากผู้เป็นแม่ได้อีกด้วย ซึ่งผลกระทบต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นนั้นจากที่กล่าวมาเป็นผลกระทบต่อใช้ระยะเวลาในการสะสมพอสมควรและหมู่บ้านละเวงยังอัตราการเผาหากเปรียบเทียบกับขยะที่จำเป็นต้องเผาพบว่า ขยะมูลฝอยที่จำเป็นต้องเผาในหมู่บ้านละเวงน้อยกว่า 100 กิโลกรัม/ครัวเรือน/อาทิตย์ แต่เพื่อเป็นแนวทางป้องกันผลกระทบควรมีการศึกษาวิธีการอื่น ๆ ที่เหมาะสมมาปรับเปลี่ยนและทดแทนต่อไป และแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยของครัวเรือน ที่นำความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมระบบโลกเข้ามาอธิบายนั้น สามารถอธิบายได้ว่า แหล่งกำเนิดของขยะมูลฝอยของบ้านละเวงมี 2 แหล่ง ได้แก่ แหล่งกำเนิดขยะจากครัวเรือน และแหล่งกำเนิดขยะจากทะเลอ่าวไทยในช่วงลมมรสุม

ในส่วนของแหล่งกำเนิดขยะจากทะเลอ่าวไทยในช่วงลมมรสุมนั้นในสิ่งแวดล้อมระบบโลกสามารถอธิบายว่าขยะจากทะเลในช่วงมรสุม เป็นขยะจำพวกเศษซากจำพวกไม้ตามชายฝั่งทะเลและขยะที่มาจากกาการดำเนินชีวิตของมนุษย์ อาทิเช่น อวนแห ส่วนประกอบของเรือและอื่น ๆ (ชีวภาค) ลอยตามคลื่นลมในช่วงมรสุมจนพัดเข้าฝั่ง (อากาศภาคและอุทกภาค) ทำให้บริเวณชายฝั่งมีสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและหากไม่มีการเก็บขนจะทำให้สภาพทางกายภาพของชายฝั่งเปลี่ยนแปลงไป (ธรณีภาค) ซึ่งอาจทำให้ขวางทางน้ำจืดที่จะไหลลงทะเล (อุทกภาค) ส่งผลให้ระดับความเค็มของน้ำทะเลบริเวณชายฝั่งเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อชนิดและปริมาณของสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง สุดท้ายก็จะส่งผลต่ออาชีพประมงชายฝั่ง (ชีวภาค)

แต่ในส่วนของแหล่งกำเนิดขยะมูลฝอยจากครัวเรือนนั้น มีระเบียบวิธีการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมระบบโลกอย่างเห็นได้ชัดและรุนแรงต่อสุขภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะในส่วนของการกำจัดขยะมูลฝอยนั้น จุดเริ่มต้นของขยะจะมาจากมนุษย์เป็นหลัก (ชีวภาค) และหากนำขยะมูลฝอยทุกชนิด ทุกประเภทไปเผาทั้งหมด จะเกิดผลกระทบต่อคุณภาพอากาศ(อากาศภาค) เนื่องจากในขยะแต่ละชนิดและแต่ละประเภทนั้นมีชนิดและปริมาณของสารพิษที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะการนำขยะอันตรายไปเผา จะก่อให้เกิดการฟุ้งกระจายของสารเคมีที่เป็นพิษต่อ

สุขภาพมนุษย์และสัตว์ และมีความสามารถในการสะสม เพื่อทำลายสุขภาพของมนุษย์และสัตว์ในระยะยาวได้ และหากนำขยะมูลฝอยทุกชนิด ทุกประเภท โดยเฉพาะขยะอันตราย(ตามผลการศึกษาของหมู่บ้านละเวง)ไปฝังกลบใกล้แหล่งน้ำหรือมีความลึกไม่เหมาะสมก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำผิวดินและคุณภาพน้ำใต้ดิน (อุทกภาค) รวมถึงการปนเปื้อนของสารเคมีในระดับน้ำต่าง ๆ และจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพดินที่มีสารพิษปนเปื้อน (ธรณีภาค) สุดท้ายคุณภาพน้ำ คุณภาพดินจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์และสัตว์จากการอุปโภคบริโภคจากการดื่มกินและเพาะปลูกพืช (ชีวภาค) ซึ่งทำให้เกิดการก่อโรคจากสารเคมีหรือโรคแอบแฝงต่าง ๆ ที่เกิดจากเชื้อโรคที่ซ่อนเร้นอันได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแร่ธาตุหรือสารเคมีได้

เพราะฉะนั้นแนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของบ้านละเวง มีความสอดคล้องกับการคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมระบบโลกอย่างเหมาะสม แต่ยังคงกำชับและอดทนเรื่องของการบังคับใช้และพัฒนากฎเกณฑ์ของการเผา และการฝังกลบขยะมูลฝอยให้เหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจจะสะสมในแหล่งน้ำผิวดิน แหล่งน้ำใต้ดินและดิน โดยเฉพาะการจัดการและกำจัดขยะอันตรายในชุมชนควรให้หน่วยงานราชการท้องถิ่นเข้ามารวบรวมและเก็บขนเพื่อดำเนินการต่อไปจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงการจัดการ

1. หน่วยงานในระดับชุมชน ควรมีความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมายหรือข้อบังคับชุมชน ด้านการควบคุมปริมาณขยะและการทิ้งขยะในพื้นที่สาธารณะ โดยแต่งตั้งที่ปรึกษาในการร่างนโยบายสาธารณะและข้อบังคับชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อมและขยะมูลฝอย และทำการศึกษาจากวัฒนธรรมชุมชน เพื่อทำการปรับเปลี่ยน แก้ไข เสริมสร้างวัฒนธรรมชุมชนที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

2. หน่วยงานในระดับชุมชน ตำบลและอำเภอ ควรสร้างผู้นำชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องขยะมูลฝอย เพื่อเป็นแกนนำให้กับชุมชนในการพัฒนาสู่ชุมชนปลอดขยะและควมมีการอบรม ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจให้แกนนำชุมชนและชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ รวมไปถึงการสร้างมาตรการเพื่อควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจการให้เกิดความโปร่งใส

3. ภาครัฐควรให้การสนับสนุนและบังคับใช้กฎหมายให้หน่วยงานต่าง ๆ อาทิเช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ที่ว่าการอำเภอต่าง ๆ องค์การบริหารส่วนตำบลและมหาวิทยาลัย ให้มีมาตรการการลดปริมาณขยะ ทั้งการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ การใช้ประโยชน์จากขยะและการคัดแยกขยะมูลฝอย เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ได้เรียนรู้และร่วมผลักดันให้เกิดองค์ความรู้ เพื่อนำไปพัฒนาชุมชนต่อไป

4. ภาครัฐควรยกระดับปัญหาขยะเป็นวาระแห่งชาติและเข้ามาแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมทั้งระบบ ตั้งแต่การสร้างสวัสดิการอาชีพคนเก็บและร้านค้าขยะรีไซเคิล การเก็บภาษีขยะ การเก็บค่าธรรมเนียมเก็บขยะและกำจัดขยะมูลฝอยจากภาคเอกชนและภาครัฐในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการสร้างกฎหมายและบทลงโทษที่เข้มข้นต่อการกระทำผิด รวมถึงการเอาผิดพนักงานของรัฐที่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่ รวมถึงภาครัฐควรสร้างค่านิยมในการทิ้งขยะอย่างจริงจังตั้งแต่ในสถานศึกษา ที่ทำงาน ชุมชนและพื้นที่สาธารณะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป จะทำการศึกษาเพิ่มเติมด้านการติดตามปริมาณขยะมูลฝอยต่อวัน และทดลองการรวบรวมขยะอันตรายในพื้นที่ที่เตรียมการไว้ รวมถึงการศึกษาในลักษณะนี้กับพื้นที่อื่น ๆ ควรปรับเปลี่ยนไปตามจำนวนประชากรในพื้นที่ รูปแบบการเมืองการปกครอง สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชนในชุมชน

2. การศึกษาการพัฒนาชุมชนครั้งต่อไปของผู้ศึกษาจะต้องเพิ่มเติมเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมระบบโลก ซึ่งถือเป็นการศึกษาที่ต้องใช้เนื้อหาค่อนข้างละเอียดลึกซึ้ง จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและพื้นที่การเขียนนำเสนอที่มากพอสมควรและควรแบ่งออกเป็นการศึกษาที่ละภาคส่วน(sphere) แล้วจึงนำมาหาจุดเชื่อมโยงกับภาคส่วน(sphere)ที่เหลือให้ จากนั้นร้อยด้วย

การเรียบเรียงเนื้อหาตามแต่ประสบการณ์ของผู้เขียน แต่การนำเสนอนั้นก็จำเป็นต้องศึกษาบริบทของผู้รับเนื้อหานั้น ๆ ด้วย ดังนั้นการศึกษาการพัฒนาชุมชนโดยใช้เนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อมระบบโลกเข้ามาอธิบายยังเป็นการศึกษาที่ยังไม่แพร่หลายนัก แต่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นต่อไป เพื่อมองการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยอิสระในครั้งนี้จะไม่สามารถประสบความสำเร็จล่วงลู่ไปได้ด้วยดี หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ทั้งที่ได้ชื่อนามและมีได้ออกนาม ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือและอนุเคราะห์ปัจจัยที่จำเป็นต่อการศึกษาวิจัยอิสระในครั้งนี้ของผู้ศึกษาในทุก ๆ ด้านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้ศึกษาต้องขอขอบพระคุณอาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากรและเพื่อนร่วมรุ่นคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ รวมถึงผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศราวุธ เจ๊ะโสะ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โรจน์จรรย์ ด่านสวัสดิ์ ที่สนับสนุนแรงบันดาลใจและคอยชี้แนะเพิ่มเติม ตลอดจนได้เสียสละเวลาในการให้คำปรึกษาและแนะแนวทางในการศึกษาตลอดเวลาการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณนักศึกษาศาสาวิชาวิทยาศาสตร์นิเทศ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สำหรับการเข้ามาช่วยเหลือในการรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามในพื้นที่เสี่ยงภัย รวมถึงพี่น้องประชาชนเจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนบ้านละเวง ตำบลดอนทราย อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี ที่ได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามตามสภาพความเป็นจริง และที่ขาดไม่ได้คือ เจ้าหน้าที่รัฐ ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในการติดต่อประสานงานเพื่อขอเก็บแบบสอบถามในพื้นที่

สุดท้ายนี้ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเพื่อน ครอบครัวและเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจมาโดยตลอด ความช่วยเหลือของทุกท่านมีคุณค่าต่อผู้ศึกษาอย่างมาก คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจากการศึกษาวิจัยอิสระในครั้งนี้ผู้ศึกษาขอมอบเป็นกตัญญูแด่บิดา มารดา ตลอดจนบูรพาจารย์ของผู้ศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2547). การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนอย่างครบวงจร

คู่มือสำหรับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

_____. (2558). ข้อมูลการสำรวจขยะมูลฝอย (First Draft) 77 จังหวัด ปีพ.ศ. 2557. สืบค้นจาก

http://www.pcd.go.th/Info_Serv/roadmapWaste.html

นลินี บึงมูม. (2550). การจัดการขยะมูลฝอยในระดับครัวเรือนบ้านดง ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น.

เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

นิคม จันทรงกรและคณะ. (2556). รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบและวิธีการกำจัดขยะที่เหมาะสมกับพื้นที่การท่องเที่ยว

ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

ศูนย์การเรียนรู้วิทยาศาสตร์โลกและดาราศาสตร์. (ม.ป.ป.). ระบบโลก (Earth System). สืบค้นจาก

<http://www.lesa.biz/earth/earth-system>

ศูนย์วิจัยและจัดการคุณภาพอากาศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2554). การเผาขยะชุมชนในที่โล่งแจ้งและการจัดการ. สืบค้น

จาก <http://www3.med.cmu.ac.th/etc/smog/articleDetail.php?id=1346>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). แผนพัฒนาสถิติจังหวัดปัตตานี ประจำปี พ.ศ. 2556 (ปี 2557). กรุงเทพฯ: สำนักงาน.

อัจฉราวรรณ งามญาณ. (2554). อันเนื่องมาแต่สูตรของยามาเน. วารสารบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (131), 55.

อัมพร นิมิตรากุล. (2550). การจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย

จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.